

Kokemusasiantuntija
- hoidon ja avun kohteesta
omien kokemusten jakajaksi sekä
palveluiden kehittäjäksi

OPAS KOKEMUSASIAANTUNTIJA- TOIMINNASTA

OUTI HIETALA JA PÄIVI RISSANEN

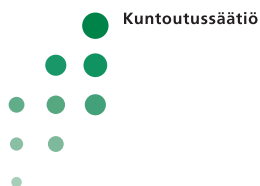
Kuntoutussäätiö & Mielen terveyden keskusliitto

**Kokemusasiantuntija
– hoidon ja avun kohteesta
omien kokemusten jakajaksi sekä
palveluiden kehittäjäksi**

OPAS KOKEMUSASIAANTUNTIJA- TOIMINNASTA

OUTI HIETALA JA PÄIVI RISSANEN

Kuntoutussäätiö & Mielen terveyden Keskusliitto

Kuntoutussäätiö
Pakarituvantie 4-5
00410 Helsinki

Mielenterveyden keskusliitto
Malmin kauppatie 26
00700 Helsinki

Julkaisu verkossa:

www.kuntoutussaatio.fi/oppaat
www.mtkl.fi/julkaisut/tutkimukset

Unigrafia Oy
Helsinki 2015
ISBN 978-952-5961-43-0 • ISBN 978-052-5961-44-7 (pdf)
Taitto: Vitale Ay
Kannen valokuva: Anna-Stiina Saarinen

Tätä julkaisua myy ja välittää:
Unigrafian kirjamyynti
<http://kirjakauppa.unigrafia.fi>
books@unigrafia.fi
Puhelin (09) 7010 2366

SISÄLLYS

MIKSI OPAS KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINNASTA?	7
1 TAUSTOJA JA LÄHTÖKOHTIA	11
1.1 Juuret kolmannella sektorilla	12
1.2 Kokemusasiantuntemuksen perusta	13
Monipuolisia tehtäviä ja rooleja	14
Vapaaehtoistoimintaa vai palkkatyötä?	16
2 KOKEMUSASIAANTUNTIJANA SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLOSSA SEKÄ KOLMANNELLA SEKTORILLA	19
2.1 Kokemusasiantuntijoiden tehtäviä	19
Kokemuskouluttaja	20
Kokemusammattilainen	20
Kehittäjä.....	20
Tiedottaja.....	22
Kokemusarvioija ja -auditoija.....	23
Ammattilaisen työpari.....	24
Ryhmänohjaaja	25
Tukihenkilö	26
Vertaispalveluohjaaja, vertaisneuvoja.....	27
Vertaisliikuttaja.....	28
Vertaistalousneuvoja.....	28
Kokemusasiantuntija terveyskeskuksessa	28
2.2 Koulutusta ja valmennusta kokemusasiantuntijoille	29

3	KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINTA VAPAAEHTOISTOIMINNAN, KUNTOUTUKSEN JA PALKKATYÖN RAJAPINNALLA	33
3.1	Kokemusasiantuntijoille maksettavat korvaukset.....	36
	Erilaisia palkka- ja palkkiokäytäntöjä	37
	Ahkeruusrahat ja vastaavat verovapaat korvaukset.....	38
	Vapaaehtoisen kokemusasiantuntijan palkitseminen	41
3.2	Toiminnan aiheuttamista kustannuksista maksetut korvaukset	42
	Matkakustannuksista maksettujen korvausten verovapaus.....	42
	Muista kustannuksista maksettavat korvaukset.....	44
4	KOKEMUSASIAANTUNTIJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET	47
4.1	Työsuhteessa ja sen ulkopuolella tapahtuva kokemusasiantuntijatoiminta...	47
4.2	Tukea osaamiseen ja jaksamiseen	49
4.3	Kokemusasiantuntijan vastuut.....	50
4.4	Vakuutusturva	51
5	SOSIAALIETUUKSIEN JA KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINNASTA MAKSETTUJEN KORVAUSTEN YHTEENSOVITTAMINEN	53
5.1	Eläkkeet ja kuntoutustuet.....	54
	Eläkkeensaajan hoitotuki ja vammaistuki.....	55
	Kuntoutustuki.....	55
5.2	Asuminen ja asumistuet	56
	Yleinen asumistuki.....	56
	Eläkkeensaajan asumistuki	56
5.3	Asumispalveluista perittävät maksut.....	57
5.4	Työttömyysturva.....	58
	Työttömyysturvan ja kokemusasiantuntijatoiminnasta maksettavien korvausten yhteensovittaminen.....	58
5.5	Toimeentulotuki	60
5.6	Opintotuki	62

6 KIITOKSET	65
LÄHTEET:	67
LIITTEET	73
LIITE 1 Mielen Avain kokemusasiantuntijakoulutusmalli	73
LIITE 2 Kokemusasiantuntijan ansioluettelo (oppaan kokoajien ehdotus).....	77
LIITE 3 Esimerkkejä kokemusasiantuntijoiden työ- ja palvelu-sopimuksista sekä tehtäväkuvauksista	79
LIITE 4 Palkkaa vai työkorvausta – Ohje maksajalle.....	88
LIITE 5 Esimerkkejä palkkiokäytännöistä ja -suosituksista	91
LIITE 6 Palkkatuki työttömän tai vajaakuntoisen kokemusasiantuntijan palkkaamiseen	96
LIITE 7 Työsuhteessa olevan kokemusasiantuntijan työmatkakustannuksista maksettavien korvausten verovapaus ja veronalaisuus: keskeiset käsitteet ja perusteet.....	98
LIITE 8 Esimerkki vaitiolovelvollisuus-sitoumuksesta (Mielen Avain-hanke).....	101
LOPPUVIITTEET	103

MIKSI OPAS KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINNASTA?

Suomessa on toiminut pitkään erilaisia päihde- ja mielenterveyskentän vertaistukeen perustuvia ryhmiä ja yhteisöjä kuten AA-ryhmät, A-killat sekä mielen-terveyskuntoutujien yhdistykset. Myös potilas-, vammais- ja asiakasjärjestöissä vertaistoiminnalla sekä kuntoutujien osallistumisella toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen on ollut tärkeä asema. Kokemusasiantuntijatoiminta ponnistaa ja saa voimansa tästä kansalaistoiminnan ja kolmannen sektorin perinteestä. Samalla toimintaa on viime vuosina alettu voimakkaasti kehittää julkisella sektorilla.

Kokemusasiantuntijat ovat saaneet julkisissa sosiaali- ja terveystalouksissa pääsääntöisesti hyvän vastaanoton. Heidän kanssaan yhteistyötä ja -kehittämistä tehneet ammattilaiset ovat saaneet uudenlaista näkemystä ja ymmärrystä esimerkiksi kuntoutumisen ehdoista ja palveluiden toimivuudesta niiden käyttäjän näkökulmasta. Lähinnä hanketyössä syntyneet kokemusasiantuntijoiden tehtävät, roolit, vastuut ja asemat sekä heille tarjottu koulutus ja tehtävistä maksetut korvaukset sekä sopimukset ovat hyvin vaihtelevia. Näiden selkiyttämiseksi tarvitaan edelleen arviointi-, käsitteiden määrittely- ja tutkimustyötä sekä lainsäädännön uudistamista. Myös nykyisiä palvelukäytäntöjä, työotteita ja rakenteita on kehitettävä, jotta kokemusasiantuntijat otetaan mukaan paitsi asiakas- ja potilastyöhön, myös palveluiden yhteiskehittämiseen ja päätöksentekoon. Tämä opas pyrkii osaltaan tarjoamaan perusvälineitä sekä näiden mahdollisuuksien hyödyntämiseen että haasteiden ratkomiseen.

Kokemusasiantuntijoiden kaksoisrooli sekä kuntoutuja-asiakkaana, sosiaali-etuuksien saajana ja palveluiden käyttäjänä että omaehtoisena toimijana ja ansaittujien vastikkeiden – korvausten tai palkkioiden – saajana nostaa esiin palveluiden järjestelmälähtöisyyden. Esimerkiksi tämän oppaan materiaalia koottaessa moni tietoja ja ohjeita antanut järjestelmän edustaja esitti lopuksi hämmennyneenä kysymyksen: kenen viranomaisen päätökseen kokemusasiantuntijana toimiminen perustuu? Heille kerrottiin, että toiminnan lähtökohtana on aina kuntoutujan oma

päätös, vapaaehtoisuus sekä kiinnostus ja ettei osallistuminen siis perustu ensisijaisesti viranomaispäätökseen tai -suunnitelmaan. Vaikutti siltä, ettei järjestelmä läheskään aina kykene tunnistamaan saati tukemaan tämän tyyppistä, omaehtoista ja voimaannuttavaa ”asiakkuutta”. Näin kysymys kokemusasiantuntijan asemaan liittyvistä epäselvyyksistä laajeneekin asiakkuuden ja omaehtoisen toimijuuden yhteensovittamisen haasteeksi palveluissa.

Lakisääteisen, asiantuntija-arvioihin sekä viranomaispäätöksiin perustuvan järjestelmän joustamattomuus uudenlaisen toimijuuden edessä nousi konkreettisesti esiin oppaan kokoamisessa. Sekä oman että vertaistensa kuntoutumisen hyväksi, parhaimmillaan myös järjestelmän kehittämiseksi kokemustietoaan tarjoava kokemusasiantuntija voi joutua tehtävänsä vuoksi joskus jopa hankaluuksiin. Oman haasteensa muodostaa esimerkiksi se, miten kokemusasiantuntijoiden saamat palkkatulot ja korvaukset voidaan yhdistää heille maksettuihin sosiaalietuuksiin ja tukiin sekä miten verotus tulisi hoitaa. Monille kokemusasiantuntijoille toimintakyvyn mukaan joustavat tehtävät sekä niistä maksettavat, aluksi ehkä hyvinkin pienet ja verottomat, vähäiseen byrokraatiaan perustuvat korvaukset ovat varsinkin kuntoutumisen alkuvaiheessa merkittäviä.

Vapaaehtoisuus on kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohta ja perusta, mutta myös tehtävien vastikkeellisuus on kannustavaa ja tärkeää. Sen kautta kuntoutuja voi siirtyä vaiheittain avun ja avustusten varasta toimeentuloaan ansaitsevan kansalaisen rooliin. Korvausten maksajien onkin osattava toimia niin, ettei pienituloisten ja etuuksista riippuvaisten kokemusasiantuntijoiden toimeentulo ei ainakaan vaikeutuisi siksi, että he osallistuvat palveluiden kehittämiseen ja saavat siitä korvauksen. Tärkeää on, että kokemusasiantuntijan toimeentulo tehtävien, tilanteiden ja toimintakyvyn vaihdellessa olisi mahdollisimman vakaa.

Tämä opas on tarkoitettu kokemusasiantuntijalle tai sellaiseksi aikovalle, kokemusasiantuntijoiden kanssa toimiville ammattilaisille, heitä työllistävillä tahojilla ja organisaatioilla sekä kokemusasiantuntijoiden sosiaaliturvasta ja -etuuksista päättävillä viranomaisilla. Kaikki he voivat kohdata kokemusasiantuntijatoiminnassa haasteita, jotka eivät aina ratkea tavanomaisin keinoin, maalaisjärjen tai lakien ja virallisten ohjeiden pohjalta. Kokemusasiantuntijatoiminta sijoittuu kansalaistoiminnan ja vapaan vertaistuen sekä lakisääteisten palveluiden ja järjestelmän välimaastoon. Tällä on omat seurauksensa siihen, miten kokemusasiantuntijan vastuita, oikeuksia ja etuuksia määritellään. Pahimmassa tapauksessa joustamattomat käytännöt tai virheelliset tulkinnat voivat johtaa paitsi yksittäisen kokemusasiantuntijan tilanteen ja toiminnan vaikeutumiseen myös siihen, että kokemusasiantuntijatoimintaan sisältyvät mahdollisuudet jäävät käyttämättä.

Oppaassa kuvataan etupäässä päihde- ja mielenterveyskentässä tapahtuvan kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohtia, koulutusta ja työtehtäviä, toiminnan vastikkeellisuuteen liittyviä asioita, kokemusasiantuntijan asemaa ja palkkio-käytäntöjä sekä näiden suhdetta sosiaaliturvaetuksiin. Opas keskittyy lähinnä julkisissa palveluissa tapahtuvaan kokemusasiantuntijatoimintaan. Pohdinnat toiminnan ja tehtävien sisällöistä, koulutuksesta, vapaaehtoisuudesta ja vastikkeellisuudesta hyödyttävät kuitenkin myös järjestöjen kokemustoimijoita. Ohjeet sekä suositukset perustuvat pääasiassa vuoden 2014 lainsäädäntöön ja virallisiin ohjeistuksiin. Siksi kannattaa aina olla yhteydessä asianomaisiin viranomaisiin ajantasaisten tiedon sekä linjausten saamiseksi jo ennen kokemusasiantuntijatoiminnan käynnistämistä.

Vaikka opas avaa kokemusasiantuntijatoiminnan moninaisia yhteyksiä olemassa oleviin rakenteisiin, ohjeisiin ja lakeihin, tarkoitus ei ole nostaa näitä pääasiaksi¹. Pyrkimyksenä on tarjota perustietoa, jonka varassa toimintaan mukaan lähtevät löytävät mahdollisuuksia toimia luovasti ja joustavasti sekä niin, että sen perimmäinen tarkoitus – kokemustiedon hyödyntäminen ja kokemusasiantuntijan voimaantuminen – voisi toteutua. Oleellista on myös nostaa esiin kokemusasiantuntijatoimintaan sisältyvät mahdollisuudet niin kuntoutujille, ammattilaisille kuin järjestelmälle.

Helsingissä Runebergin päivänä 2015

OUTI HIETALA

ERIKOISTUTKIJA, KUNTOUTUSSÄATIÖ

PÄIVI RISSANEN

KOKEMUSASiantuntija, VTL

¹ Tekstissä on paikoin runsaasti ala- ja loppuviitteitä sekä viittauksia oppaan lopusta löytyviin liitteisiin. Tämä ratkaisu tehtiin siksi, etteivät lakipykälät, suorat lainaukset ohjeista ym. viittaukset häiritse lukemista. Samalla tiedon alkulähteille (lakitekstiin, ohjeisiin) pääsy pyrittiin tarvittaessa tekemään mahdollisimman helpoksi. Vuosien 2014–2015 aikana kootut ohjeet, lakiviitteet ja muu viranomaistieto ovat sidoksissa niiden kirjaamisen ajankohtaan. Siksi on tärkeää varmistaa niiden voimassaolo sekä mahdolliset muutokset alkuperäislähteistä.

TAUSTOJA JA LÄHTÖKOHTIA

Kokemusasiantuntijatoiminta palvelujärjestelmässä perustuu sosiaali- ja terveysministeriön Mielenterveys- ja päihdesuunnitelmaan vuosille 2009–2015 (Mieli 2009 suunnitelma), erityisesti ehdotukseen asiakkaan aseman vahvistamisesta. Suunnitelmassa todetaan, että kokemusasiantuntijat otetaan mukaan mielen-terveys- ja päihdepalvelujen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin, kuntien strategiatyöhön sekä kuntoutuksen työryhmiin. Lisäksi kokemusasiantuntijoiden asiantuntemusta hyödynnetään mm. asumispalveluissa, tahdosta riippumattoman hoidon ja pakkotoimien vähentämiseen tähtäävässä työssä sekä erilaisissa asiantuntija-arvioissa. Mielenterveys- ja päihdeongelmaisten yhdenvertaista pääsyä palveluihin ja niissä saatua kohtelua voidaan parantaa asenteiden muuttamiseen ja ennakkoluuloja vähentämiseen tähtäävällä koulutuksella, jossa kouluttajina toimivat kokemusasiantuntijat. (STM 2009.)

Kokemusasiantuntijatoiminta vastaa palvelujärjestelmässä tarpeeseen kehittää käytännön asiakas- ja potilastyötä, sosiaali- ja terveydenhoitojärjestelmää, palveluja sekä ammatillista koulutusta. Kokemusasiantuntijatoiminnan välitön hyöty ja merkitys on siinä, että kuulemalla todellisiin kokemuksiin perustuvia tarinoita työntekijät saavat tietoa sairastamisesta, kuntoutumisesta, kuntoutujien arjesta sekä oman asiakasryhmänsä palvelujen sisältöön, vuorovaikutukseen ja järjestelmän toimivuuteen kohdistuvista tarpeista. Kokemusasiantuntijoiden tieto on avuksi myös pitkäjänteisessä palveluiden kehittämisessä, asiakaslähtöisyyden vahvistamisessa sekä järjestelmän pirstaleisuuden ja avun saatavuuteen liittyvien ongelmien korjaamisessa.

Kokemusten ja tarinoiden arvo on myös siinä, että ne auttavat sosiaali- ja terveydenhuoltoalan työntekijöitä oivaltamaan työnsä merkityksen asiakkaille sekä suhteuttamaan sitä ihmisten elämän kokonaisuuteen. Ulkokohtainen ”pakkoauttaminen” ja elämänmuutokseen patistelemisen jäävät kenties vähemmälle jos toiminnan lähtökohdaksi otetaan asiakkaan käsitys omasta tilanteestaan sekä halu ja valmius tavoitella siihen muutosta. Parhaimmillaan kokemusasiantuntijoiden tieto täydentää

palvelujärjestelmän, asiantuntijoiden ja ammattiauttajien osaamista. Tietoa ja kokemusta yhdistämällä luodaan uudenlaista tietoa ja löydetään näkökulmia, jotka auttavat suunnittelemaan entistä parempia, toimivampia ja todennäköisesti myös edullisempia palveluja.

Kokemusasiantuntijatoiminta edellyttää siihen osallistujalta riittäviä voimia ja kuntoutumista, toisaalta sitä perustellaan kuntouttavalla vaikutuksella. Toiminnan onkin havaittu tukevan osallistujien hyvinvointia. Se on voimaannuttavaa, koska se tuo tunteen omien, vaikeidenkin kokemusten merkityksellisyydestä. Kokemusasiantuntijatoiminnassa niin kuntoutujat kuin heidän omaisensa voivat kokea osallisuutta ja rakentaa uutta identiteettiä. He saavat mahdollisuuden vaikuttaa, opiskella, kehittää itseään ja tehdä merkitykselliseksi kokemiaan asioita. Ihmisen identiteetin kannalta on eri asia, mieltääkö hän itsensä potilaaksi, asiakkaaksi, kuntoutujaksi vai kokemusasiantuntijaksi. (Ks. esim. Hietala-Paalamaa 2006.)

Julkiselle sektorille laajentuessaan kokemusasiantuntijatoiminta on vahvistanut palvelujen käyttäjänäkökulmaa yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Toisaalta kokemusasiantuntijoiden mahdollisuudet vaikuttaa palveluihin ja asiakkaan asemaan voi jäädä ohueksi ja toiminta painottuu usein asiakastyöhön sekä vertaisrooleihin. Parhaimmillaan kokemusasiantuntijuus voi kuitenkin haastaa ammattiauttajat ja asiantuntijat hahmottamaan omaa työtään uudella tavalla. Kyse ei ole enää vain yksittäisen ammattilaisen kyvystä hyödyntää vertaistukea ja kokemusasiantuntemusta, vaan myös niiden arvostamisesta suhteessa organisaation perustehtävään, asiakas- ja kehittämistyöhön. Siksi on tärkeää tehdä yhteistyötä paitsi koulutettujen kokemusasiantuntijoiden ja vertaistoimijoiden myös asiakkaiden kanssa. Tämä vaatii uskallusta vuoropuheluun myös oman ammatillisuuden ja kokemuksen ulkopuolelta nousevan toisenlaisen tiedon sekä kokemusten kanssa.

1.1 JUURET KOLMANNELLA SEKTORILLA

Kokemusasiantuntijatoiminnan yhteys kuntoutumiseen ja osallisuuteen heijastaa sen juuria kolmannella sektorilla. Kokemusasiantuntijatoiminta on kehittynyt potilas-, vammais- ja kansalaisjärjestöissä vertaistuen pohjalta. Kolmannen sektorin kuntoutuspalveluissa vertaistuella ja -ohjaajuudella sekä kokemustiedolla on ollut merkittävä asema. Järjestöjen päihde- ja mielenterveyspalveluissa on monia vertaistuen perinteestä nousevia käytäntöjä, joissa on hyödynnetty toipumiskokemuksen omaavien tietämystä ja työpanosta. Esimerkiksi Kalliolan settlementin Myllyhoidossa osa terapeuteista on raitistuneita alkoholisteja, ja A-klinikoilla sekä katkaisuhoidoasemilla toimi jo 1970-luvulla asiakasterapeutteja. Tuolloin omaa kokemusta alkoholismista ei kuitenkaan voitu tuoda kovinkaan avoimesti esille.

A-klinikkasäitiön Sosiaalisairaalassa asiakasterapeutit ovat puolestaan toimineet mm. uusien tulokkaiden vastaanottajina ja opastajina.

Valtakunnallinen kokemuskoulutusverkosto perustettiin vuonna 1997 ja ensimmäinen potilasluennoija-koulutus alkoi 1998. Tällä hetkellä verkostossa on mukana 29 järjestöä ja 360 koulutettua kokemuskouluttajaa, jotka edustavat eri sairaus-, vammais- ja omaisjärjestöjä (ks. luku 2.1/Kokemuskouluttaja). 2000-luvun alkupuolella vertaistuen ja kokemusperusteisen kuntoutuksen kehittäminen vahvistui järjestöjen mielenterveyskuntoutuksessa. Mielenterveyden keskusliitto aloitti kuntoutuskursseilla työskentelevien vertaisohjaajien koulutuksen ja toiminnan kehittämisen (esim. TRIO-projekti 2001–2005/ Hietala-Paalasmaa ym. 2006). Muotialan asuin- ja toimintakeskus ry käynnisti kokemusasiantuntijatoiminnan vuonna 2001 ja se jatkuu edelleen. Sittenmin toimintaa on toteutettu erilaisissa Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamissa hankkeissa (esimerkiksi vertaispalvelu-ohjausta kehittänyt STOP huumeille ry:n Fattaluuta-hanke, ks. luku 2.1).

Kokemusasiantuntijatoiminnan mallit ovat vähitellen siirtyneet julkisiin palveluihin ja muokkautuneet vastaamaan niiden kehittämistarpeita. Ensimmäisinä järjestökentän ulkopuolella toimineina kokemusasiantuntijoina voidaan pitää sosiaali- ja terveydenhuoltoalan ammatillisessa koulutuksessa toimineita, eri sairausryhmiä edustavia potilasjärjestöjen kokemuskouluttajia. Toiminta on 2000-luvulla laajentunut kuntien sosiaali- ja terveyspalveluiden sekä sairaanhoitopiirien psykiatrisen hoidon kehittämiseen esimerkiksi 2010-luvun alussa Kaste-rahoituksella toteutetuissa alueellisissa kokemusasiantuntijakoulutuksissa. Mielenterveys- ja päihdepalveluita on kokemusasiantuntijatoiminnan avulla kehitetty esimerkiksi Pohjanmaan Välittäjä-hankkeessa, Etelä-Suomen Mielen Avain -hankkeessa sekä Väli-Suomen ja Keski-Uudenmaan aikuissosiaalityön kehittämishankkeissa (SOS- ja Avomieli-hankkeet). Toiminnan laajentuessa palveluiden sekä ammatillisen auttamistyön alueelle keskustelua ovat herättäneet mm. erilaiset vastuu- ja tietosuojakysymykset sekä toiminnasta kokemusasiantuntijoille maksetut korvaukset. Samalla on syntynyt rajankäyntiä siitä, milloin kyse on kokemusasiantuntijana palveluiden kehittämiseen osallistumisesta osana omaa kuntoutumista ja milloin taas työsuhteessa tapahtuvasta työskentelystä.

1.2 KOKEMUSASIAANTUNTEMUKSEN PERUSTA

KOKEMUSASIAANTUNTIJALLA tarkoitetaan henkilöä, jolla on omakohtaista kokemusta mielenterveys- ja/tai päihdeongelmasta, joko sitä sairastavana, siitä kuntoutuvana, palvelun käyttäjänä tai omaisena. Kokemusasiantuntijalla on kokemustietoa siitä, miltä tuntuu sairastua ja sairastaa, olla hoidossa ja kuntoutuksessa tai

käyttää julkisia palveluita. Kokemusasiantuntija tietää, mikä häntä itseään ja/tai hänen omaistaan on auttanut ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet hänen tai hänen omaisensa kuntoutumiseen ja selviytymiseen. (STM 2009, Rissanen 2013.)

Kokemusasiantuntijatoiminta voi myös tarkoittaa kolmannella sektorilla, yhdistyksissä, järjestöissä ja spontaanisti syntyneissä vertaisryhmissä tapahtuvaa vertaistoimintaa. Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnan välinen ero on kohde-ryhmässä. Vertainen toimii omassa viiteryhmässään, toisten kuntoutujien kanssa, esimerkiksi AA-ryhmässä. Kokemusasiantuntija taas toimii oman viiteryhmänsä ulkopuolella palveluissa ja ammattilaisten rinnalla. (STM 2009.) Kokemusasiantuntijuuden kehittämisessä vertaisten kohtaaminen, ajatusten ja kokemusten jakaminen ovat olennaisia asioita. Kaikki vertaiset eivät kuitenkaan voi tai halua toimia kokemusasiantuntijatehtävissä.

Kokemusasiantuntijat ovat mukana kehittämässä julkisia ja yksityisiä sosiaali- ja terveystalvueluita. Kokemusasiantuntijoilla on usein yhteyksiä sekä yhdistys- ja vertaistoimintaan että hoito-, kuntoutus- ja sosiaalipalveluihin. Yksilön rooli voi siis vaihdella toimintaympäristön ja -yhteyden mukaan. Keskeistä on halu olla mukana kehittämässä palveluita tai vertaisuuteen perustuvaa toipumiskulttuuria sekä auttaa toisia oman kokemuksen perusteella. Pelkkä kokemus ei kuitenkaan välttämättä riitä tekemään kuntoutujasta tai hänen omaisestaan kokemusasiantuntijaa. Kokemusten hyödyntäminen edellyttää koulutusta, johon sisältyy teoreettista tietoa sekä erilaisissa tehtävissä vaadittavia valmiuksia ja taitoja. Kehittämistyö ja kokemusasiantuntijana toimiminen edellyttävät myös riittävän pitkälle edennyttä kuntoutumisprosessia, kykyä omien kokemusten reflektointiin sekä ammattilaisten kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Kokemusasiantuntijatoiminnalla on merkitystä sekä yksilöille että sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmälle. Kouluttautuminen kokemusasiantuntijaksi tai kokemusasiantuntijatehtävissä toimiminen on tärkeä vaihe kuntoutumista/elämässä eteenpäin menemistä. Se on osa siirtymää avun vastaanottajasta sen antajaksi tai palvelujen kehittäjäksi. On tärkeä avata palvelun käyttäjille yleisemminkin mahdollisuuksia osallistua palveluiden kehittämiseen ja toteuttamiseen, osallisuuteen ja tasavertaiseen vuorovaikutukseen. Myös ammatillaiset vaikuttavat hyötyvän yhteistyöstä kokemusasiantuntijoiden ja asiakkaiden kanssa, koska se mahdollistaa uudenlaisen ammattiroolin omaksumisen sekä vahvistaa työn eettistä perustaa ja mielekkyyttä.

MONIPUOLISIA TEHTÄVIÄ JA ROOLEJA

Kokemusasiantuntijoiden tehtävät muotoutuvat yksilöllisesti. Tehtäviin ja kokemusasiantuntijan työpanokseen vaikuttavat yksilön oma kiinnostus, valmiudet, taidot, pohjakoulutus ja kuntoutuminen. Kokemusasiantuntijatoiminnalle on ominaista

toimijoiden voinnin ja toimintakyvyn vaihtelu. Kokemusasiantuntijat saavatkin usein pääasiallisen toimeentulonsa sosiaaliturvaetuuksista, kuten eläkkeestä, kuntoutustuesta, sairauspäivärahasta, työttömyyspäivärahasta, asumistuesta, toimeentulotuesta tai opintotuesta.

Kokemusasiantuntijatoiminnassa on tärkeä ottaa huomioon toiminnan oma-
tahtisuus ja vapaaehtoisuus, jolloin osallistujat säätelevät itse osallistumistaan, sen intensiteettiä ja kestoja sekä tehtävien vastaanottamisen ehtoja. Osallistujia on kannustettava kuuntelemaan itseään ja arvioimaan omaa jaksamistaan. Myös työnohjauksellinen tuki on tärkeä osa jaksamisen turvaamista ja omien voimien arviointia. On luotava myös joustavia varahenkilö- ja varmistuskäytäntöjä, jotka turvaavat toiminnan toteutumisen vaikka tehtävää hoitaneen kokemusasiantuntijan toimintakyky heikkenisi.

Kokemusasiantuntijatoiminnalla on sekä taloudellisesta että yhteiskunnallista merkitystä. Toiminta edistää sairastumisen jälkeistä työhön palaamista ja siten myös työurien pidentämistä, vähentää työkyvyttömyyseläkkeiden määrää ja ehkäisee syrjäytymistä. Lisäksi kokemusasiantuntijatoiminta koetaan voimaannuttavana ja kuntouttavana. Tämä tuo toimintaan sekä inhimillistä mielekkyyttä että tuottaa taloudellisia säästöjä. Eri organisaatioiden ja tahojen on tärkeää tarjota kokemusasiantuntijoille mahdollisuuksia hyödyntää motivaatiotaan ja osittaistakin työkykyään.

Kokemusasiantuntijoiden työkyky ja heidän suhteensa niin sanottuihin taval-
lisiin työmarkkinoihin vaihtelee. Kokemusasiantuntijatoiminta voidaan nähdä kuntoutujan rooliin liittyväksi ns. välituloksi tai välityömarkkinoilla toimimiseksi. Toimintaan osallistumalla kuntoutuja parantaa mahdollisuuksiaan päästä tai pa-
lata takaisin työelämään tai aloittaa ammatilliset opinnot. Se tukee työllistymistä ja työkykyä myös siksi, että toiminta auttaa arvioimaan, löytämään ja vahvistamaan omia voimavaroja. Yksi uusi kokemusasiantuntijaryhmä ovat työuransa aikana esimerkiksi asiakastyössä uupuneet tai masennukseen sairastuneet ammattiauttajat. Kokemusasiantuntijana toimiminen voi paitsi tukea heidän kuntoutumistaan myös antaa uutta perustaa työhön paluulle ja auttamistyölle.

Kokemusasiantuntijana toimiminen voi olla myös pysyvä osa kuntoutujan arkea ja toimintakyvyn ylläpitämistä. Osa kokemusasiantuntijoista haluaa toimia erilai-
sissa kokemusasiantuntijatehtävissä siten, että sosiaaliturvaetuudet ovat heidän pääasiallinen ja pysyvä toimeentulomuotonsa. Esimerkiksi eläkkeellä oleva kokemusasiantuntija voi toimia erilaisissa tehtävissä vointinsa ja jaksamisensa mukaan, eikä hän välttämättä palaa tai suunnittele palaavansa kokopäiväiseen palkkatyöhön. Tällöin kokemusasiantuntijatehtävistä saadut ansiot ovat täydentävää tai lisätuloa. Lisäksi toiminta tuo sisältöä ja merkitystä yksilön arkeen sekä antaa arvokasta lisää sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän toimintaan.

Kokemusasiantuntijuus perustuu tietoihin ja taitoihin ja se kehittyy ja kypsyy ajan myötä. Roolissa kehittymisen mahdollistaa taustatahoilta ja -organisaatiolta saatu tuki. Ammatillisilta saatavan välittömän ja säännöllisen tuen lisäksi tärkeitä ovat kokemusasiantuntijoiden keskinäinen kokemusten jakaminen sekä vertais-tuki, koulutus, työnohjauksellinen tuki, verkostoituminen sekä mahdollisuus monipuolisiin tehtäviin. Kokemusasiantuntijoita ei tule nähdä pelkästään arvokas-ta työtä tekevinä yksilöinä, vaan myös osana laajempaa, vertaisuuteen perustuvaa julkisen ja kolmannen sektorin rajat ylittävää yhteisöä. Kokemuksellisuuden ja vertaisuuden hyödyntäminen palveluiden kehittämisessä nostaa esiin myös am-matillisesta kokemuksesta nousevan vertaisuuden ja kokemusasiantuntijuuden, ammattilaisten välisen vertaisarvioinnin ja vertaiskehittämisen.

VAPAAEHTOISTOIMINTAA VAI PALKKATYÖTÄ?

Kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohdista johtuen sen asema ammattimaisen toiminnan ja palkkatyön sekä toisaalta kansalaistoiminnan ja vapaaehtoistyön välimaastossa on moniselitteinen. Ytimeltään kokemusasiantuntijatoiminta mää-ritetty yleensä ”sydämen asiaksi”, haluksi auttaa kohtalontovereita sekä parantaa heidän mahdollisuuksiaan niin palveluissa kuin omakohtaisessa kuntoutumisessa. Riitta Hanifi (2011) määrittelee vapaaehtoistoiminnan palkattomaksi ja pakotta-mattomaksi toiminnaksi, joka hyödyttää toisia ihmisiä tai yhteisöjä. Tavoitteena on avun antaminen tai ongelmien ratkaiseminen. Vapaaehtoistoiminta voi tarkoittaa syrjäytyneiden auttamista, saattohoitoa, avun tarjoamista arjessa, kuten kodin hoidossa, asioinnissa ja palveluiden järjestelyissä, taidenautintojen tarjoamista tai asiantuntija-apua ongelmien ratkaisemisessa. Vapaaehtoistyön kesto vaihtelee kertaluontoisesta toiminnasta vuosia jatkuvaan toimintaan. Vapaaehtoistoiminta erotetaan usein sukulais- tai naapurisuhteeseen perustuvasta auttamisesta, vaikka ne ovat käytännössä hyvin lähellä toisiaan. (Etene kannanottoja 2014.)

Kokemusasiantuntijatoiminnassa yhdistyvät vapaaehtoistyön ja ammatillisen auttamisen ainekset. Myös vapaaehtoisten koulutuksessa opiskellaan usein samoja asioita kuin ammatillisissa opinnoissa. Se on tärkeää, koska yhteisen kielen ja käsitteiden muodostaminen auttaa osapuolia ymmärtämään toisiaan ja samalla lisäämään toiminnan tuloksellisuutta. On kuitenkin selvää, ettei sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöiden lakisääteisiä tehtäviä voi siirtää vapaaehtoisille. (Etene kannanottoja 2014.) Tämä koskee luonnollisesti myös työsuhteessa palveluntuot-tajaan olevia kokemusasiantuntijoita, joilla ei ole ammatillista pätevyyttä tehtäviin.

Osa kokemusasiantuntijatoiminnan vahvuudesta nousee sen vapaaehtoistyöhön rinnastuvasta luonteesta, mahdollisuudesta toimia kokonaisvaltaisesti ja joustavasti. Hallinnolliset tavat ja säännöt eivät rajoita sitä samalla tavalla kuin ammatillista

auttamista. Ihmisen ongelmia ja elämänhallinnan vaikeuksia on mahdollista käsitellä tapauskohtaisesti ja ennakkoluulottomasti. Olennaista on mahdollisuus kohdata ihminen ihmisenä, kuunnella ja kuulla häntä. Vapaaehtoistoiminnan luonteen mukaisesti kokemusasiantuntijalta ei myöskään odoteta samankaltaista hyötyä ja vaikuttavuutta kuin ammatilliselta toiminnalta. Tämä tuo mahdollisuuksia tehdä asioita uudella tavalla, kohdistaa huomio katveeseen jääneisiin nouseviin ongelmiin sekä unohdettuihin väestöryhmiin. Toiminta voi siksi hyödyttää erityisesti ryhmiä, joiden auttamiseksi ammattiauttajat eivät tunnu löytävän keinoja. (Etene kannanottoja 2014.)

Niin vapaaehtois- kuin kokemusasiantuntijatoiminta on herättänyt huolta sen ja ammatillisen työn välisen rajan epäselvyydestä. On epäilty, että ammatillista työtä korvataan tällä panoksella säästöjen vuoksi ja samalla tingitään osaamisen tasosta. Tämä ei kuitenkaan ole tarkoitus eikä toiminnan eettisten periaatteiden mukaista. Oleellista on se, että ammatillinen työ ja vapaaehtoisuuteen perustuva vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminta täydentävät toisiaan. Toisaalta yhteistyö vapaaehtoisten maallikoiden ja kokemusasiantuntijoiden kanssa voi muuttaa ammattilaisten työtapoja, vaikka se vaatiikin opettelua ja aikaa, jota työpäivästä ei ole helppo löytää.

Vapaaehtoistoiminnasta ei saada palkkaa, sillä toiminnan katsotaan palkitsevan jo itsessään. Moni vertaa sitä harrastukseen, joka täydentää, muttei hallitse elämää ja antaa elämälle sisältöä. Vapaaehtoistyöstä voidaan kuitenkin maksaa kulukorvauksia esimerkiksi matka- sekä puhelinkuluista ja muista kustannuksista. Pidemmälle vakiintunutta vapaaehtoistoimintaa edustaa lakiin perustuva vapaaehtoisten rikoksensovittelijoiden toiminta ja sovittelijoille maksettava kulukorvaus. Joka tapauksessa kustannusten korvaamisesta on syytä sopia kokemusasiantuntijatoimintaan vapaaehtoisesti osallistuvienkin kanssa etukäteen, ettei pääse syntymään epäselviä tilanteita tai pienituloisten tilanteen heikkenemistä toimintaan osallistumisen vuoksi.

KOKEMUSASIAANTUNTIJANA SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLOSSA SEKÄ KOLMANNELLA SEKTORILLA

Sosiaali- ja terveydenhuollossa kokemusasiantuntijat toimivat ammattilaisten rinnalla alueilla, joilla työskenteleminen edellyttää ammatillista koulutusta. Kokemusasiantuntijat eivät voi hoitaa tehtäviä, jotka kuuluvat tietyn ammattiryhmän työnkuvaan ja vastuualueelle, vaan he toimivat yhteistyösuhteessa ammattilaisiin sekä näiden työtä täydentävissä rooleissa. He tuovat asiantuntijatiedon ja ammattiosaamisen rinnalle kokemusperäistä tietoa ja ymmärrystä, joka voi auttaa palauttamaan ja säilyttämään ammatillisen työ perustehtävän elävyyden, inhimillisyyden ja vaikuttavuuden. Kokemusasiantuntija muistuttaa jo olemassaolollaan siitä, miksi ja ketä varten palvelu on olemassa. Tämä voi muuttaa asiantuntijoiden työskentelytapoja tarkoituksenmukaisemmiksi. Toisaalta kokemusasiantuntijan vaikutusmahdollisuudet voivat jäädä vähäisiksi esimerkiksi siksi, että ammattilaisten toiminta- ja ajattelutavat sekä yhteistyössä käytetty kieli ei tue kokemustiedon mukaan ottamista. Ammatillisuuden ja kokemusasiantuntemuksen väliset suhteet ja rajat onkin muokattava aina tapauskohtaisesti, yhteistyössä osallistujien, organisaation ja kehittämistavoitteiden perusteella.

2.1 KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN TEHTÄVIÄ

Kokemusasiantuntijuutta käytetään usein yleisnimityksenä ja kattoterminä kokemusasiantuntijoiden tehtävistä sekä erilaisista vertaistuen ja -toiminnan muodoista. Kokemusasiantuntijat toimivat järjestöissä ja palvelujärjestelmässä hyvinkin erilaisissa rooleissa ja tehtävissä, esimerkiksi kouluttajina, tiedottajina, kehittäjinä ja arvioijina tai oman palvelukokemuksensa perusteella, esimerkiksi toimeentulotuen asiakkaana. Osa kokemusasiantuntijoista toimii ryhmien ja yksilöiden kanssa, ja kutsuu itseään toiminnan tasa-arvoisuutta korostaen vertaisohjaajiksi. Palveluissa ja asiakastyössä kokemusasiantuntijat toimivat ammattilaisten rinnalla, niin itsenäisesti

kuin heidän työparinaan. Asiakkaiden kanssa toimiessaan useimmat hahmottavat roolinsa saman tyyppisiä kokemuksia ja vaiheita elämässään läpikäyneenä vertaisena. Ammattilaisten työryhmissä, palveluiden arvioinnissa ja kehittämisessä tai vaikkapa johtoryhmissä korostuu kokemusasiantuntijuus: sairastumista, ongelmia, riippuvuutta sekä näistä toipumista ja palveluiden käytöstä kertyneen kokemustiedon tuominen ammatillisen asiantuntijatiedon rinnalle (ks. esim. Kostiainen ym. 2014, Nieminen ym. 2014). Seuraavassa esitellään joitain käytössä olevia kokemusasiantuntijoiden ja vertaisohjaajien nimikkeitä ja tehtäviä.

KOKEMUSKOULUTTAJA

Kokemuskouluttajat pitävät luentoja ja alustuksia sosiaali- ja terveysalan opiskelijoille sekä ammattilaisille. He voivat kertoa sairaus- ja kuntoutumiskokemuksista, asiakkaana sekä potilaana olemisesta tai palveluihin liittyvistä kokemuksista. Kokemuskouluttajien esitykset voivat auttaa opiskelijoita ja työntekijöitä hahmottamaan sekä ymmärtämään, millaista on elää mielenterveys- ja päihdeongelman tai muun sairauden kanssa, miltä se tuntuu, mitä kuntoutumiseen sisältyy ja miten ammattiauttajat voivat toimia edistääkseen kuntoutumista.

Kokemuskouluttajia käyttävät esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan oppilaitokset, yliopistot, lukiot, järjestöt, seurakunnat, sairaanhoitopiirit sekä muut sosiaali- ja terveysalan organisaatiot. Uutta haastetta tuovat pidempiaikaisiin kouluttajarooleihin ja yhteistyöhön liittyvät ajatukset sekä kokemuskouluttajien osallistuminen esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan opetussuunnitelmien uudistamistyöhön.

Myös palveluiden kehittäjinä toimivat kokemusasiantuntijat ovat pitäneet luentoja ja alustuksia oman kokemuksensa pohjalta eri aiheista. Lisätietoa kokemuskoulutuksesta löytyy kokemuskoulutusverkoston ylläpitämiltä sivuilta:

www.kokemuskoulutus.fi

KOKEMUSAMMATTILAINEN

Suomen päihdetyöntekijöiden yhdistyksessä kutsutaan kokemusammattilaiseksi ihmistä, jolla on omaa kokemusta päihdeidenkäytöstä ja siitä selviytymisestä sekä sosiaali- tai terveydenhoitoalan ammatillinen koulutus (esim. päihdealan ammattitutkinto tai lähihoitaja). Lisätietoa löytyy Suomen päihdetyöntekijöiden verkkosivuilta.

<http://paihdeyontekijat-fi.directo.fi/>

KEHITTÄJÄ

Kokemusasiantuntijat osallistuvat mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittämiseen, kuten palveluita suunnitteleviin ja kehittäviin työryhmiin, hankkeiden ohjausryhmiin ja henkilökunnan rekrytointiin sekä järjestöjen kehittämistehtäviin.

Kokemusasiantuntijat ovat mukana monissa mielenterveys- ja päihdepalveluita kehittävässä työryhmissä sekä sairaaloiden johtoryhmissä (esim. Tampereen kaupunki/mielenterveys- ja päihdepalveluiden lukuisat kehittämisryhmät, Pirkanmaan sairaanhoitopiiri/Kaivannon sairaala, HUS-Hyvinkää/Kellokosken sairaala, Helsingin kaupungin psykiatrian poliklinikat, Pohjanmaan Välittäjä -hanke). Myös mielenterveys- ja päihdejärjestöjen kehittämishankkeiden ohjausryhmissä on ollut kokemusasiantuntijoita.

Kokemusasiantuntijoiden osallistuminen yhteiskehittämiseen voi tarjota tukea uudelleenlaiselle, dialogisemmalle johtamiselle ja johtamisrakenteille. Toisaalta tämän tyyppisen kehittämistyön taustalta löytyy usein avainhenkilö tai -henkilöitä, jotka ovat omakohtaisesti ja elämäkokemuksensa kautta oivaltaneet kokemusasiantuntemuksen mahdollisuudet. Yhteistyö kehittämistyössä vaikuttaa ja muuttaa sekä kokemusasiantuntijoita että ammattilaisia ja asiantuntijoita. Jotta yhteiskehittäminen voisi onnistua, on kaikkien osapuolten opittava muokkaamaan käyttämäänsä kieltä ja käsitteitä. Tätä helpottaa jo kehittämistyön alkuvaiheessa toteutettu koulutus tai valmennus, johon osallistuu sekä ammattilaisia että kokemusasiantuntijoita. Myös pitkäjänteisempi verkostoituminen ja sitä tukevat kokoontumiset, kuten vaikkapa ammattilaisten sekä kokemusasiantuntijoiden työpajojen jatkumo, on havaittu hyödylliseksi yhteiskehittämisessä (Hietala ym. 2014, 24–31).

Kokemusasiantuntijan itsensäkin kannalta tehtävien jatkuvuus ja pitkäaikaisuus on todettu hyväksi. Oma rooli on luonnollisesti helpompi ottaa haltuun, kun kokemusta tehtävistä on karttunut. Samoin on todettu hyväksi, että esimerkiksi ohjausryhmässä olisi vähintään kaksi kokemusasiantuntijaa. Tällöin heidän on helpompi löytää oma roolinsa suhteessa ammattilaisiin, esittää näkökulmansa ja saada toisiltaan tukea tehtävänsä ja peilausta omalle jaksamiselleen. Esimerkkinä tämän tyyppisestä käytännöstä on työryhmä, jossa puolet jäsenistä on kokemusasiantuntijoita ja puolet ammattilaisia, kuten Aspa-säätiön Tandem -projektin ohjausryhmässä. Ensi- ja turvakotien liiton Vapaaehtoistyötä ja osallisuutta -hankkeessa on puolestaan kehitetty liiton jäsenyhdistysten kansalaistoimintaa vahvistamalla ja monipuolistamalla vapaaehtoistoimintaa sekä tukemalla asiakkaiden osallistumismahdollisuuksia kokemusasiantuntijatoimintaan rinnastuvilla yhteiskehittämisen keinoilla.

<http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/tyomuodot/vapaaehtoistyota-ja-osallisuutta/>

Sosiaalityön kehittämisessä kokemusasiantuntijoista puhutaan usein kokemus- tai kehittäjäasiakkaina. He tuntevat sosiaalityön palveluita ja heillä on omakohtaista kokemusta siitä, millaista on olla asiakkaana sosiaalitoimessa, esimerkiksi aikuis-sosiaalityössä tai lastensuojelussa. Kokemus- tai kehittäjäasiakkaat haluavat käyttää paitsi vaikeuksiin ja niiden voittamiseen myös asiakkuuteen liittyviä kokemuksiaan

vaikuttaakseen sosiaalipalveluiden suunnitteluun, toteuttamiseen, kehittämiseen ja arviointiin. Sosiaalityön yhteiskehittämisestä esimerkkejä ovat Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kehittämistyö, pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen Socca:n kehittämistyö sekä SOS I (Syrjäytyneestä osalliseksi sosiaalityön keinoin) ja SOS II (Sosiaalisesti osalliseksi sosiaalityöllä Väli-Suomen alueella) hankkeissa (2011–2015) tehty kehittämistyö.

Näistä löytyy tietoa mm. täältä:

http://www.sosiaalikallega.fi/kaste/lappi/sosiaalityo/enontekio/main_page

http://www.socca.fi/aikuissosiaalityo/kehittaminen_ja_menetelmat/kehittamiskuvaukset/yhteista_kehittamista_aikuissosiaalityohon!

http://www.socca.fi/uutiset/uutisarkisto/kolumnit/asiiantuntijoina_eika_asiakkaina.4771.news

<http://files.kotisivukone.com/soshanke.palvelee.fi/SOS-koordinaatio/valiraportti.pdf>

Päihdetyössä on kutsuttu kokemusasiakkaaksi henkilöä, joka on ollut asiakkaan ja jolla siten on kokemusta sekä palveluista että kuntoutumisesta. Kokemusasiakas jatkaa kuntoutumisjaksonsa jälkeen esimerkiksi palveluiden kehittämistä, oppilaitosyhteistyötä, tapahtumien suunnittelua, vie toipumiskulttuuria eteenpäin jakaen omia kokemuksiaan ja tarinaansa tai tarjoten vertaistukea. Kokemusasiakkaat ovat jo kuntoutumisjaksollaan kokeneet tämän kaltaisen toiminnan tukevan omaa toipumisprosessiaan ja osallisuuttaan. Kokemusasiakkaiden ryhmällä voi olla myös keskinäisiä tapaamisia, joissa he suunnittelevat ja kehittävät toimintaa sekä kouluttautuvat. Lisäksi he verkostoituvat ja toimivat mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä muiden kokemusasiiantuntijatoimijoiden kanssa. Esimerkkinä tästä toiminnasta oli vuonna kokemusasiakastoiminta Kanta-Hämettä, Päijät-Hämettä ja Pirkanmaata palvelleessa, vuonna 2014 toimintansa lopettaneessa Mainiemen kuntoutumiskeskuksessa.

<http://www.mainiemikk.fi/?sivu=Etusivu&p=/Etusivu/>

TIEDOTTAJA

Kokemusasiiantuntijat ovat mukana myös mielenterveys- ja päihdeongelmien tiedotustyössä. Kokemusasiiantuntijoiden omakohtaiset tarinat voivat auttaa levittämään tietoa mielenterveys- ja päihdeongelmista sekä niistä kuntoutumisesta. Tämä taas voi osaltaan vaikuttaa asenteisiin, vähentää mielenterveys- ja päihdekuntoutujiin kohdistuvia ennakkoluuloja ja leimautumista. Kokemusasiiantuntijat voivat antaa haastatteluja, tehdä radio-ohjelmia, kirjoittaa lehtiin tai käyttää sosiaalista mediaa.

Esimerkkejä kokemustietoon perustuvasta tiedottamisesta on Tampereen Muotiala ry:n asuin- ja toimintakeskuksen julkaisemat kirjat *En valinnut tätä sairautta* (2009) sekä *Epävakaudesta elämään* (2012) sekä Mielenterveyden keskusliiton

julkaisu *Elämäkerrasta kokemustutkimukseen* (2009). Niissä mielenterveysongelmia kokeneet kirjoittavat esimerkiksi sairastumisestaan, kokemuksistaan avun hake- misesta ja saamisesta sekä palvelujen toimivuudesta. Lisäksi Muotiala ry sekä Sopimusvuori ry toimittivat yhdessä mielenterveyskuntoutujien omaa radio-ohjelmaa ja verkkolehteä Mielentalo.

www.mielentalo.fi

KOKEMUSARVIOIJA JA -AUDITOIJA

Kokemusarvioijat osallistuvat esimerkiksi mielenterveys- ja päihdepalvelujen toimivuuden, laadun ja tilan tai ihmisoikeuksien toteutumisen arvioimiseen. Kokemusarvioinnin avulla pyritään parantamaan mielenterveys- ja päihdepalve- luiden vaikuttavuutta ja laatua. Se on kokemusperäistä, käyttäjälähtöistä ja toteu- tetaan yhteistyössä arvioinnin tilaajan sekä palveluntuottajan kanssa. Tähän asti kokemusarvioijia on koulutettu lähinnä potilasjärjestöissä, esimerkiksi Mielen- terveyden keskusliitossa.

Kokemusarvioijat voivat toimia tutkimus- tai arviointiryhmän jäsenenä, jolloin he osallistuvat tutkimus- tai arviointiprosessiin, esimerkiksi pohtimalla tutkimus- kysymyksiä, toimimalla haastattelijoina tai osallistuvina havainnoijina, purkamal- la haastatteluja, tulkitsemalla aineistoa, osallistumalla raportin kirjoittamiseen tai kertomalla arvioinnin tuloksista yleisölle. Kokemusarvioijat voivat toimia myös palveluiden suunnittelussa tai kehittämisessä (esim. jäsenenä palveluita arvioivissa ja selvittäväissä työryhmissä) tai muulla tavoin yhteistyössä asiantuntijoiden, työntekijöiden tai tutkijoiden kanssa.

Kokemusarvioijat voivat osallistua ulkopuolisen tahon tilaamien tutkimusten tekemiseen tai he voivat suunnitella ja toteuttaa esimerkiksi omia opinnäytetöitä. Kokemusarviointiin liittyy kokemustutkimuksen käsite (service user research). Siinä palvelun käyttäjät muuttuvat tutkimuksen kohteista kokemusasiantuntijoiksi, kanssatutkijoiksi tai itsenäisiksi tutkijoiksi (esim. Hyväri & Salo 2009, Rissanen 2007; Salo & Hyväri 2012; Peltoniemi 2011). Kokemustutkimus antaa asiakkaille ja palvelun käyttäjille mahdollisuuden omaehtoiseen tiedontuotantoon sekä välinei- tä ymmärtää ja jäsentää tutkimustietoa.

Kanssatutkijuudessa, yhteistutkimuksessa ja käytäntötutkimuksessa taas paino- tetaan tutkijoiden ja toimijoiden aitoa dialogia sekä tasavertaisuutta. Tästä esi- merkkinä on Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen Socca:n tutkimus- toiminta, josta löytyy lisätietoa heidän verkkosivultaan.

www.Socca.fi

A-klinikasäätiön Kouvolan huumevieroitusyksikkö Piikkisiilissä on luotu palvelumuotoilun ideaan perustuva käytäntö, jossa hoidon läpikäyneet asiakkaat toteuttavat palvelun auditoinnin. Auditointi käynnistyy tutkimuskysymysten ja teemojen suunnittelulla, jossa keskeistä on kunkin kokemusasiantuntijan omat voimavarat ja vahvuudet. Jakson aloituspalaveriin osallistuu kokemusasiantuntijan lisäksi yksikköjohtaja, vastaava työntekijä ja toinen henkilökunnan jäsen. Auditointijakso kestää 2–5 vuorokautta, jonka ajan kokemusasiantuntija on osastolla, tekee havaintoja sekä keskustelee asiakkaiden kanssa. Palautepalaverissa on mukana aloituspalaverin kokoonpano ja siinä käydään läpi kokemusasiantuntijan havainnot sekä palaute. Palautteen mukainen kehitystoiminta tapahtuu yksikön tiimikokouksissa ja kehittämispäivissä.

Lisätietoa kokemusarvioinnista ja –auditoinnista:

Tampereen kaupungin psykiatrian poliklinikoiden kokemusarviointi

<http://mtkl.fi/index.php?s=kokemusarviointi>

<http://mtkl.fi/wp-content/uploads/2014/04/Laturi-kokemusarviointi-raportti.pdf>

<http://mtkl.fi/wp-content/uploads/2014/04/Lilinkotis%C3%A4%C3%A4ti%C3%B6n-kokemusarviointi-raportti.pdf>

<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79975/eb7d170a-fe4a-4ab2-b096-21afc93a3f63.pdf?sequence=1>

<http://toimipaikka.a-klinikka.fi/ita/sites/toimipaikka.a-klinikka.fi/ita/files/Piikkisiiliesite2013.pdf>

AMMATTILAISEN TYÖPARI

Kokemusasiantuntijat toimivat ammattilaisten työpareina esimerkiksi kuntoutuksessa ja sosiaalipalveluiden asiakastyössä. Usein työparina toimiminen käynnistyy jonkin kehittämishankkeen yhteydessä tai ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteisen valmennuksen tuloksena. Työparina toimiminen edellyttää ammattilaisten keskenkin tuttuutta, vahvaa luottamusta ja hyvää ”kemialla”. Toimivaksi työpariksi kehittyminen edellyttää kokemusasiantuntijalta ja ammattilaiselta riittävän pitkän ja tavoitteellisen prosessin. Molempien osapuolten on ensin koettava oma asemansa ja lähtökohtansa hyväksytyksi ja turvalliseksi ennen kuin voidaan lähteä luomaan aidosti yhteisiä ratkaisuja ja käytäntöjä. Tämä edellyttää tilaa ja aikaa sekä avointa vuorovaikutusta, erimielisyyksien rakentavaa ratkomista ja toisen inhimillisyyden tunnustamista. Usein haastavinta molemmille osapuolille on omien, toista osapuolta koskevien pettymysten ja ennakkoasenteiden tunnistaminen ja niistä irrottautuminen. Luottamusta synnyttää kokemusasiantuntijoiden myönteisten, avun saamiseen liittyvien kokemusten avaaminen ammattilaiselle. Kun luottamus ja yhteinen käsitys työparityöskentelystä on syntynyt, myös kielteisiä kokemuksia palveluista voidaan tutkia yhdessä ja etsiä parempia työkäytäntöjä sekä keinoja.

Helsingin kaupungin psykiatrian ja päihdehuollon erityispalveluihin kuuluva Tervalammen kartano on ottanut omista asiakkaistaan rekrytoituneet vertaisohjaajat osaksi laitoksen toimintaa vuodesta 2011. Tehtävä alkaa työelämävalmennusjaksolla, jossa pääsee tutustumaan sosiaalialan työhön ja johon osallistujia kutsutaan vertaisohjaajiksi. Tehtäviin kuuluu kuntoutujan tukena olemista, ohjaamista ja neuvontaa. Vertaisohjaajat pitävät kuntoutujille ryhmiä, joissa jaetaan kokemuksia päihdekuntoutumisesta ja vertaisohjaajien omista toipumiskokemuksista. Vertaisohjaajien toimenkuvaan kuuluu myös uusien kuntoutujien vastaanottamista, toipumiskulttuurin ylläpitämistä, moniammatillisessa työryhmässä työskentelyä, kehittämistyötä ja kokemusasiantuntijana toimimista, oppilaitosyhteistyötä, yhteisökuntoutukseen osallistumista sekä kuntoutujien ohjaamista Tervalammen ulkopuolella toimiviin vertaistukiryhmiin.

Työelämävalmennusjakso kestää puoli vuotta, jonka jälkeen on mahdollista jatkaa vielä puolen vuoden ajan palkkatuetussa työssä. Jaksot on tarkoitettu Tervalammen kartanossa päihdekuntoutuksessa olleille, jotka ovat kiinnittyneet päihdeettömään elämään, sitoutuneet täysraittiuteen ja käyneet vähintään yhden intervallijakson. Vertaisohjaajaksi on mahdollista hakeutua vaiheittaisen prosessin kautta.

<http://www.hel.fi/www/Helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/mielenterveys-ja-paihdepalvelut/erityispalvelut/tervalampi/vertaisohjaajat>

RYHMÄNOHJAAJA

Kokemusasiantuntija voi toimia erilaisissa hoidollisissa ja kuntouttavissa ryhmissä ammattiauttajan kanssa vertaisohjaajana tai kokemusohjaajana, jolloin he ohjaavat ryhmää yhdessä. Vertaisohjaajan tehtäviin kuuluu usein oman sairastumis-, toipumis- ja kuntoutumistarinan kertominen sekä ryhmän sisällön suunnitteluun osallistuminen. Ryhmänohjaajana voi toimia myös itsenäisesti, jolloin taustatuki ja vastuu toiminnasta on kuitenkin oltava selkeästi sovittuna. Vertaisohjaajat toimivat esimerkiksi yhdistyksissä, palveluissa ja kolmannen sektorin kuntoutuskursseilla, jolloin ryhmä koostuu pelkästään asiakkaista tai kuntoutujista. Ammatilliset toimivat tällöin työnohjaajina ja konsultteina sekä auttavat tarvittaessa esim. vaativissa ryhmätilanteissa.

HUS-psykiatrian Peijaksen alueen kuntoutuspoliklinikalla (vuoteen 2010 asti psykoosipoliklinikka) on 2000-luvun alkupuolelta asti toiminut kokemusasiantuntijoita tai vertaisohjaajia ryhmänohjaajina, niin vertaisryhmissä kuin ammatillaisen työparina. Heidät on kouluttanut Mielenterveyden keskusliitto. Psykoosipoliklinikan hoitotyöntekijöiden kokemuksia vertaisohjaajien mukanaolosta ryhmissä on kartoitettu Metropolia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyössä (Pallamo ym. 2011). Opinnäytetyö löytyy osoitteesta:

<https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/35850/opinnaytetyo.pdf?sequence=1>

Kolmannen sektorin kuntoutuksessa ryhmien ja kurssien ohjaajina ammattilaisten rinnalla on perinteisesti toiminut koulutettuja vertaisohjaajia, kuntoutuja- ja kokemusasiantuntijoita. Mielenterveyden Keskusliiton kuntoutuskursseilla kuntoutuja-asiantuntijoilla on ollut perinteisesti keskeinen rooli.

http://mtkl-fi-bin.directo.fi/@Bin/431cea15aae1d24d8729f881d8032aod/1404235998/application/pdf/10768/Trio_raportti2007.pdf

Tampereella avomielenterveyspalveluja tarjoava Muotialan asuin- ja toimintakeskus ry sekä Tampereen kaupungin mielenterveyspalvelut ovat luoneet käytäntöjä, joissa kokemusasiantuntija toimii hoidollisissa ryhmissä ammattilaisen työparina. Kokemusasiantuntija on ollut mukana koko ryhmäprosessin ajan tai osassa ryhmän kokoon-tumisia. Käytäntö on osoittautunut toimivaksi esimerkiksi hoitoa päättävien potilaiden ryhmässä, joka on kokoontunut yhdistyksen toimitiloissa. Myös kokemus-asiantuntijan yksittäiset vierailut hoidollisissa potilasryhmissä psykiatrian yksi-köissä sekä päiväsairaloissa ovat olleet Tampereella suosittuja. Suunnitteilla on kokemusasiantuntijan vastaanotto psykiatrian poliklinikalle.

<http://www.muotiala.fi/>

TUKIHENKILÖ

Kokemusasiantuntija/vertaisohjaaja voi olla yksittäisen ihmisen tukena esimerkiksi laitoshoidosta kotiutumisessa tai siihen valmistauduttaessa. Toisaalta hän voi tukea ammattilaisen työtä kertomalla hoidon, toipumisen ja kuntoutumisen mahdolli-suuksista oman kokemuksensa perusteella. Esimerkiksi vakavaksi koetun psykiat-risen diagnoosin saaminen voi herättää nuorena toivottomuutta ja viedä pohjan tulevaisuuden suunnitelmilta. Tällöin vertaistuki tarkoittaa sitä, että kokemus-asiantuntija kuvaa, miltä vastaava tilanne tuntui aikoinaan omalla kohdalla ja miten elämä on sen jälkeen mennyt. Yleensä vertaistukeen perustuva tukisuhde perus-tuu kokemusasiantuntijan omien kokemusten, ajatusten ja tunteiden jakamiseen eikä siinä arvioida tai määritellä toisen henkilön tilannetta eikä jaeta ohjeita tai neuvoja.

Moni ongelmien keskellä elävä arvostaa vertaisuudessa eniten kokemusta kuulluksi tulemisesta, jolloin kokemusasiantuntijankin tärkein tehtävä on kiireetön ja neuvoista pidättyvä kuunteleminen. Vertaisena on mahdollista luoda toivoa vaikeuksista selviytymiseen myös silloin kun muutosta ei nähdä omalla kohdalla mahdolliseksi tai on kohdattu epäonnistumisia. Vertainenkaan ei voi synnyttää hoito- tai muutosmotivaatiota ulkoapäin, mutta tasaveroinen vuorovaikutus, pa-kottamaton ja paineeton kokemusten jakaminen voi tuoda uskoa tulevaisuuteen ja samalla myös muutoksen mahdollisuuteen.

On tärkeää luoda riittävä tuki – esimerkiksi työnohjauksellinen tuki ja nimetty vastuuhenkilö – tukihenkilönä toimivalle kokemusasiantuntijalle, jotta hän saa säännöllisesti purkaa tehtävästä syntyvää kuormitusta ja oppii säätämään omaa rooliaan. Myös tukihenkilön yksityisyyden rajoista (esimerkiksi puhelinnumeron antamisesta sekä yhteydenottotavoista), tukisuhteen intensiteetistä ja kestosta on hyvä sopia selkeästi jo etukäteen. Tämä siksi, ettei tehtävän hoitaminen käänny horjuttamaan kokemusasiantuntijan omaa hyvinvointia ja toipumista.

VERTAISPALVELUOHJAAJA, VERTAISNEUVOJA

Kokemusasiantuntijat toimivat vertaispalveluohjaajina tai vertaisneuvojina. Tällöin he tukevat yksittäistä ihmistä, asiakasta tai kuntoutujaa palveluiden saamisessa ja palvelujärjestelmässä toimimisessa. He auttavat etsimään oikeita väyliä ja ratkaisuja yhdessä asiakkaan kanssa, ei hänen puolestaan. Vertaispalveluohjaaja tai -neuvoja voi toimia myös tulkkina ammattilaisten suuntaan ja auttaa heitä hahmottamaan sekä ymmärtämään asiakkaiden arjen haasteita ja tarpeita. Esimerkki toiminnasta on Stop Huumeille ry:n Fattaluuta-toiminta, jota Turun A-kilta on soveltanut Luukkukaveri-nimellä. Keski-Uudellamaalla Stop Huumeille ry:n mallin pohjalta on koulutettu paitsi päihde- ja mielenterveyskuntoutujia, myös potilas- ja omaisyhdistysten jäseniä paikallisiksi verne- vertaisneuvojiksi. Fattaluuta-mallista löytyy lisätietoa:

<http://www.stophuumeille.fi/index.php/fattaluuta>

<http://www.turun-a-kilta.fi/virtaa-vertaisuudesta>

Mielenterveyskentässä toimivat vertaisneuvojat aloittivat työnsä Mielenterveyden keskusliiton Tietopalvelu Propellissa 2000-luvun alussa. Propellin käyntipisteessä ja puhelimesta jaetaan tietoa mielenterveyskuntoutuksesta ja -palveluista sekä mielenterveyskuntoutujille tarkoitetuista lakisääteisistä etuuksista. Vertaisneuvojilla on omakohtainen kokemus mielenterveysongelmista ja he työskentelevät ammattilaisten työpareina. Palvelu on tarkoitettu kuntoutujille, heidän läheisilleen sekä sosiaali- ja terveysalan ammattihenkilöille. Vertaisneuvojat toimivat myös kokemusasiantuntijoina, kouluttajina ja tiedottajina.

<http://mtkl.fi/palvelut/neuvontapalvelut/>

A-klinikkasäätiön Verkottaja -hankkeessa on vuonna 2014 aloitettu verkossa tapahtuva KoKeNet neuvontapalvelu. Siinä omista päihdeongelmista toipuneet kokemusasiantuntijat sekä heidän läheisensä vastaavat yleisön lähettämiin alkoholiongelmien liittyviin kysymyksiin. Kokemusneuvojat pyrkivät vahvistamaan kysyjän uskoa mahdollisuuteen toipua alkoholiongelmasta ja kertovat, että on olemassa monenlaisia

tapoja toipua. Vertaistuen lisäksi he jakavat tietoa erilaisista tukimuodoista, ja rohkaisevat kysyjää valitsemaan niistä itselle sopivan muodon. Jatkossa palvelu tulee laajenemaan verkossa tapahtuvaksi keskusteluksi, jossa kokemusasiantuntijat ja päihdetyön ammattilaiset voivat keskustella keskenään sekä kokemusasiantuntijoiden välittämiseen kasvokkaisen päihdetyön tueksi ja kehittämiseksi.

<http://kokenet.fi/>

VERTAISLIIKUTTAJA

Vertaisliikuttajat toimivat liikunnallisissa ryhmissä ohjaajina, ohjaajaparina tai kannustamassa toisia kuntoutujia liikkumaan yhdessä. Tästä esimerkkinä on A-kiltojen liiton vertaisliikuttajatoiminta. Mielen terveyden Keskusliitossa ja sen paikallisyhdistyksissä toimii jäsenistä koulutettuja liikuntavastaavia, jotka ohjaavat sekäideoivat toimintaa jäsenistölle. Liikuntavastaavat voivat kouluttautua myös esimerkiksi vesitreenin vertaisohjaajiksi.

www.a-kiltojenliitto.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=44&Itemid=141

<http://mtkl.fi/index.php?s=liikuntavastaava>

<http://mtkl.fi/?s=vertaisohjaaja+koulutus>

VERTAISTALOUSNEUVOJA

Takuu-säätiön Omille jaloille -toiminnassa koulutuksen saaneet tukihenkilöt auttavat vaikeissa elämäntilanteissa olevia, erityisesti päihde- ja rikostaustaisia sekä mielen terveys- ja peliongelmaisia henkilöitä, talous- ja velkaongelmissa. Toiminta on vapaaehtoistyötä, jossa talousvaikeuksissa olevia ihmisiä autetaan ja opastetaan auttamisjärjestelmien piiriin. Osalla tukihenkilöistä on omaa kokemusta velkaongelmien selvittelystä. Tukisuhteiden lisäksi on perustettu taloustietopisteitä, joissa on saatavilla taloudenhallintaa ja velkaongelmia käsittelevää materiaalia.

Omille jaloille -toiminnassa koulutetaan tukihenkilöitä sekä kumppanuusjärjestöjen ja niiden sidosryhmien henkilöstöä, jotta he osaisivat työssään ottaa paremmin huomioon myös talouden hallintaan ja velkaantumiseen liittyviä kysymyksiä. Yleisellä tasolla pyritään ehkäisemään velkaongelmien syntymistä. (Toiminnassa on mukana noin 80 henkilöä eri puolilla Suomea).

<http://www.takuu-saatio.fi/omille-jaloille/>

KOKEMUSASIA NTUNTIJA TERVEYSKESKUKSESSA

Kokemusasiantuntijoita on myös palkattu terveyskeskukseen, jotta he voivat tarjota vertaistukea kuntoutujille tai päihdeongelmaisille omalla vastaanotollaan. Tällöin kokemusasiantuntija tuo vertaistukea terveysalan ammattilaisten työn rinnalle. Kokemusasiantuntija keskustelee, tukee, kertoo palveluista, kulkee asiakkaan

rinnalla ja tarvittaessa lähtee mukaan tutustumaan esimerkiksi A-klinikalle tai AA-ryhmään. Tämän tyyppistä, pitkälle ammatillistunutta ja työsuhteessa tapahtuvaa kokemusasiantuntijatoimintaa on kehitetty mm. Kaste-rahoitteisessa Mielen Avain-hankkeessa Vantaalla.

<https://www.innokyla.fi/web/verstas438531>

https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/

[vantaawwwstructure/81891_Kokemusasiantuntija_Vantaan_Korson_terveysasemalla.pdf](https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/81891_Kokemusasiantuntija_Vantaan_Korson_terveysasemalla.pdf)

2.2 KOULUTUSTA JA VALMENNUSTA KOKEMUSASIAANTUNTIJOILLE

Kokemusasiantuntijatoiminta perustuu yksilön kokemukseen, mutta pelkkä kokemus ei aina anna riittäviä valmiuksia erilaisiin tehtäviin. Kokemusasiantuntijat toimivat monenlaisissa ympäristöissä ja rooleissa oppilaitoksissa, julkisella ja kolmannella sektorilla, vertaiskentällä sekä ammattiauttajien ja päättäjien kanssa. Näin ollen kokemusasiantuntija voi tarvita tietoa myös palveluista, sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmästä, mielenterveys- ja päihdeongelmista, niiden hoidosta ja kuntoutuksesta, ryhmänohjaamisesta ja kouluttajana toimimisesta. Toisaalta toiminnassa tarvittavat valmiudet ja tietämys vaihtelevat sen mukaan, missä asetelmassa ja kentässä se kulloinkin tapahtuu.

Esimerkiksi kehittämistyössä, palvelujen suunnittelussa tai arvioinnissa tarvitaan erilaisia valmiuksia kuin kokemuskouluttamisessa tai ryhmänohjaajana. Joskus palvelun tilaaja edellyttää, että kokemusasiantuntijalla on koulutus tehtävään. Joskus taas kokemusasiantuntijatehtäviin kasvetaan esimerkiksi asiakasraadin jäsenyyden tai yhteiskehittämiseen osallistumisen kautta. Vaikka yhteiskehittämiseen voi kasvaa siihen osallistumalla, on kuitenkin tärkeää tarjota myös tarkoituksenmukaista koulutusta, valmennusta ja tukea. Myös täydentävä koulutus sekä työnohjauksen tyyppinen tuki ovat tarpeen valmiuksien monipuolistamisen, jaksamisen ja omaan rooliin kasvamisen kannalta.

Kokemusasiantuntijatehtävien moninaisuus asettaa omat haasteensa koulutukselle. Sen sisällön on vastattava tehtävien vaatimustasoa. Koulutukseen on sisällyttävä teoreettista tietoa sekä tehtävissä vaadittavia valmiuksia ja taitoja. On otettava huomioon myös se, että kokemusasiantuntijoiden tehtävät muotoutuvat yksilöllisesti. Heidän kiinnostuksen kohteensa, valmiutensa, taitonsa ja pohjakoulutuksensa vaihtelevat. Usein keskustellaan myös siitä, kuka arvioi, missä kuntoutumisen vaiheessa yksilö kykenee osallistumaan kokemusasiantuntijakoulutukseen. Koulutuksen järjestäjä voi asettaa kriteerit, mutta samalla kokemusasiantuntijaksi haluavan ajatellaan itse kykenevän arvioimaan jaksamistaan ja valmiuksiaan.

Koulutuksessa on tässäkin mielessä kyse kuntoutuksen ja koulutuksen yhdistelmästä, jossa osallistujan omavastuu, kuntoutumisvalmius ja vapaaehtoinen kiinnostus yhdistyvät ammatillisesti suunniteltuun ja ohjattuun prosessiin.

Monet järjestöt ja säätiöt ovat järjestäneet erityyppisiä, -mittaisia ja -sisältöisiä koulutuksia mielenterveys- ja päihdekuntoutujille sekä heidän läheisilleen 1990-luvulta alkaen Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Näistä esimerkkinä ovat kokemuskouluttajaverkoston koulutukset, Mielenterveyden keskusliiton järjestämät kuntoutuja-asiantuntija- ja kokemusarvioijakoulutukset sekä Tampereen Muotialan asuin- ja toimintakeskuksessa järjestetyt kokemusasiantuntijakoulutukset.

2000-luvulla koulutuksia ovat järjestäneet myös kuntien ja sairaanhoitopiirien työtä kehittävät Kaste-hankkeet, kuten Pohjanmaan Välittäjä-hanke², Väli-Suomen SOS ja SOSII-hankkeet³, Etelä-Suomen Mielen avain -hanke⁴, Keski-Uudenmaan kuntien Avomieli-hanke⁵ ja Itä- ja Keski-Suomen Arjen Mieli -hanke⁶. Nämä kokemusasiantuntijakoulutukset ovat perustuneet kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman (Mieli 2009 –suunnitelman) ehdotuksiin asiakaslähtöisyyden lisäämisestä, kokemusasiantuntijoiden ottamisesta mukaan palvelujen kehittämiseen, arviointiin ja järjestämiseen sekä tavoitteeseen lisätä mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden ja -kuntoutujien osallisuutta. Osa koulutuksista on yhteydessä esimerkiksi sairaanhoitopiiriin tai sosiaali- ja terveydenhuoltoalan oppilaitoksiin. Koulutuskäytäntöjen kirjavuuden voi nähdä sekä rikkautena että haasteena, koska se asettaa kokemusasiantuntijat osaamisen suhteen hyvin erilaisiin asemiin.

Kokemusasiantuntijakoulutuksen tavoitteena on esimerkiksi antaa valmiuksia toimia erilaisissa kokemusasiantuntijatehtävissä yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa. Oma tarina on kokemusasiantuntijan tärkeä työväline, joten koulutuksen oleellinen tavoite on oman elämäntarinan työstäminen. Samalla pyritään tukemaan osallistujien voimaantumista palvelujen vastaanottajasta aktiiviseksi toimijaksi. Oman tarinan työstäminen auttaa toisaalta menneiden asioiden läpikäymisessä ja toisaalta niistä etäännyttämisessä. Koulutukseen osallistuville ja varsinkin toisille vertaisille kerrottuna oma tarina on osa kuntoutumisessa keskeistä kokemusten sekä toivon jakamista, vertaistukea. Ammatillisille kerrottuna tarina voi auttaa vähentämään esimerkiksi päihdeongelmiin liittyvää stigmaa ja vaikuttamaan asenteiden inhimillistymiseen. Oma tarina on osa kokemusasiantuntijakoulutuksen tavoitteena.

2 http://www.epshp.fi/pohjanmaahananke/kehittamistyo/valittaja_2013

3 <http://www.sos-hanke.fi/>

4 <http://www.mielenavain.fi/>

5 <https://www.innokyla.fi/web/hanke73113>

6 http://www.ksshp.fi/fi-FI/Sairaanhoitopiiri/Kehittamistoiminta/Paattyneet_hankkeet/KeskiSuomen_Arjen_mielihanke

tuntijan valmiutta levittää asianmukaista tietoa mielenterveys- ja päihdeongelmista ja niiden kanssa elämisestä.

Kokemusasiantuntijakoulutusten kestot vaihtelevat muutaman päivän mittaisista 6–8 kuukautta kestäviin jaksoihin. Koulutustapaamisia on esimerkiksi kerran tai useammin viikossa tai muutaman kerran kuukaudessa. Myös koulutuspäivien pituudet vaihtelevat. Kokemusasiantuntijakoulutus voi olla myös jatkuvaa (niin sanottu non stop -malli), jolloin sen kesto vaihtelee kokemusasiantuntijoiden tarpeiden ja tehtävien vaativuuden mukaan. Koulutuksessa voi olla myös kaikille pakollisia sekä vapaaehtoisia osioita.

Koulutusmuotoja on erilaisia, osa toteutetaan lähiopetuksena ja osa monimuoto-opiskeluna. Koulutukseen voi kuulua ryhmätapaamisia, luentoja, tarinoiden jakamista, keskusteluja, seminaarivierailuja, pienryhmätyöskentelyä, etätehtäviä ja verkko-opiskelua. Kouluttajina toimivat usein eri alojen asiantuntijat, ja koulutusote on keskusteleva, vuorovaikutteinen ja dialoginen. Osassa kokemusasiantuntijakoulutuksista toteutetaan työparityöskentelyä, jolloin ryhmien ohjaajina toimivat sekä ammattilainen että kokemusasiantuntija. Koulutusta on kehitetty ja koulutussuosituksia on laadittu osana julkisten palveluiden Kaste-kehittämistyötä, mm. Mielen Avain – hankkeessa (LIITE 1: Mielen Avain-hankkeen kokemusasiantuntijakoulutusmalli).

Kokemusasiantuntijakoulutukset eivät ole kuntoutusta eivätkä hoitoa, vaikka niiden vaikutus on voimaannuttava ja tukee kuntoutumista. Opiskelu tai valmennus tarjoaa kuntoutujalle usein monipuolisempia rooleja kuin perinteinen hoito ja kuntoutus.

Esimerkkejä kokemusasiantuntijakoulutuksen sisällöistä:

- oman koulutuksen suunnittelu
- ihmisen psyykkinen kehitys ja elämänkaari
- psyykkiset sairaudet, psykiatriset häiriöt, niiden hoito ja kuntoutus
- päihdeongelmat, niiden hoito ja kuntoutus
- kuntoutuminen, toivo ja toiminta oman itsen hyväksi
- pedagogiset perusvalmiudet
- vertaisryhmän ohjaus, ryhmädynamiikka ja ryhmätoiminnat
- tietotekniset taidot
- ilmaisu-, vuorovaikutus- ja esiintymistäidot sekä draama
- oman elämäntarinan jäsentäminen ja työstäminen
- sosiaalilainsäädäntö, asiakkaan ja potilaan oikeudet
- stigma ja asenteet
- palveluiden arvioiminen
- mediatyöskentely
- tutustustumiskäynnit, seminaarivierailut

Tyypillisesti koulutuksen ydintä ovat ryhmäläisten tarinat ja niiden herättämät keskustelut. Usein harjoitellaan kokemusasiantuntijana toimimista, oman elämäntarinan ja kokemusten kertomista, esiintymistä, rakentavan palautteen antamista sekä vastaanottamista. Samalla on mahdollisuus kuulla toisten elämäntarinoita, saada oivalluksia ja keskustella. Tällöin vertaisuuden ja ryhmän merkitys korostuvat.

Kokemusasiantuntijakoulutusten puitteet vaihtelevat. Koulutus voi olla tarkoitettu ainoastaan kokemusasiantuntijoille tai heille ja ammattilaisille yhteisesti. Esimerkiksi Kuntoutussäätiö ja Mielenterveyden keskusliitto ovat yhdessä kehittäneet Jaettu Asiantuntemus -valmennuksen. Kolmen kuukauden aikana valmennuksessa luodaan perusta kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyölle erilaisissa, valmennukseen osallistujien edustamissa yksiköissä, yhteisöissä ja palveluissa (Hietala ym. 2014). Jaettu asiantuntemus-valmennus on osa laajempaa verkostokehittämistä, josta löytyy tietoa täältä:

http://www.kuntoutussaatio.fi/tutkimus_ja_kehittaminen/hankkeet/hankerekisteri/sote-palveluiden_yhteiskehittamista_kokemusasiantuntijoiden_vertaistoimijoiden_ja_ammattilaisten_verkostossa.264.xhtml

Joissain koulutuksissa ammattilaiset osallistuvat osaan heidän yksikkönsä asiakkaille järjestettyä kokemusasiantuntija- tai vertaisohjaajakoulutusta (esim. Mielenterveyden keskusliiton Helsingin kaupungin psykiatrian yksilöille tarjoama koulutus.)

<http://mtkl.fi/palvelut/maksulliset-koulutukset/>
<https://www.youtube.com/watch?v=jTerSwjRqFo>

Kokemusasiantuntijalta edellytetään riittävän pitkälle edennyttä kuntoutumisprosessia tai etäisyyttä omista kokemuksista, kykyä kokemusten reflektointiin sekä valmiuksia tehdä yhteistyötä ammattilaisten kanssa. Kokemusasiantuntijalla on myös oltava kyky reflektoida sitä, miten hän välittää kokemuksensa eteenpäin. Hänen on kyettävä ottamaan huomioon tilanne, paikka ja yleisö. Kokemusasiantuntijan on mukautettava kieli ja sanoma kuulijoiden vastaanottokykyyn sopivaksi. Hänen on silti säilytettävä oma näkökulmansa ja kyettävä tuomaan se esiin tarkoituksenmukaisesti. Valmennuksen ja koulutuksen on tarjottava valmiuksia näiden vaatimusten kohtaamiseen.

Myös tapaa, jolla omasta osaamisesta ja kokemustaustasta kerrotaan uusille ammattilaisille ja yhteistyötahoille, on hyvä pohtia. Jotkut kokemusasiantuntijat ovat esimerkiksi laatineet kirjallisen kuvauksen tai ansioluettelon, jossa he kertovat itsestään ja kokemuksestaan keskeisinä pitämänsä asiat. Jotkut myös tekevät erilaisia versioita kuvauksesta sen mukaan, kenelle ja miten julkisesti he tietoja tulevat erilaisissa yhteyksissä jakamaan (LIITE 2: Esimerkki/ehdotus ansioluettelosta).

KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINTA VAPAAEHTOISTOIMINNAN, KUNTOUTUKSEN JA PALKKATYÖN RAJAPINNALLA

Kokemusasiiantuntijaksi hakeudutaan usein samankaltaisin perustein kuin vapaaehtoistyöhön. Oman toipumisen ja kuntoutumisen myötä herää halu auttaa toisia ja kehittää asiakastyötä. Varsinkin kolmannen sektorin kansalaistoiminnassa ja vertaiskentässä toimivat kokemusasiiantuntijat ovat usein vapaaehtoisia, jolloin he saavat tai ottavat vastaan ainoastaan korvauksen toiminnasta syntyneistä kuluista. Toimiessaan yhdistyksessä kanssa he mieltävät itsensä mieluummin vertaisohjaajaksi kuin kokemusasiiantuntijaksi, mieluummin vapaaehtoiseksi kuin palkatuksi työntekijäksi.

Kokemusasiiantuntijatoiminnan juuret ovat kansalaistoiminnassa, vertaisuudessa ja vapaaehtoisuudessa. Vertaistuki on perinteisesti toteutunut kolmannen sektorin vapaaehtoistoiminnassa. Se on perustunut omakohtaisiin kokemuksiin jostain elämään vaikuttaneesta sairaudesta, kriisistä tai ongelmasta. Myöhemmin vertaistuki on laajentunut palveluihin ja julkiselle sektorille, jolloin siitä on kehittämistyön yhteydessä ja ammatilliseen asiiantuntemukseen rinnastaen alettu puhua kokemusasiiantuntijuutena. Samalla ovat nousseet esiin kysymykset koulutuksen laadusta ja riittävydestä, tehtäviin liittyvästä vastuusta ja niistä maksetuista vastikkeista, palkoista sekä korvauksista. Keskustelu liittyy myös kokemustiedon arvostuksen lisäämiseen sekä pyrkimykseen vahvistaa sen asemaa suhteessa palveluissa sovellettuun ammatilliseen ja teoreettiseen osaamiseen. Esimerkiksi Mieli 2009 -suunnitelmassa todetaan, että kokemusasiiantuntijatoimintaa ja siihen liittyvää palkkiojärjestelmää tulee kehittää yhteistyössä järjestöjen ja kuntien kanssa. Mieli 2009 -suunnitelman väliarvioinnissa todetaan, että palvelujärjestelmään olisi luotava pysyviä palkan ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen malleja (STM 2009).

Vapaaehtoistoiminnan ja palkkatyön sekä henkilökohtaisen ja ammatillisen kokemuksen rajapinnalle sijoittuvaa kokemusasiiantuntemusta/ vertaistoimijuutta

hahmotellaan seuraavan kuvan (kuva 1) avulla (Hietala 2013, luentokäyttöön tehtyä kuvaa muokattu oppaan tarpeisiin). Kuvasta käy ilmi perinteisen vertaistoiminnan henkilökohtaisuus ja tietty spontaanisuus sekä se, miten tästä lähtökohdasta annettu apu tai tuki on organisoitunakin aina vapaaehtoista ja vastavuoroista. Kokemusasiantuntijatoiminnassa siirrytään vertaistoiminnasta vapaaehtoisuuden ja henkilökohtaisuuden sekä vastikkeellisuuden/palkkatyön ja ammatillisuuden välimaastoon. Kiinnostavaksi asetelman tekee se, että myös ammattiauttajien työssä nämä samat ulottuvuudet ovat läsnä silloin, kun he kokevat tekevänsä työtä koko persoonallaan ja sydämellään. Silloin hekin toimivat henkilökohtaisen auttamishalunsa pohjalta, eivät yksinomaan palkan motivoimina. Juuri tästä voi ajatella kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyön vahvuuden nousevan; se tuo yhteen ammatillisen työn ja ihmisten keskinäisen avun, altruistisen toiminnan perinteet tavalla, joka on voinut heikentyä korostuneen järjestelmälähtöisessä toiminnassa.

KUVA 1 Kokemusasiantuntija ja vertainen vapaaehtoistoiminnan, kuntoutumisen sekä palkkatyön rajapinnalla (Hietala 2013).

Kun koulutettu kokemusasiantuntija toimii palveluissa vastuullisissa ja sitoutumista vaativissa tehtävissä ammattilaisten rinnalla, esimerkiksi työparina, osana työryhmää tai kehittämistehtävissä, häntä ei voi pitää vapaaehtoistoimijana eikä toimintaa omaehtoisena vertais- tai kansalaistoimintana. Esimerkiksi kirjallisen sopimuksen tekeminen on pitkäaikaisemmissa tehtävissä itsestään selvää (LIITE 3: Esimerkkejä työ- ja palvelusopimuksista sekä tehtäväkuvauksista).

Kokemusasiantuntijatehtäviin liittyvän vastuun, osaamisen sekä arvostuksen tulee näkyä myös riittävän koulutuksen, työnohjauksellisen ja muunlaisen tuen

tarjoamisena sekä tehtävistä maksettavina korvauksina. Vaikka vastikkeellisuus ei ole kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohtana, vastikkeet ovat merkittävä asia pienituloisille, työelämän ulkopuolelle toimiville tai välityömarkkinoiden kautta palkkatyöhön pyrkiville kuntoutujille. Vapaaehtoisuuteen perustuvassa kansalais-toiminnassa voidaan toki pitää lähtökohtana sitä, että kuntoutuja osallistuu toimintaan ammattilaisten rinnalla palkatta, osana muuta vapaaehtoistoimintaa.

Vastikkeettomaan vapaaehtoistoimintaan kokemusasiantuntijana tai vertais-toimijana osallistuminen on kuitenkin hyvin haastavaa silloin, kun sitä tehdään tiiviisti ja sitoutuneesti, mutta sosiaaliturvan varassa eläen tai pienituloisena. Kokemusasiantuntijana toimiminen voi olla esimerkiksi työttömälle tai eläkeläiselle mahdotonta, jos edes toiminnasta syntyviin kuluihin ei saa tukea (ks. luku 3.1./Vapaaehtoisen kokemusasiantuntijan palkitseminen & Toiminnan aiheuttamista kustannuksista maksettavat korvaukset). Kokemusasiantuntijatoimintaan ei yleensä lähdetä mukaan ansioiden toivossa vaan henkilökohtaisen sitoutumisen ja vapaaehtoisuuden pohjalta. Silti siitä saatu vastike voi olla keskeistä monien kuntoutumiselle ja oikeudenmukaisuuden kokemukselle. Ansaituksi koettu vastike tarjoaa mahdollisuuden siirtyä avustusten anojan ja vastaanottajan roolista vasta- vuoroisempaan sekä autonomisempaan rooliin. Tämä tulee esiin myös Mieli 2009 -suunnitelman ehdotuksessa, jonka mukaan hoito- ja kuntoutusajan toimeentuloturvan muotoja tulee kehittää niin, että ne edistävät omaehtoista hoitoon hakeutumista ja työelämään paluuta kuntoutumisen edistyessä (STM 2009).

Korvauskäytäntöjen monipuolisuus, joustavuus ja selkeys ovat tärkeä osa kokemusasiantuntijoiden roolien selkiyttämistä, toiminnan vakiinnuttamista sekä vahvistamista. Erilaiset ja vaihtelevat palkkiokäytännöt ovat synnyttäneet keskustelua ja käytäntöjen yhdenmukaistamista on toivottu useilla tahoilla. Asia on tärkeä myös kansalaisten yhdenmukaisen kohtelun kannalta. Palkkioiden määrittelyä vaikeuttavat tehtävien sisältöjen ja osaamisvaatimusten vaihtelevuus sekä yksilöiden koulutus pohjaan ja työkokemukseen liittyvät erot. Joskus kokemusasiantuntijoille maksetaan portaittain kasvavia korvauksia, jotka ovat alkuvaiheessa pienempiä tai kuluihin perustuvia. Tehtävien sekä yhteistyösuhteen vakiintuessa siirrytään palkka- tai palkkioperusteiseen toimintaan. Tämä vaiheittainen sitoutuminen ja siihen kytkeytyvä vastikkeellisuus on havaittu toimivaksi sekä palveluiden näkökulmaa edustavan työnantajan että kokemusasiantuntijan kannalta.

Sosiaaliturvajärjestelmä tuo omat haasteensa korvauskäytäntöihin ja palkkioiden ja korvausten vastaanottamiseen. Niiden yhtensovittaminen esimerkiksi työttömyysturvan, kuntoutustuen, asumistuen tai toimeentulotuen kanssa on usein ongelmallista. Myös verotukseen liittyvät käytännöt voivat olla haastavia. Seuraavassa nostetaan esiin eri organisaatioissa sovellettuja korvaus- ja palkkiokäytäntöjä

sekä niiden maksamisen perusteita. Lisäksi avataan niiden verotukseen sekä sosiaaliturvan yhteensovittamiseen liittyviä kysymyksiä ja linjauksia.

3.1 KOKEMUSASIAANTUNTIJOILLE MAKSETTAVAT KORVAUKSET

Yleensä kokemusasiantuntijan toimeksiantaja, esimerkiksi luennon tilaaja, häntä työllistävä yksikkö tai kehittämishanke maksaa tehtävän vaativuuden mukaisen veronalaisen korvauksen. Työnantajan on tärkeää olla perillä siitä, miten työstä maksettavan korvauksen laatu määritellään. Työstä maksettava korvaus on yleensä joko palkka tai työkorvaus. Työstä maksettavan korvauksen laatu vaikuttaa siihen, miten maksajan työnantajavelvollisuudet määräytyvät verotuksessa. Palkasta on lisäksi maksettava työnantajan sosiaaliturvamaksu, työkorvauksesta ei. Osapuolten välisen sopimuksen sisältö ja tarkoitus on lähtökohtana kun ratkaistaan, onko osapuolten välille syntynyt työ- vai työkorvauksen edellytyksenä oleva toimeksiantosuhde. Tarkempaa tietoa työsuhteen tunnistamisesta sekä palkan ja työkorvauksen eroista on käsitelty verohallinnon ohjeessa ”Palkka ja työkorvaus verotuksessa”⁷. Jos työ ei tapahdu työsuhteessa eikä siitä maksettu korvaus täytä palkan tunnusmerkkejä, kyseessä on yleensä työkorvaus. (ks. LIITE 4: Palkkaa vai työkorvausta – Ohje maksajalle)

PALKKAA on korvaus, joka maksetaan työ- ja virkasuhteessa tehdystä työstä⁷.

Työnantajalla on tällöin erilaisia palkanmaksuun liittyviä velvollisuuksia: työnantaja toimittaa palkasta ennakonpidätyksen ja maksaa palkan perusteella työnantajan sosiaaliturvamaksun. Lisäksi työnantaja ottaa työntekijälle eläkevakuutuksen ja muut pakolliset vakuutukset. Myös eräät **palkkiot**⁸ ovat palkkaa, vaikka työsuhdetta ei muodostuisikaan. Tällaisia ovat mm. kokouspalkkiot, henkilökohtaiset luento- ja esitelmäpalkkiot, hallintoelimen jäsenyydestä saadut palkkiot sekä luottamustoimesta saadut korvaukset. Palkkio ei yleensä kerrytä eläkettä eikä sen perusteella muodostu työsuhdetta.

TYÖKORVAUS on työstä, tehtävästä tai palveluksesta maksettava korvaus/palkkio, joka ei ole palkkaa. Työkorvausta verotetaan liike- tai ammattitulona tai henkilö-

7 Työsuhde synnyttää työnantajalle tiettyjä velvollisuuksia. Työsuhteeseen kuuluvat luontois- ja sosiaaliedut, ylityökorvaukset sekä sairaus- ja loma-ajan palkkojen maksaminen. Lisätietoa löydät verohallinnon Yritys työnantajana -sivustosta (www.vero.fi), jossa on ohjeita kaikille työnantajana toimiville yrityksille ja yhteisöille.

8 Ennakkoperintälain 13§:n mukaiset palkkiot

kohtaisena, muusta tulonhankkimistoiminnasta saatuna ansiotulona tuloverolain mukaan. Esimerkiksi eräessä sairaanhoitopiirissä päädyttiin työsopimuksen sijasta tekemään kokemusasiantuntijoille työkorvauksen perusteena **toimeksiantosopimuksia**⁹, joita käytetään yleensä yritysten kanssa¹⁰. Toimeksiantosopimus tehtiin jokaisen kokemusasiantuntijan kanssa vuodeksi ja se kattoi sairaanhoitopiirin kaikki yksiköt. Kokemusasiantuntijat laskuttivat työkorvauksen siltä yksiköltä, joka kulloinkin oli työllistänyt heitä. Käytännön huono puoli on se, ettei kokemusasiantuntijoilla ole työssään vakuutusturvaa eikä siitä kerry sosiaaliturvaa¹¹. Myös työmatkakustannuksista maksettavat korvaukset ovat veronalaisia, kuten kaikilla ei-työsuhteessa olevilla.

ERILAISIA PALKKA- JA PALKKIOKÄYTÄNTÖJÄ

Korvauskäytännöt voivat vaihdella hyvin paljon tehtävien keston, vaativuuden, maksajan tilanteen ja maksukyvyn sekä toisaalta kokemusasiantuntijoiden koulutustaustan, osaamisen ja tehtävään liittyvän kokemuksen perusteella. Kokemusasiantuntijalla voi olla myös ammattitutkinto tai muu palkkioihin vaikuttava pätevyys. Osa kunnista ja sairaanhoitopiireistä maksaa kokemusasiantuntijoille samansuuruisen verollisen palkkion kuin muillekin asiantuntijoille. Korvauskäytännöissä korostuu niiden perusteiden kirjavuus ja palkkioiden suuret vaihte-
lut. (LIITE 5: Esimerkkejä palkkio-ohjeistuksista)

Esimerkkejä kokemusasiantuntijoille maksetuista verollisista palkkioista, jotka on porrastettu toiminnan luonteen ja käytetyn ajan mukaan:

- Kehittämispäivään osallistuminen: 30 – 100 euron kokonaiskorvaus
- Vertaisohjaajana toimiminen ryhmässä (joko itsenäisesti tai ammattilaisen työparina): 14–75 euroa kahdelta tunnilta.

9 Kyseisessä organisaatiossa oli tällöin voimassa vakanssittomien sijaisten ottokielto. Työnantaja ei myöskään voinut palkata henkilöitä, joilla ei ollut ammatillista koulutusta. Myöskään palkkausta ei voitu määritellä ilman ammattitutkintoa.

10 Pitkäaikaisia tai toistuvia, merkittäviä ansioita tarjoavia toimeksiantosopimuksia tekevän kokemusasiantuntijan voi olla tarkoituksenmukaista hakeutua ennakkoperintärekisteriin. Yksityisenä elinkeinonharjoittajana hän voi vähentää veronalaisista tuloistaan kaikki niiden hankkimisesta aiheutuneet kulut ennen verotusta. Ennakkoperintärekisterissä oleminen edellyttää mm. kirjanpitoa. Rekisteriin hakeutumisella työttömyysaikana tai työttömäksi joutumisella päätoimisena yrittäjänä/elinkeinonharjoittajana voi myös olla työttömyysturvaa heikentäviä seuraamuksia.

11 Tämä ei koske KUEL:n ja VEL:n soveltamisalaa eikä yleensä myöskään kirkon eläkelain piiriin kuuluvia. Näiden eläkelakien soveltamisalaan kuuluvat myös työsuhteen ulkopuoliset, jotka eivät toimi yrittäjinä ja jotka eivät ole YEL-vakuutettuja

- Luennoijana toimiminen (esim. luento oppilaitoksessa): 20–100 euroa tunnilta. Jotkut tilaajat käyttävät alinta, ulkopuolisille luennosta maksettua palkkiota.
- Kokemusasiantuntija-koulutusryhmän ohjaaminen: 80–100 euroa kuudelta tunnilta (sisältää suunnittelun ja purun)
- Paneeliin osallistuminen: 20 euroa tunnilta tai 100 euron kokonaiskorvaus.
- Kokoukseen osallistuminen: 40 euroa tunnilta tai 50–120 euron kokonaiskorvaus.
- Edustustehtävät messuilla, seminaareissa ja muissa tilaisuuksissa: 80 euroa kuudelta tunnilta.

Palkan tai palkkion maksajan on tärkeää huolehtia kokemusasiantuntijoiden saatavien maksatuksesta ajallaan, vaikka tehtävien satunnaisuus voikin tuottaa taloushallinnolle haasteita. Palkansaajahan on tottunut saamaan palkkansa määräpäivänä, mutta kokemusasiantuntijoiden palkkiot voivat viipyä taloushallinnoissa pahimmillaan kuukausia. Tämä tekee heidän oman, usein niukan ja etuuksista riippuvaisen taloutensa hallinnasta hankalaa.

Kokemusasiantuntijan kuntoutuja-rooli merkitsee työnantajille myös mahdollisuuksia saada tukea hänen palkkaamiseensa. Työttömän tai vajaakuntoisen kokemusasiantuntijan työsuhteeseen palkkaava työnantaja voi saada tähän palkkatukea (ks. LIITE 6: Palkkatuki vajaakuntoiselle ja pitkäaikaistyöttömälle).

AHKERUUSRAHAT JA VASTAAVAT VEROVAPAAAT KORVAUKSET

Joillekin kokemusasiantuntijoille maksetaan verovapaita sosiaalietuuksia vastikkeena heidän toiminnastaan. Tehtävien tulee olla luonteeltaan hyvinvointia ja toimintakykyä edistäviä sekä kuntoutumista mahdollistavia, vapaaehtoisuus ei sinänsä ole ahkeruusrahan saamisen peruste vaikka se toimintaan osallistujalle onkin tärkeää. Tällä perusteella työkyvyttömyyseläkkeellä olevalle tai työttömälle kokemusasiantuntijalle voidaan maksaa ns. ahkeruus-, kannustus- ja toimintarahaa tai muuta vastaavaa verovapaata korvausta².

Esimerkiksi eräässä psykiatrisen avohoidon yksikössä ryhmien vertaisohjaajille, työntekijän työpareille sekä ryhmätoiminnan suunnitteluun osallistuville maksetaan päiväkohtaisesti verovapaa 12 euron kulukorvaus (vuonna 2014). Tämä kattaa matkakulut niiden todellisesta suuruudesta riippumatta, mikä asettaa vertaisohjaajat asuinpaikkansa perusteella eriarvoiseen asemaan. Vuonna 2014 kuntouttavaan työtoimintaan osallistujalle maksettava toimintaraha oli 9 euroa päivässä, mielenterveyskuntoutujien päivätoimintaan osallistujan ahkeruusraha 3 euroa tunnilta, enintään 12 euroa päivässä. Mikäli työskentelyn yhteydessä saa myös aterian, sen verotusarvo vähennetään tästä korvauksesta (aterian verotusarvo

vuonna 2014 oli 6,10 euroa ja, vuonna 2015 6,20 euroa). Jos työnantaja tämän lisäksi maksaa työmatkakustannuksista korvauksia, ne eivät ole verovapaita, koska kyseessä ei ole työsuhde.

Yleishyödylliset yhdistykset ja säätiöt ovat maksaneet Raha-automaattiyhdistyksen toiminta- ja projektiavustuksista kokemusasiantuntijoille ahkeruusrahatyyppejä korvauksia. RAY linjasi loppuvuodesta 2014 ahkeruusraha-asiaa niin, ettei sen myöntämiä avustuksia voida enää vuoden 2015 jälkeen käyttää niiden maksamiseen. RAY:n näkökulmasta järjestölähtöisen kansalaistyön tulee perustua osallistujien vapaaehtoisuuden ja keskinäisen yhdenvertaisuuden periaatteille. Vapaaehtois- ja vertaistyöstä maksettavat palkkiot hämärtävät näitä periaatteita. Jotta vapaaehtoisen kansalaistyön ajatus toteutuu, toimintaan osallistumisen päämotiiviksi ei RAY:n mukaan missään vaiheessa saa muodostua siitä maksettava rahallinen korvaus. Kulukorvauskäytäntö, jossa korvataan esim. toimintaan osallistuvien matkakustannuksia toteutuneiden kustannusten perusteella, voi olla RAY:n kannalta hyväksyttävää.

Jos ahkeruusrahan tai vastaavan korvauksen maksaja on kunta tai muu julkisen sektorin toimija verovapauden edellytyksenä on, että kokemusasiantuntija on kyseisen palvelun tai yksikön asiakkaana. Esimerkiksi kunnat voivat maksaa näitä korvauksia vain niille kokemusasiantuntijoille, jotka ovat niiden sosiaalipalveluissa asiakkaina ja kyseisen kunnan asukkaana, koska sosiaalipalveluiden asiakkaaksi voi tulla vain oman kunnan asukas. Toinen rajoitus on se, että kokemusasiantuntija ei voi saada useampaa samankaltaista verovapaaksi määriteltyä sosiaalietuutta samana päivänä. Hän ei siis voi saada samana päivänä esim. kokemusasiantuntijatoiminnasta maksettavaa ahkeruusrahaa ja vammaispalvelulain perusteella maksettua työosuusrahaa. Myöskään työttömät ja vajaakuntoiset työhakijat eivät voi saada työvoimahallinnon maksamaa ylläpitokorvausta yhtä aikaa kokemusasiantuntijatoiminnasta maksetun verovapaan korvauksen kanssa¹². Lisäksi kokemusasiantuntijatoiminnasta maksetut verovapaatkin korvaukset voivat vaikuttaa muihin sosiaalietuuksiin ja pahimmassa tapauksessa hankaloittaa niiden saamista.

Näiden verovapaiden korvauksien etuna on suhteellisen vähäinen byrokratia ja kokemusasiantuntijatehtäviä vasta opettelevan kannalta usein tärkeä joustavuus. On helpompaa lähteä mukaan kokeilemaan vastuullisempia ja myös astetta ammatillisempia tehtäviä, kun niistä saatava vastike ei vaadi laskutukseen, pankkiyhteyksiin ja verotukseen liittyvien käytäntöjen hallintaa. Toisaalta näihin lakiperusteisiin korvauksiin sisältyy ajatus avustuksen tarpeesta tai viranomaislähtöisestä, ulkoa tai

12 Julkisesta työvoimapalvelusta annetun (1295/2002) lain 10 luku, 3 § ja 6 §/ylläpitokorvaus ja 2 § 1 momentissa tarkoitettut etuudet.

ylemmältä taholta määrätystä toiminnasta. Pahimmillaan kokemusasiantuntijatoiminnan yhteys sekä vapaaehtoisuuteen että vastikkeelliseen työhön voi ahkeruusrahojen myötä hämärtyä. Tästä taas voi seurata, että kokemusasiantuntijatoiminta näyttää joko viranomaisten päätökseen perustuvana toimenpiteenä tai oikeasta työstä eroavana puuhasteluna. Tämä heikentää kokemusasiantuntijatoiminnan arvostusta ja siihen osallistuvien asemaa.

Kokemusasiantuntijatoiminnassa ja muissa vastaavissa malleissa on ennen kaikkea kyse voimaantumisen, uudenlaisen osallistumisen sekä osallisuuden mahdollisuuksista. Siksi toiminta ei asetu perinteisille vapaaehtoistoiminta-palkkatyö, toipuva – kuntoutunut akseleille. Kuitenkin viranomaiset joutuvat soveltamaan tavanomaiseen työntekoon ja vapaaehtoistoimintaan liittyviä lakeja sekä ohjeistuksia tähän toimintaan tavalla, joka voi vaikeuttaa varsinkin kuntoutumisensa alkuvaiheessa olevan osallistumista toimintaan. Järjestelmän toivoisi pyrkivän edistämään tätä niin inhimillisesti kuin taloudellisesti perusteltua toimintaa joustamalla, etsimällä sitä mahdollistavia sekä siihen kannustavia ratkaisuja. Pahimmassa tapauksessa juuri heikossa asemassa olevat kuntoutujat ja muut marginalisoidut toimijat joutuvat taistelemaan joustamattoman byrokratian kanssa voidakseen osallistua ja kuntoutua täysivaltaisesti, tuottaviksi kansalaisiksi.

Esimerkiksi verovapaille ahkeruusrahoille olisi hyvä luoda lakisääteisestä asiakkuus- ja asuinpaikkaperusteesta sekä harrastusluonteisesta vapaaehtoistoiminnasta erotettuja vaihtoehtoja. Tämä on joustavuuden lisäksi tärkeää siksi, että kaikki kokemusasiantuntijat eivät aina voi eivätkä halua toimia omassa asuinkunnassaan. Moni päihde- ja mielenterveysongelmista sekä syrjäytymisestä kuntoutuva kokemusasiantuntija esimerkiksi toimii mieluiten oman kotikuntansa ulkopuolella näihin ongelmiin liittyvän leiman vuoksi. Myös sosiaali- ja terveystalouden kehittämisen kannalta voi joskus olla tarkoituksenmukaista toimia muiden kuin yksikön asiakaskunnasta koulutettujen kokemusasiantuntijoiden kanssa. Vanhat ammattiauttajan ja asiakkaan vastaroolit tai sidonnaisuudet eivät tällöin haittaa yhteistyötä.

Suunnitteilla olevan osallistavan sosiaaliturvan mallilla ja osatyökykyisten työllistämiseen liittyvällä kehittämistyöllä voi olla vaikutuksia näihin verovapaisiin, lakisääteisiin korvauksiin sekä niiden yhteensovittamiseen muiden etuuksien kanssa. Osallistavan sosiaaliturvan mallia pohdittaessa on käyty keskustelua mm. mahdollisuudesta yhdistää erilaiset aktivointiin ja kuntoutukseen liittyvät, nykyisin varsin kirjavat korvauskäytännöt yhdeksi korvaukseksi. Jos osallistavan sosiaaliturvan käsite liitetään jatkossa julkisen sektorin kokemusasiantuntijatoimintaan, tulisi siinä turvata mahdollisuus paitsi viranomaislähtöiseen myös ihmisten omaan kiinnostukseen ja vapaaehtoisuuteen perustuvaan osallistumiseen. Osallistavan

sosiaaliturvan valmistelusta löytyy väliaikatieta mm. asiaa valmistelevan työryhmän väliraportista (Osallistava sosiaaliturva 2014)

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=DLFE-29505.pdf

VAPAAEHTOISEN KOKEMUSASIAANTUNTIJAN PALKITSEMINEN

Vapaaehtois pohjalta toteutettuna kokemusasiantuntijatoiminta on vastikkeeton eli siitä ei makseta tekijälleen palkkaa tai korvausta. Vapaaehtoistoiminnan perustunnusmerkkeihin kuuluu aina toiminnan vastikkeettomuus. Vapaaehtoiselle ei siten voida ilman veroseuraamuksia luvata etukäteen minkäänlaista palkkiota tai muuta vastiketta työstä. Etukäteen sovittu palkkio tai muu vastike on veronalaista korvausta työstä ja vapaaehtoisen veronalaista ansiotuloa. Vapaaehtoistoiminnasta saadut palkkiot tai edut voivatkin tulla verotettaviksi tekijän ansiotulona. Tämä ei edellytä työsopimuslain mukaisen työsuhteen olemassaoloa tai syntymistä.

Vapaaehtoisen palkitseminen ilman veroseuraamuksia on vähäisessä määrin mahdollista. Esimerkiksi pienet ja vähäarvoiset, mainoslahjatyyppiset tavaralahjat voivat olla verovapaita, jos ne annetaan etukäteen sopimatta. Vapaaehtoistyön yhteydessä satunnaisesti annettu ateria tai muu kestityskin voi olla verovapaita vapaaehtoiselle, jos kestituksen arvo on kohtuullinen. Vapaaehtoisia voidaan muistaa ja palkita myös virkistystoiminnalla. Vapaaehtoiset saavat kokemusasiantuntijatoimintaa järjestävän tahon suunnalta myös tukea ja koulutusta. Vapaaehtoiselle ei kuitenkaan voida ilman veroseuraamuksia luvata etukäteen minkäänlaista palkkiota tai muuta vastiketta hänen toiminnastaan. Etukäteen sovittu palkkio tai muu vastike on veronalaista korvausta työstä ja vapaaehtoisen veronalaista ansiotuloa. Tämä ei edellytä työsopimuslain mukaisen työsuhteen olemassaoloa tai syntymistä (Valliluoto 2014). Yleishyödyllisten tahojen toteuttamassa kokemusasiantuntijatoiminnassa on voitu soveltaa vapaaehtoistyön tai talkootyön periaatteita, jolloin kokemusasiantuntijoille on tarjottu mahdollisuus osallistua esimerkiksi yhdistyksen jäsenilleen tarjoamaan virkistystoimintaan kiitoksena heidän panoksestaan.

Myös jotkut kunnat ovat palkinneet ulkopaikkakuntalaisia ja palveluidensa kehittämiseen satunnaisemmin osallistuvia kokemusasiantuntijoita pienimuotoisesti ja toiminnan vapaaehtoisluonteen mukaisesti. Varsinkin kehittämishankkeissa on tarjottu mm. lahjakortteja, liikunta- ja kulttuuriseteleitä tai järjestetty mahdollisuus osallistua ilmaiseksi kulttuuritapahtumiin ja vastaaviin virkistystilaisuuksiin. Tähän voi kuitenkin liittyä verotuksellisia epäselvyyksiä, joten on parempi selvittää asia verohallinnosta etukäteen.

3.2 TOIMINNAN AIHEUTTAMISTA KUSTANNUKSISTA MAKSETUT KORVAUKSET

Kokemusasiantuntijalle maksetaan usein myös korvauksia niistä kustannuksista, jotka syntyvät työpaikkoihin ja tehtäviin matkustamisesta sekä tehtävän suorittamisen vaatimista hankinnoista. Pienituloisen tai tehtäviä vasta opettelevan kokemusasiantuntijan kannalta tämä on yleensä perusehto toimintaan osallistumiselle. Kulut korvataan joko tositteita ja laskua vastaan tai arvioperusteisesti. Näiden korvausten verotus ja verovapaus perustuu tuloverolakiin, jonka lähtökohtana on laaja tulon käsite. Lähtökohtaisesti kaikki kokemusasiantuntijan saamat rahanarvoiset edut ovat veronalaisia, jos niitä ei ole erikseen säädetty verovapaaksi.

MATKAKUSTANNUKSISTA MAKSETTUVEN KORVAUSTEN VEROVAPAAUS

Matkakustannuksista saatujen korvausten verovapaus määrittyy sen mukaan, onko kyseessä työsuhde vai palkkioon/työkorvaukseen perustuva toiminta. (Vapaaehtoistoimintaa käsitellään erikseen tuonnempana.) Työsuhteessa olevan kokemusasiantuntijan matkakustannuksista saamien korvausten verotuksen ja verovapauden hahmottamiseksi on oleellista ymmärtää, mitä tarkoitetaan varsinaisella, toissijaisella ja erityisellä työpaikalla sekä tilapäisellä työmatkalla. Näitä käsitteitä ja niihin perustuvia verotusperiaatteita kuvataan yksityiskohtaisemmin oppaan loppupuolelta löytyvässä liitteessä (LIITE 7: Työsuhteessa olevan kokemusasiantuntijan työmatkakustannuksista maksettavien korvausten verovapaus ja veronalaisuus: keskeiset käsitteet ja perusteet).

TYÖSUHTEESSA OLEVALLE KOKEMUSASiantuntijalle voidaan maksaa matkakustannusten korvauksia verovapaasti silloin, kun kyseessä on työmatka niin sanotulle toissijaiselle tai erityiselle työntekemispaikalle. Verovapaita matkakustannusten korvauksia ovat päiväraha, ateriakorvaus sekä matkustamis- ja majoittumiskustannusten korvaukset³. **Matkasta toissijaiselle työpaikalle** voidaan verovapaasti korvata matkustuskustannukset ja kohtuulliset majoittumiskustannukset mutta ei päivärahaa eikä aterioita⁴. Työnantajaan rinnastetaan myös tietyt henkilökohtaisten palkkioiden maksajat, vaikka korvauksen saaja ei olisikaan työsuhteessa maksajaan³. Tällaisia henkilökohtaisia, kokemusasiantuntijoillekin mahdollisia palkkioita ovat

¹³ Ennakkoperintälain (1118/1996, EPL) 13 §:n 1 momentin 2 kohta

kokouspalkkiot, henkilökohtaiset luento- ja esitelmäpalkkiot sekä luottamus- toimesta saatu korvaus.

TOIMEKSIANTOSOPIMUKSEN TEHNYT KOKEMUSASIAANTUNTIJA eli työkorvauksen tai palkkion saaja ei voi saada työmatkakustannusten korvauksia verovapaasti. Luonnollisena henkilönä hän voi kuitenkin vähentää matkakuluja verotuksessaan ilman omavastuita silloin, kun kyseessä on työmatka¹⁴. Toimeksiantajan ei tarvitse toimittaa maksamistaan matkakustannusten korvauksista ennakonpidätystä silloin, kun korvaukset on maksettu Verohallinnon vuosittain tekemän kustannuspäätöksen¹⁵ mukaisesti.¹⁶

Jotkut julkisen sektorin toimeksiantajat ovat sisällyttäneet matkakustannukset kokemusasiatuntijalle maksettavaan veronalaiseen palkkioon. Tällöin kokonaispalkkio kattaa ennakoveron toimittamisen jälkeen siis sekä matkakustannukset että korvauksen itse työstä.

Verohallinnon ohjeissa todetaan myös, että jos henkilö työskentelee satunnaisesti jonkin organisaation hyväksi niin, että hänelle maksettava korvaus olisi palkkaa, voidaan matkakustannusten korvauksia pitää työnantajalta saatuina myös niissä tapauksissa, joissa **palkkaa ei tosiasiaassa makseta**⁵. Tällöin kokemusasiatuntija rinnastuu esimerkiksi luennoitsijaan, joka luopuu satunnaisesta luennosta maksetusta palkkioista ja laskuttaa pelkät matkakustannukset¹⁷. Nämä **matkalaskun perusteella maksettavat korvaukset ovat verovapaita** Verohallinnon vuosittain tekemässä kustannuspäätöksessä¹⁸ esitetyin edellytyksin. Verovapauden tulkitseminen jää kuitenkin viimekädessä verottajalle.

JULKISELLA SEKTORILLA TAPAHTUVASSA VAPAAEHTOISTOIMINNASTA MATKAKUSTANNUSTEN KORVAUKSET OVAT PERIAATTEESSA VERONALAISTA TULOJA.

Tehtävän hoitamiseksi tehtyä matkaa varten kokemusasiatuntijalle annettua matkalippua ei sen sijaan pidetä veronalaisena korvauksena. Esimerkiksi teatterikäynnillä avustavalle vapaaehtoiselle pääsylippu tai muu vastaava ei ole veronalaista

14 http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/2014/Tyomatkakustannusten_korvaukset_verotuks%2831683%29

15 http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_paatokset/Verohallinnon_paatos_verovapaista_matkak%2830407%29

16 Verohallinnon päätös ennakonpidätysvelvollisuudesta vapauttamisesta 816/2007, 1 § 16 k.

17 http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/2014/Tyomatkakustannusten_korvaukset_verotuks%2831683%29#4.9Erityiskysymyksi_x

18 http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_paatokset/Verohallinnon_paatos_verovapaista_matkak%2830407%29

korvausta, koska lipun antaminen on edellytys sille, että vapaaehtoinen voi avustaa apua tarvitsevaa henkilöä. Lippu on tällöin verovapaa riippumatta siitä, antaako lipun avustettava henkilö vai avun välittävä taho. Verotuksellista arviointia kuitenkin monimutkaistaa lipun korvaaminen rahasuorituksella vapaaehtoiselle. (Valliluoto 2014.)

KOLMANNEN SEKTORIN VAPAAEHTOISTOIMINNASSA matkakuluja voidaan korvata kokemusasiantuntijalle verovapaasti tietyin ehdoin. **Yleishyödyllinen yhteisö** (esim. yhdistys tai säätiö) voi maksaa kokemusasiantuntijalle hänen tehtäviinsä liittyvästä matkakustannuksista korvauksia verovapaasti silloin, kun kyseessä ei ole työsuhde eikä tehtävästä makseta palkkaa¹⁹. Yleishyödyllisten yhteisöjen maksamia verovapaita korvauksia ovat päivärahat, joita voidaan maksaa verovapaasti enintään 20 päivältä kalenterivuodessa. Tällöin työ on tehtävä yli 15 kilometrin päässä kotoa. Lisäksi kokemusasiantuntijalle voidaan maksaa majoittumiskorvaus (esim. hotelliin majoittumisesta) ja matkakulut omalta asunnolta esim. kokoukseen tai koulutukseen. Kilometrikorvauksia voidaan maksaa verovapaana enintään 2 000 euroa kalenterivuodelta. Sama kokemusasiantuntija voi saada matkakustannusten korvauksia useammaltakin kolmannen sektorin maksajalta. Yksittäinen korvausten maksaja voi soveltaa rajoja omassa maksamisessaan huomioimatta muiden mahdollisesti maksamia määriä. Verotusta toimitettaessa kaikki korvaukset lasketaan yhteen ja rajan ylittävä osa verotetaan korvausten saajan tulona.

MUISTA KUSTANNUKSISTA MAKSETTAVAT KORVAUKSET

Työnantaja voi korvata työsuhhteessa olevalle kokemusasiantuntijalle hänelle kertyvät työstä välittömästi johtuvat kustannukset ennakonpidätystä toimittamatta tai vähentää kustannusosuuden palkasta tai palkkiosta ennen kuin hän toimittaa siitä ennakonpidätyksen.⁶ Työn suorittamisesta välittömästi aiheutuneita kustannuksia voivat olla esimerkiksi kulut työvälineistä sekä valmistus- ja tarveaineista (tulos-taminen) sekä internet-yhteyksistä ja puhelimen käytöstä. Kokemusasiantuntijan on esitettävä työnantajalle edellä tarkoitetuista kustannuksista selvitys. Jos selvitystä ei voida pitää luotettavana, on kustannukset arvioitava vastaavan laatusissa olosuhteissa ja tehtävissä yleensä aiheutuvien kustannusten mukaisesti. Tällainen

¹⁹ Yleishyödylliseen yhteisöön työsuhhteessa olevaan palkansaajaan sovelletaan matka- ja kulukorvausten suhteen samoja säännöksiä kuin muihinkin palkansaajiin.

korvaus on työsuhteessa olevan kokemusasiantuntijan veronalaista tuloa, mutta hän voi vaatia vastaavaa vähennystä omalla veroilmoituksellaan.²⁰

Yleishyödyllinen yhteisö voi antaa vapaaehtoisena toimivalle kokemusasiantuntijalle esimerkiksi nettiedun, eli yhteisön nimissä olevan ja yhteisön maksaman internet-yhteyden hänen kotiinsa. Internet-yhteyden yksityiskäytöstä ei tällöin synny vapaaehtoiselle kokemusasiantuntijalle veronalaista tuloa edellyttäen, että yhteyttä käytetään työn tekoon yhdistyksen hyväksi ja että edun antamisella ei korvata palkanmaksua. Puhelinetu on sen sijaan palkaksi katsottava luontoisetu.²¹ Vapaaehtoisille kokemusasiantuntijoille tehtäviin liittyvistä hankinnoista korvauksia maksavan tahon on varmintä pyytää verottajalta tästä kirjallinen (maksullinen²²) ennakkopäätös.

Kokemusasiantuntija itse voi **vähentää tulonhankkimiskuluina verotuksessa**²³ ne tehtävissä ja toiminnassa tarpeellisten välineiden ja tarvikkeiden (esim. toimialaan liittyvän kirjallisuuden ja lehtien, koulutuksen tai tietokoneen⁷) hankinnasta aiheutuvat kulut, jotka jäävät palkkaa tai työkorvausta saavan kokemusasiantuntijan itse maksettaviksi.

Kokemusasiantuntijoita työllistävien tahojen tulee olla heidän tukena tässä monitahoisessa korvausten verotus- ja verovapausasiassa kuten muussakin tehtävään liittyvässä selvittelyssä. Myös tehtäviä vastaanottavien kokemusasiantuntijoiden on hyvä itse olla riittävän hyvin perillä työnantajilta saamiensa korvausten verotusta ja verovapautta sekä verovähennysoikeutta koskevista periaatteista sekä näihin liittyvistä velvollisuuksista (esim. tositteiden säilyttäminen). Viimekädessä korvausten

20 Verohallinnon www-sivut: Verohallinnon ohjeet > Syventävät vero-ohjeet >

Tulonhankkimiskulut ansiotuloista

http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Tulonhankkimiskulut_ansiotuloista%2834452%29#6%20Ty%C3%B6n%20suorittamisesta%20aiheutuneiden%20kustannusten%20korvaus%20ja%20kustannusten%20v%C3%A4hent%C3%A4minen%20verotuksessa_

21 http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Usein_kysyttya/Yleishyodyllisten_yhteisöjen_verotus__us%2815125%29#Voikoyleishyodyllinenyhteismaksaavapaaehtoistyntekijilleverovapaitakustannustenkorvauksia

22 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20121042>

23 Kokemusasiantuntija voi palkansaajana vähentää verotuksessa todelliset tehtävistä eli tulon hankkimisesta itselleen aiheutuneet kustannukset siltä osin, kuin ne ylittävät verottajan automaattisesti huomioiman tulonhankkimisvähennyksen määrän (2014: 620 euroa). Tällöin hänen on pyydettävä verottajalta vähentämistä ja esitettävä kustakin menosta selvitys joko verokortin muutoksen yhteydessä tai veroilmoituksessa. Tositteet menoista on säilytettävä kuusi vuotta. Työkorvauksen yhteydessä myös alle 620 €:n kulut voidaan vaatia vähennettäväksi. Silloin on ilmoitettava veroilmoituksen lisätietoja-kohdassa, että kulut kohdistuvat työkorvaukseen.

verovapaus tulkitaan Verohallinnossa aina tilannekohtaisesti. Siksi on hyvä olla yhteydessä Verohallintoon jo niiden maksamista tai vastaanottamista suunniteltaessa. Tämän oppaan esittelemiin Verohallinnon omiin ohjeistuksiin kannattaa myös tutustua. Ja jos työnantajana suunnittelee työllistävänsä säännöllisesti kokemusasiantuntijoita esim. lähimmän vuoden ajan, voi myös pyytää Verohallinnolta kirjallisen (maksullisen²⁴) ennakkoratkaisun, joka sitoo Verohallintoa ja varmistaa näin tulevan verotuksen perusteet.

24 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20121042>

KOKEMUSASIAANTUNTIJAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Kokemusasiatuntijatoiminnassa on aina otettava huomioon kokemusasiantuntijoiden turvallisuus, vakuutusturva, jaksamisen ja osaamisen tuki sekä tietosuojakysymykset. Jos kokemusasiantuntija osallistuu pitkäjänteisesti ja vastuullisesti kehittämistyöhön tai palveluissa tapahtuvaan vertaistoimintaan, sitä ei voi enää pitää kansalais-, harrastus- tai vapaaehtoistoimintana. Kokemusasiantuntijakin voi olla työsuhteessa esimerkiksi kehittämishankkeeseen tai kuntaan, jolloin on otettava harkintaan ja ratkaistava työsuhteeseen liittyvät kysymykset, oikeudet ja velvollisuudet. Toisaalta myös vapaaehtoisen kokemusasiantuntijan kohdalla on tärkeää sopia tehtäviin liittyvistä oikeuksista, vastuista ja velvollisuuksista.

4.1 TYÖSUHTEESSA JA SEN ULKOPUOLELLA TAPAHTUVA KOKEMUSASIAANTUNTIJA- TOIMINTA

Kokemusasiantuntijatoiminta voi olla paitsi vastikkeellista, toimeksiantosopimuksella tai työsuhteessa tehtyä työtä myös osa yleishyödyllistä yhdistystoimintaa. Usein kokemusasiantuntijatoiminta tapahtuu palkkatyön ja vapaaehtoistoiminnan välimaastossa, jolloin se on tavanomaiseen palkkatyöhön verrattuna epätyypillistä. Tällöin esimerkiksi siihen osallistumisesta maksettavien korvausten verotus eroaa työsuhteesta tehdystä työstä (ks. luku 3.1).

Kokemusasiantuntijana toimiminen ilman työsuhdetta ja vastiketta koetaan varsinkin kuntoutumisen alkuvaiheessa usein hyvänä ja perusteltuna, koska kunto sekä kiinnostus tehtäviin saattavat vielä vaihdella. Tällöin toiminta voi rinnastua vapaaehtois- tai harrastustoimintaan. Se ei sido kokemusasiantuntijaa eikä hänelle

tehtäviä tarjoavia samalla tavalla kuin työsuhde. Työsuhteessa²⁵ oleva kokemus-
asiantuntija on työoikeudellisen suojan piirissä, millä on omat seurauksensa mm.
hänen asemaansa työntekijänä ja työstä maksettaviin palkkioihin ja sosiaaliturvaan.

Joillakin palkkioita/työkorvauksia saavilla kokemusasiantuntijoilla on toimeksi-
antosopimus, jonka osapuolet sitoutuvat sopimuksen sisältämiin oikeuksiin ja
velvollisuuksiin. Toimeksiantosopimuksen tehnyt kokemusasiantuntija ei ole
työsuhteessa sopimuksen tehneeseen tahoon. Toimeksiantajalla ei siten ole velvolli-
suutta esimerkiksi kustantaa tai järjestää kokemusasiantuntijalle työterveyshuoltoa.

Kokemusasiantuntija voi olla palkattuna tehtävänsä myös henkilöstöpalvelu-
yhtiön kautta. Kokemusasiantuntija rinnastuu tällöin muihin kunnassa ja erikois-
sairaanhoidossa työskenteleviin keikkalaisiin henkilöstövuokrauksen periaatteiden
mukaisesti. Yhtiö toimii keikkalaisten työnantajana ja huolehtii palkanmaksusta
sekä muista työsuhteeseen liittyvistä asioista.

Joskus kokemusasiantuntija voi jäädä työntekijäaseman ulkopuolelle, vaikka
työsuhteen tunnusmerkit täyttyvät. Tämä voidaan nähdä osana osatyökykyisten
ihmisten eriarvoista kohtelua. Ongelma ei liity vain kokemusasiantuntijatoimintaan
vaan laajemminkin sosiaalipalveluissa tapahtuvan työtoiminnan ja työolainsäädännön
yhteensovittamiseen. Kokemusasiantuntijoiden kohdallakin olisi tärkeää arvioida
työsuhteen syntymisen perusteet yksilöllisesti ja tiedostaa niiden ulkopuolelle
jäämisen seuraukset. Jos työsuhteen ehdot täyttyvät, työntekijän tulee saada hänel-
le kuuluva suoja. (Paanetoja 2013.)

Työturvallisuuslain mukaan vapaaehtoistyöstäkin tulee olla sopimus työnantajan
ja vapaaehtoistyöntekijän kesken. Sopimuksen tulee olla henkilökohtainen ja se
voidaan tehdä kirjallisesti tai suullisesti. Sopimus velvoittaa kumpaakin osapuolta
huolehtimaan velvoitteistaan. Muissa tilanteissa vapaaehtoistyöntekijän työ jää
työturvallisuuslain soveltamisalan ulkopuolelle. Työnantajan velvollisuutena on
huolehtia siitä, että vapaaehtoistyöntekijän turvallisuudelle ja terveydelle ei aiheu-
du haittaa tai vaaraa. Vapaaehtoistyöntekijällä on velvollisuus noudattaa työpaikan
turvallisuusohjeita⁸.

25 Osapuolten välisen sopimuksen sisältö ja tarkoitus ovat lähtökohtana kun ratkaistaan, onko
heidän välilleen syntynyt työ- vai toimeksiantosuhde. Työsopimuslaissa työsuhteen tunnus-
merkinä on työnantajan johto ja valvonta. Lisäksi merkittävää on työtehtävän henkilökohtai-
nen suorittaminen. Sitoutuminen työn henkilökohtaiseen suorittamiseen voi ilmetä siten, että
työn teettäjä nimeää työn suorittajat tai että työ edellyttää erityistä ammattitaitoa tai pätevyyttä,
jolloin työn teettäjä tosiasiallisesti rajaa työn suorittajien piiriä nimeämiseen rinnastettavalla
tavalla. Henkilökohtainen suoritusvaatimus taas viittaa työn johdon ja valvonnan olomassa-
oloon. Oikeuskäytännössä työn johdon ja valvonnan säilyminen työn teettäjällä on katsottu
merkittävänä työstä maksettavan palkkion käsittelyä työn suorittajan palkkana.

4.2 TUKEA OSAAMISEEN JA JAKSAMISEEN

Kokemusasiantuntijatoiminta on monien kohdalla osa yksilöllistä kuntoutumisen polkua. Siksi sen on oltava omatahtista ja siinä on otettava huomioon toimintakyvyn ja jaksamisen vaihtelu. Tässä on kyse pitkälti samoista näkökulmista, jotka liittyvät yleensäkin osatyökykyisyyden hyödyntämiseen. Toiminnassa on tärkeää luoda kokemusasiantuntijoille mahdollisuuksia kehittää ja vahvistaa osatyökykyään. Esimerkiksi tehtävien opettelu ja toiminnan alkuvaiheessa olevan tai vaikkapa tiiviimmin tehtäviin sitoutuneen kokemusasiantuntijan mahdollisen voimien huononemisen varalta on tärkeää, että työpaikalle on luotu joustavat varahenkilö- ja varmistuskäytännöt, joista ammattilaiset kantavat vastuun.

Mahdollisuus täydennyskoulukseen ja toimintakykyä ylläpitävään virkistäytymiseen sekä yhteydenpito toisiin kokemusasiantuntijoihin on sekin tärkeää paitsi kokemusasiantuntijan osaamisen myös hänen kuntoutumisensa ja työkykynsä ylläpitämisen kannalta. Työsuhteessa olevan kokemusasiantuntijan oikeuksiin kuuluu, että työnantaja huolehtii hänen jaksamisestaan. Kokemusasiantuntijoille on esimerkiksi tarjottava riittävä perehdytys, ohjaus ja tuki. Alkuvaiheen koulutuksen jälkeen on hyvä tarjota täydennyskoulutusta ja säännöllistä työnohjaukseen rinnastuvaa (yksilöllistä tai ryhmämuotoista) ohjausta. Myös ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteiset seminaarit, työpajat ja muut tilaisuudet ovat tärkeitä osaamisen vahvistumisen kannalta.

Satunnaisemmin tai vapaaehtois pohjalta toimivalla kokemusasiantuntijallakin on oikeus saada tämän tyyppistä tukea sekä vahvistaa osaamistaan. Vapaaehtois-toimijoiden osallistuminen esimerkiksi kehittämistyöhön tai seminaareihin on tärkeää myös siksi, että se monipuolistaa ammattimaisemmin toiminnassa mukana olevien näkökulmia ja auttaa näin säilyttämään kokemusasiantuntijatoiminnan yhteyden kansalaistoimintaan. Niin vapaaehtoisella kuin toiminnastaan korvausta saavalla kokemusasiantuntijalla on vaikkapa ryhmänohjaustilanteen jälkeen oltava mahdollisuus käydä läpi ryhmässä tapahtuneita asioita ja tunnelmia esimerkiksi tutun ammattilaisen tai muun vastuuhenkilön kanssa²⁶.

26 Vapaaehtoistyön ja ammatillisen työn yhteensovittamisen suositukset sopivat sekä työsuhteessa että vapaaehtois pohjalta tapahtuvaan kokemusasiantuntijatoimintaan. Etenen (2014) kannanotossa todetaan esimerkiksi, että vapaaehtoistyön ja ammatillisen työn yhteensovittamiseen on varattava aikaa ja osaavia ohjaajia ja että siihen tarvitaan johdon sekä esimiesten tuki. Vapaaehtoistoiminnassa oikeudet työpaikan etuihin ja tukeen ovat työsuhteeseen verrattuna vähäisempiä tai puuttuvat kokonaan, mutta toisaalta vapaaehtoistoiminta sitoo vähemmän kuin ammattityö. Vapaaehtoisella kokemusasiantuntijalla on oikeus muokata ja suunnata toimintaa omien näkemystensä sekä elämäntilanteensa mukaan ja halutessaan luopua siitä. (Etene kannanottoja 2014)

Kuntien tai vaikkapa erikoissairaanhoidon tai päihdehuollon laitoksissa tai kokemusasiantuntijoita työllistävissä hankkeissa on tarpeellista laatia kokemusasiantuntijoille ja vertaisohjaajille selkeät, mieluiten kirjalliset ohjeet siitä, miten he toimivat, jos jokin asia huolestuttaa tai he kokevat tilanteen hankalaksi. Kokemusasiantuntijan on tiedettävä kenen puoleen hän voi välittömästi kääntyä, kenelle kertoa tilanteista ja tarvittaessa siirtää vastuun erimerkiksi vertaistyössä kohtaamista ongelmista. Kokemusasiantuntijoilla ei välttämättä ole myöskään kokemusta viestinnästä eikä median toimintatavoista. On siis tärkeä huolehtia siitä, että he saavat tukea, neuvoja ja ohjausta silloin jos toimintaan kohdistuu julkista mielenkiintoa.

Koulutettujen kokemusasiantuntijoiden oma yhdistys KoKoA ry tarjoaa tukea ja mahdollisuuden tavata toisia kokemusasiantuntijoita, vahvistaa kokemustietoon perustuvaa osaamista sekä edistää kokemusasiantuntijatoiminnan verkostoitumista. Yhdistyksen tarkoituksena on kokemusasiantuntijatoiminnan edistäminen ja tunnetuksi tekeminen, asenteisiin vaikuttaminen, sekä asiakkaiden osallisuuden lisääminen. Lisäksi yhdistys pyrkii tuomaan kokemusasiantuntijuuden osaksi sosiaali- ja terveyspalveluiden suunnittelua, kehittämistä, toteuttamista ja arviointia tekemällä yhteistyötä kunnallisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kanssa. Yhdistys kokoaa ja ylläpitää kokemusasiantuntijatoiminnan tietopankkia sekä välittää tehtäviä kokemusasiantuntijoille.

<http://www.kokemusasiantuntija.fi/>

4.3 KOKEMUSASIA NTUNTIJAN VASTUUT

Salassapitovelvollisuus koskee kaikkia palveluissa, asiakastyössä ja kehittämishankkeissa toimivia kokemusasiantuntijoita. Työsuhteessa salassapito- tai vaitiolosopimus kuuluu työsopimukseen. Kokemusasiantuntijoiden, jotka eivät ole työsuhteessa (mutta saavat palkkiota, työtoimintarahaa, ahkeruusrahaa tai muuta vastaavaa avustusta) tulee allekirjoittaa asiakkaiden tietojen salassapitoa koskeva sopimus. Myös valmennuksiin tai koulutuksiin osallistuvat kokemusasiantuntijat allekirjoittavat yleensä salassapitosopimuksen. Salassapitovelvollisuus kattaa myös toisia vertaisia sekä ammattilaisia ja palveluita koskevat, luottamuksellisesti kerrotut tiedot sekä asiat (Liite 8: esimerkki salassapitosopimuksesta, Mielen Avain -hanke).

Kokemusasiantuntijatoiminnassa on otettava huomioon myös kokemusasiantuntijan oma tietosuoja ja yksityisyyden suojeleminen. Jo kokemusasiantuntijoiden koulutuksessa on otettava esiin kysymys siitä, mitä omasta historiasta tai yksityiselämästä on missäkin tilanteessa ja ympäristössä – esimerkiksi pikkukaupungin

asukkaana – viisasta kertoa. Tärkeää on myös pohtia, missä määrin ja kenelle vertaiskentässä antaa omia henkilö- ja yhteystietojaan. Myös ammattilaisilla on vastuu kokemusasiantuntijan yksityisyyden suojelemisesta ja tietosuojasta, eli heidän on hyvä pohtia erilaisiin tilanteisiin liittyvät, henkilöistä annettavaa tietoa koskevat rajaukset jo etukäteen²⁷.

Kokemusasiantuntijan on hyvä itsekkin tiedostaa vastuunsa, jos hän havaitsee toimintakykynsä ja kuntonsa vaihtelevan. Oma hyvinvointi, mielenterveys ja esimerkiksi päihteettömyyden ylläpitäminen on aina etusijalla, vaikka tarjolla olisi kuinka mielenkiintoisia tehtäviä. On hyväksyttävä myös se, että joskus vointi voi heikentyä tai tapahtua retkahdus päihteisiin. On kuitenkin tärkeää, että kun kokemusasiantuntija toteaa olevansa liian kuormittunut tai kyvytön hoitamaan tehtäviään hän ilmoittaa siitä välittömästi yhteistyökumppanille. Vastuu tilanteen hoitamisesta, varahenkilön järjestämisestä tai muunlaisista ratkaisuista kuuluu toiminnasta vastaaville ammattilaisille. Ammattilaisten on hyvä muistaa, että kokemusasiantuntijoiden kohdalla kyse on monivaiheisesta kuntoutumisesta, eikä mahdollisia takapakkeja voi eikä kannata yrittää ennakoida ja hallita liikaa. Kun tilanne jälleen kohenee, kokemusasiantuntijaa tulee tukea sekä kannustaa palaamaan toimintaan.

Kokemusasiantuntijan oman kunnon ja toimintakyvyn vaihtelu voi auttaa toisia päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiviä kohtalontovereita oivaltamaan, että epäonnistumiset tai takapakit kuuluvat luonnollisena osana kuntoutumiseen. Niistä ei seuraa kasvojen menetys eikä toiminnasta poissulkeminen lopullisesti. Kokemusasiantuntijan kyky kohdata nämä epäonnistumiset ja keskeneräisyytensä sekä tahto jatkaa eteenpäin on arvokkaampaa kuin ”täydellinen suoritus”. Kokemusasiantuntijoiden kanssa toimivat ammattilaiset voivat puolestaan opetella kuntoutumisen ulkoisesta hallinnasta luopumista ja luottaa enemmän monimuotoiseen, elämänmakuiseen prosessiin.

4.4 VAKUUTUSTURVA

Kokemusasiantuntijan oikeuksiin kuuluu, että työnantaja huolehtii osaltaan hänen työhönsä liittyvästä turvallisuudesta sekä tarvittavasta vakuutusturvasta. Esimerkiksi vastuuvakuutuskin voi joskus olla tarpeen. Julkisen tahon kuten kunnan

²⁷ Ammatillista auttamista, vapaaehtoistoimintaa, vertaistukea, omaisauttamista ja kokemusasiantuntijatoimintaa koskevat samat, yhteiset eettiset periaatteet. Asiakkaan etu, hänen ihmisarvonsa kunnioittaminen, hyvän tekeminen ja vahingon välttäminen ovat tärkeitä eettisiä periaatteita kaikessa toiminnassa. Sosiaali- ja terveystoimen ammattilaisella on tiukka tietojen salassapitovelvollisuus ja sama velvoite koskee myös muita toimijoita. (Etene kannanottoja 2014.)

tai sairaanhoitopiirin yleinen, asiakkaita ja potilaita koskeva vakuutusturva kattaa yleensä myös niiden yksiköissä ja tiloissa toimivat kokemusasiantuntijat, joilla ei ole niihin työsuhdetta. Vastaavasti vapaaehtoistoiminnassa osallistujille otettavilla vakuutuksilla korvataan mahdollisia vahinkoja ja tapaturmia. Sen sijaan toimeksiantosopimuksella työskentelevät kokemusasiantuntijat eivät ole asiakkaita eivätkä he ole työsuhteessa, joten he jäävät vakuutusturvan ulkopuolelle (ks. luku 3.1/työkorvaus). Työnantajan tai työn tilaajan olisi kuitenkin hyvä aina huolehtia kokemusasiantuntijan vakuutuksista toiminnasta ja työtehtävistä riippuen.

SOSIAALIETUUKSIEN JA KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINNASTA MAKSETTUIJEN KORVAUSTEN YHTEENSOVITTAMINEN

Kokemusasiiantuntijoille maksetuissa vastikkeissa on aina otettava huomioon yksittäisen ihmisen sosiaaliturva. Korvausten vaikutukset sosiaaliturvaan ovat hyvin erilaisia sen mukaan, onko kokemusasiiantuntija työssä vai työtön, kuntoutustuella, eläkkeellä tai opiskeleeko hän. Sosiaalietuuksien sekä kokemusasiiantuntijana toimimisesta maksettavien palkkioiden yhteensovittaminen on usein ongelmallista monesta syystä. Ensinnäkin kokemusasiiantuntijakoulutukseen hakeutuminen ja kokemusasiiantuntijana toimiminen perustuu yleensä omaan kiinnostukseen ja haluun, ei viranomaisen tekemään päätökseen. Tämä haastaa sosiaaliturvajärjestelmän rakenteet ja järjestelmälähtöisyyden. Suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän rakenne on senkaltainen, että eri osajärjestelmien etuuksien ja korvausten yhteensovittaminen on vaikeaa. Toiseksi kokemusasiiantuntijatoimintaa voidaan pitää sekä kansalais- ja vapaaehtoistoimintana että palkkioon tai korvaukseen perustuvana työnä. Tämä kaksinaisuus voi olla syynä kokemusasiiantuntijoille maksettujen korvausten ja palkkioiden sekä sosiaaliturvan yhteensovittamiseen liittyviin haasteisiin.

Yleensä kokemusasiiantuntijatoiminnasta saadut tulot ovat pieniä ja epäsäännöllisiä, jolloin niiden tarkkaa määrää on mahdoton arvioida etukäteen. Kokemusasiiantuntija ei voi suunnitella talouttaan tämän tyyppisten satunnaisten palkkioiden varaan, eivätkä ne siis voi olla kenenkään pääasiallinen toimeentulonlähde. Pahimmillaan ihmisen asumisen tai muun elämisen kannalta välttämättömien tukien tai etuuksien maksaminen on palkkioiden saamisen vuoksi vaarantunut tai niiden maksatus on viivästynyt. Tämä joustamattomuus voi heikentää kokemusasiiantuntijoiden mahdollisuuksia osallistua toimintaan, joka on tärkeää sekä heidän oman hyvinvointinsa ja kuntoutumisensa että palvelujärjestelmän kehittämisen kannalta. Samalla vaarannetaan

käynnissä oleva kokemusasiantuntijatoiminta sekä osatyökykyisten kansalaisten osaamisen ja työpanoksen hyödyntäminen. Osa kokemusasiantuntijoista voi toki edelleen toimia vapaaehtoisina, mikä voi pienimuotoisen kehittämistyön valossa olla järkevää. Mutta pienituloisten ja käytännössä köyhyysrajalla elävien kuntoutujien kannalta nykytilaa voi pitää vakavana epäkohtana. Onkin tarpeellista luoda yhteisiä ja yhtäläisiä ohjeita sosiaaliturvan ja -etuuksien sekä palkkioiden yhteensovittamiselle.

Seuraavassa on kuvattu kokemusasiantuntijoiden kannalta keskeisiä sosiaaliturva-etuuksia ja linjauksia. Aluksi kuvataan kunkin etuuden maksamisen peruste tai yksilön asema sosiaalietuusjärjestelmässä. Sen jälkeen kerrotaan etuutta koskevat linjaukset suhteessa kokemusasiantuntijatoiminnasta maksettaviin palkkioihin tai korvauksiin. Jokainen voi siis tarkistaa oman tilanteensa saamansa sosiaaliturvaetuuden perusteella.

5.1 ELÄKKEET JA KUNTOUSTUET

Jos kokemusasiantuntija saa pääasiallisen toimeentulonsa työkyvyttömyyseläkkeestä, hänelle voidaan maksaa verovapaana ahkeruusrahan tyyppistä korvausta 3 euroa/tunti enintään 12 euroa/päivä. Tämä korvaus ei yleensä vaikuta muuhun toimeentuloon tai etuuksiin.

Työkyvyttömyyseläkkeellä ja osatyökyvyttömyyseläkkeellä oleva kokemusasiantuntija voi tehdä myös palkkatyötä. Työeläkepuolelta täyttä työkyvyttömyyseläkettä saava kokemusasiantuntija voi eläkkeen lisäksi ansaita 40 prosenttia eläkettä edeltävästä ansiotasosta ilman, että se vaikuttaa eläkkeeseen. Osatyökyvyttömyyseläkkeessä tämä ansaintaraja on 60 prosenttia. Oma kuukausikohtainen ansaintaraja on aina hyvä selvittää työeläkelaitoksesta. Kela jatkaa eläkkeen maksamista, jos kokemusasiantuntijan ansiotulot ennen verojen vähentämistä jäävät alle 743,38 euroon kuukaudessa (vuonna 2014)⁹.

Työkyvyttömyyseläkkeellä olevan kokemusasiantuntijan on ilmoitettava sekä työn alkamisesta että sen päättymisestä eläkkeen maksajalle eli Kelaan ja työeläkelaitokseen. Jos tekee työtä jatkuvasti ja ansaitsee keskimäärin yli 743,38 e/kk (vuosi 2014), niin eläkkeen voi jättää lepäämään. Ansaintaraja on bruttomääräinen ja se tarkistetaan vuosittain indeksillä. Kelan eläkkeiden tarkat määrät ja tulorajat voi katsoa Kelan verkkosivuilta (kela.fi). Työeläkkeen ansaintaraja on sama kuin kansaneläkkeessä, ellei henkilökohtainen 40 tai 60 prosentin ansaintaraja ole tätä korkeampi. Eläke voidaan jättää lepäämään vähintään kolmeksi kuukaudeksi ja enintään kahdeksi vuodeksi²⁸. Jos työ päättyy tai ansiot alentuvat alle tulorajan tänä

²⁸ Esimerkiksi kahden kuukauden työskentely ei keskeytä eläkkeen maksamista, vaan Kela tai työeläkelaitos voi pitää sitä työkokeiluna.

aikana, jatketaan eläkkeen maksamista ilman uutta työkyvyn arviointia. Tällöin riittää oma ilmoitus. Yli kaksi vuotta keskeytettynä ollut eläke lakkautetaan. Eläkkeen voi jättää uudelleen lepäämään kun sitä on maksettu kuukausi. Eläkkeen lepäämään jättäminen ja työskentely työkyvyttömyyseläkkeellä voi vaikuttaa moneen etuuteen, joten voit tarvittaessa varata ajan Kelan toimistoon tai puhelinneuvontaan. Ajan voi varata osoitteessa www.kela.fi/ajanvaraus.

ELÄKKEENSAAJAN HOITOTUKI JA VAMMAISTUKI

Hoitotuen tarkoituksena on tukea pitkäaikaisesti sairaan tai vammaisen eläkkeensaajan selviytymistä jokapäiväisessä elämässä sekä hänen toimintakykynsä ylläpitämistä, kuntoutusta ja hoitoa. Hoitotuella korvataan myös sairaudesta ja vammasta aiheutuvia kustannuksia. Tulot tai omaisuus eivät vaikuta hoitotuen määrään tai maksamiseen.

Jos työkyvyttömyyseläkkeellä oleva henkilö on saanut eläkettä saavan hoitotukea ennen eläkkeen lepäämään jättämistä, niin hänelle maksetaan palkan lisäksi ylintä 16 vuotta täyttäneen vammaistukea 422,06 euroa/kk (vuosi 2015). Vammaistuki myönnetään eläkkeen lepäämisen ajalle ilman harkintaa.

KUNTOUTUSTUKI

Kuntoutustuella tarkoitetaan määräraikaista työkyvyttömyyseläkettä. Kuntoutustuella olevia kokemusasiantuntijoita koskevat pääsääntöisesti samat ehdot kuin eläkkeellä olevia. Kuntoutustuella on mahdollista toimia kokemusasiantuntijana ja saada siitä korvausta tai palkkiota/palkkaa, mutta siitä on aina ilmoitettava Kelaan ja/tai työeläkelaitokseen. Kuntoutustuen edellytyksenä on hoito- tai kuntoutussuunnitelma tai se, että sitä valmistellaan. Kokemusasiantuntijana työllistyminen voidaan kirjata osaksi kuntoutussuunnitelmaa (B-lausuntoa), jos työllistyminen tukee kuntoutumista. Tämä edellyttää yhteistä sopimista suunnitelman laatijan, esimerkiksi lääkärin kanssa. Kokemusasiantuntijatoimintaa koskeva kuntoutussuunnitelma voi olla myös B-lausunnon erillisenä liitteenä.

Kun kuntoutustukea koskeva päätös on saatu, kuntoutussuunnitelmaan sisältyvä kokemusasiantuntijatoimintaan osallistuminen voidaan katsoa osaksi aktiivista kuntoutusta. Silloin siitä voidaan maksaa korotettua kuntoutustukea. Jos toimintaan osallistumisesta maksetaan palkkaa, siitä on hyvä sopia hyvissä ajoin ennen työhön ryhtymistä ja kirjata tämä myös kuntoutussuunnitelmaan työntekona. Kokemusasiantuntijatoiminnasta saatujen tulojen vaikutus kuntoutustukeen harkitaan samoilla säännöillä kuin työkyvyttömyyseläkkeessä, joten ohjeita voi katsoa tämän oppaan työkyvyttömyyseläkettä koskevasta luvusta. Kuntoutustukea

maksavalta taholta voi pyytää tiedon omasta ansiorajasta ja tuen maksajalle tulee ilmoittaa työskentelyaikeesta. On turvallisinta pyytää tätä koskeva päätös etukäteen Kelalta ja/tai eläkeyhtiöltä.

Lisätietoja saat Kelalta, työeläkeyhtiöiltä tai muulta kuntoutuksesta vastaavalta taholta ja esimerkiksi sivulta www.takaisintoimeen.fi/kuntoutustuki-ja-tyo

5.2 ASUMINEN JA ASUMISTUET

Kokemusasiantuntija voi saada asumiskuluihinsa KELAn myöntämää asumistukea, johon toiminnasta ja tehtävistä saadut korvaukset voivat varsinkin toistuvina vaikuttaa. Sama koskee myös kunnallisista asumispalveluista perittäviä maksuja.

YLEINEN ASUMISTUKI

Yleisen asumistuen määrä tarkistetaan, jos kuukausitulot nousevat vähintään 400 euroa tai alenevat vähintään 200 euroa vuonna 2015²⁹. Tätä pienemmät kokemusasiantuntija- ja muusta toiminnasta maksetut korvaukset, palkkiot ja palkat eivät aiheuta asumistuen tarkistustarvetta. Pitkäaikaistyöttömillä³⁰ asumistuen tarkistus voidaan tehdä kuusi kuukautta työllistymisen jälkeen, ellei vuositarkastus osu tälle työllistymisen ajanjaksolle. Tämä pitkäaikaistyöttömien ns. lykkäysoikeus poistui 1.1.2015 alkaen, kun uusi laki (Laki yleisestä asumistuesta) tuli voimaan. Jos asumistuen määrä pienenee tarkistuksessa, tarkistus tehdään muutoksen ajankohdasta eli siitä lähtien mistä asumistukea on maksettu liikaa³¹.

ELÄKKEENSAAJAN ASUMISTUKI

Eläkkeen saavan kokemusasiantuntijan asumistuen määrä tarkistetaan Kelassa, jos vuositulo nousee vähintään 734 euroa tai laskee vähintään 367 euroa (vuosi 2014). Asumistuen tuloajat ja enimmäismäärät muuttuvat vuosittain ja ne voi katsoa Kelan verkkosivuilta (www.kela.fi). Muutoksen ja määrän arvioimisessa voi hyödyntää myös Kelan sivuilta löytyvää asumistukilaskuria.

29 Ansiotuloista vähennetään 300 euroa kuukaudessa ennen asumistuen laskemista.

Uudistus tulee voimaan 1.9.2015. <http://www.stm.fi/300-euron-suojaoasa-asumistuessa>

30 Pitkäaikaistyöttömällä tarkoitetaan henkilöä, joka on saanut Kelalta vähintään vuoden ajan yhtäjaksoisesti peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea. Lykkäyksen toteutuminen edellyttää, että tukea ei ole syytä tarkistaa aiemmin jostain muusta syystä, esimerkiksi vuositarkistuksen takia. Ilmoita työllistymisestääsi Kelaan, jolloin Kela voi tutkia oikeutesi lykkäykseen.

31 Jos tulot pienevät vähintään 200 euroa kuukaudessa 1.1.2015 alkaen) asumistuen määrä voidaan tarkistaa. Kela maksaa tällöin asumistuen korotuksen hakemuksen jättämistä edeltävän kuukauden alusta.

Eläkkeensaajan asumistukeen vaikuttavia vuosituloja ovat kokemusasiantuntijan ja hänen avio- tai avopuolisonsa jatkuvasti tai vuosittain toistuvasti saamat tulot lukuun ottamatta ns. etuoikeutettuja tuloja. Asumistuen laskennassa ulkopuolelle jääviä etuoikeutettuja tuloja³² ovat mm. sosiaalihuoltolain mukaisesta työtoiminnasta³³ tai vastaavasta toiminnasta maksettavat etuudet tai korvaukset. Näihin voitaneen rinnastaa myös kokemusasiantuntijatoiminnasta korkeintaan 12 euroa päivässä maksettavat verottomat korvaukset.

Eläkkeensaajan asumistuen ja palkkioiden yhteensovittamisessa on ollut ongelmana se, että eläkkeensaajien asumistuen tarkistustarve on määritelty vuositasolla (734 euroa/vuosi), ei kuukausikohtaisesti kuten yleisessä asumistuessa. Käytännössä kokemusasiantuntijan asumistukeen vaikuttavien tulojen suuruus on määritelty päiväkohtaisesti tai kokemusasiantuntijan on edellytetty arvioivan satunnaisia tulojaan etukäteen puolen vuoden ajalta. Tämä voi olla tehtävien satunnaisuuden ja kokemusasiantuntijoiden toimintakyvyn vaihteluiden hankalaa. Lisäksi korvausten tai palkkioiden suuruus vaihtelee tilaajaorganisaation käytäntöjen mukaan. Joskus tarkistustarve on poistunut, kun kokemusasiantuntijan palkkiotulot on selvittelyn jälkeen tulkittu satunnaisiksi, kuten laissa todetaan.

Verottomia, satunnaisia ja muuten vähäisiä korvauksia kokemusasiantuntijatoiminnasta saavan eläkeläisen on hyvä selvittää asiaa jo etukäteen Kelassa. Näin korvausten vaikutus asumistukeen voidaan varmistaa jo ennen niiden saamista.

5.3 ASUMISPALVELUISTA PERITTÄVÄT MAKSUT

Jotkut kokemusasiantuntijat asuvat tuetusti, esimerkiksi kuntoutuville tarkoitetuissa asumispalveluissa. Kunnan järjestämän palveluasumisen maksut ovat yleensä tulosidonnaisia ja asumisesta peritään erikseen vuokrasopimuksen mukaisesti vuokraa. Tukiasumiseen ja asumispalveluihin liittyvistä maksuista säädetään sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuja koskevassa laissa. Maksut voidaan periä maksukyvyn mukaan ja ne voivat olla enintään palvelun tuottamisesta aiheutuvien kustannusten suuruisia. Yleensä asiakasmaksu määräytyy kuukausitulojen perusteella. Kokemusasiantuntijan kannattaa olla yhteydessä omaan palveluohjaajaansa tai sosiaalityöntekijäänsä ja selvittää toimintaan osallistumisesta maksettujen palkkioiden tai korvausten mahdollinen vaikutus näihin maksuihin hyvissä ajoin.

32 Laki eläkkeensaajan asumistuesta 14§

33 Sosiaalihuoltolaki 27§.

5.4 TYÖTTÖMYYSTURVA

Työttömienkin kohdalla kokemusasiantuntijatoimintaan osallistuminen on koettu paitsi kuntouttavaksi myös työllistymismahdollisuuksia kohentavaksi. Toisaalta osallistuminen on joskus aiheuttanut ongelmia kokemusasiantuntijoiden työttömyysturvaan. Työttömien työnhakijoiden oikeus työttömyyspäivärahaan tai työmarkkinatukeen on TE-toimistossa voinut kyseenalaistua esimerkiksi kokemusasiantuntijakoulutukseen osallistumisen aikana. Kokemusasiantuntijoita kouluttavien ja heidän kanssaan yhteistyötä tekevien tahojen yhteydenotto ja neuvottelut työvoimaviranomaisten kanssa ovat yleensä kuitenkin johtaneet joustaviin ratkaisuihin.

Kokemusasiantuntijatoiminta, niin koulutus kuin itse toimintaan osallistuminen, on voitu neuvottelujen tuloksena tulkita esimerkiksi harrastusluonteiseen toimintaan osallistumiseksi, joka ei aiheuta muutoksia työttömän asemaan. Jos työttömän henkilön toiminta kokemusasiantuntijana jatkuu pitkään, tilannetta voidaan työhallinnossa tulkita uudelleen. Tällöin ja jo toimintaan osallistumista suunniteltaessa kokemusasiantuntijan tulisi selvittää sen mahdolliset vaikutukset omaan asemaansa TE-toimistossa. Näin voidaan välttyä turhilta epäselvyyksiltä, virhetulkinnoilta ja mahdollisilta työttömyysturvan takaisinperimisiltä.

Työttömän asemaan liittyvät käytännöt voivat kuitenkin vaihdella, jolloin kokemusasiantuntija voi kokea omaan asiaansa liittyvät päätökset epäoikeudenmukaisina. Joskus päätösten erilaisuus voi johtua epäselvyyksistä tai väärinkäsityksistä viranomaisen ja työttömän välillä. Siksi on tärkeää tuoda selkeästi esiin omaan kokemusasiantuntijatoimintaan osallistumiseen liittyvät perusasiat jo siinä vaiheessa, kun lähtee alustavasti selvittämään niitä TE-toimistoon. Hyväksi käytännöksi on havaittu esim. se, että yhdessä kokemusasiantuntijatoimintaa toteuttavan tahon (esim. kehittämishankkeen edustajan) kanssa kirjaa etukäteen ne asiat, jotka ovat oleellisia juuri tässä tilanteessa ja kokemusasiantuntijatoiminnassa (esim. millaisesta koulutuksesta/toiminnasta/tehtävästä on kyse, tehdäänkö työ työsuhteessa vai onko kyse vapaaehtoistoiminnasta, miten paljon aikaa siihen tulee arvioidusti kulumaan mikä on tehtävän tai toiminnan kesto jne.)

Lisätietoa ja yhteystietoja työhallinnon neuvontaan löytyy täältä:

http://beta.te-palvelut.fi/te/fi/nain_asioit_kanssamme/te_palvelut/puhelinpalvelut/tyolinja_tyottomyysturva/index.html

TYÖTTÖMYYSTURVAN JA KOKEMUSASIAANTUNTIJATOIMINNASTA MAKSETTAVIEN KORVAUSTEN YHTEENSOVITTAMINEN

Ahkeruusrahan kaltaiset verottomat korvaukset eivät yleensä vaikuta Kelan maksamien työttömyyskorvausten (peruspäiväraha, työmarkkinatuki) laskentaan, koska kyseessä

ei ole työsuhde eivätkä korvaukset ylitä työmarkkinatuen harkinnanvaraisuuteen liittyviä tuloajoja. Työttömyyskassoilla voi olla ansiosidonnaisten työttömyyspäivärahojen ja ahkeruusrahojen ym. verottomien korvausten yhteensovittamisessa vaihtelevia käytäntöjä. Osa kassoista on huomionnut korvaukset sovitellun päivärahan laskennassa, osa ei katso niitä tähän liittyväksi tuloksi. Siksi esimerkiksi ahkeruusrahan suuruista korvausta pidemmän yhtenäisen jakson ajan saavan kokemusasiantuntijan onkin hyvä selvittää ajoissa sen vaikutus päivärahoihin ja niiden maksuaikatauluun.

Kokemusasiantuntijatoiminnasta maksettaviin palkkoihin, palkkioihin, verolisiin kulukorvauksiin, luontoisetuihin jne. sovelletaan samoja ohjeita kuin yleensä työttömien saamiin tuloihin. Jos työttömyysaikana saa satunnaisia tai osa-aikatyöstä saatuja tuloja, niistä pitää ilmoittaa sekä Kelaan että työttömyyskassaan. Kelassa työtulot sovitellaan yhteen peruspäivärahan kanssa neljän viikon välein (ns. sovittelujakso). Peruspäiväraha voidaan maksaa myös kalenterikuukausittain, jos kyse on osa-aikatyöstä, jonka palkka maksetaan kerran kuukaudessa. Perussääntö on, että jokainen palkkaeuro vähentää peruspäivärahaa 50 senttiä. Vuoden 2014 alusta työttömät saivat oikeuden ansaita 300 euroa ilman, että se vaikuttaa työttömyyskorvaukseen³⁴.

Tarkempaa tietoa saa täältä:

Kela http://www.kela.fi/maara_peruspaivaraha-omat-tulot-vaikuttavat

Sovittelun päivärahan maksatusaikatauluissa voi olla vaihtelevia käytäntöjä. Pitkiksi venyvät uudelleenlaskennat voivat sekoittaa pienituloisen ihmisen talouden. Ongelmia voi tuottaa jo se, että palkkioiden maksatus ja palkkatodistuksen saaminen kestävät kauan. Kokemusasiantuntija voikin jäädä ilman työttömyyspäivärahaa siihen asti, kunnes tilaaja on maksanut palkkion ja kokemusasiantuntija on voinut toimittaa työttömyyskorvauksen maksajalle tarvittavat dokumentit. Palkkion maksajan tulisi-kin ymmärtää vastuunsa asiassa. Jos työnantajan palkkatodistuksen odottaminen viivästyttää kohtuuttomasti työttömyysetuuden maksamista, Kela voi maksaa tukea etukäteen kokemusasiantuntijan itse ilmoittamien tulojen perusteella.

http://www.kela.fi/ilmoita-tyottomyyden-jatkumisesta_jos-palkkatodistus-viipyy

Työttömän kokemusasiantuntijan kannattaa työtä aloittaessaan tai sitä suunnitellessaan varata henkilökohtainen aika Kelaan sekä olla yhteydessä työttömyyskassaan. Ajanvarausvaiheessa kannattaa myös ilmoittaa asia, jolloin voidaan selvittää, onnistuuko sen hoitaminen muutenkin (esim. kirjeitse, puhelimitse tai netissä, kuin menemällä paikan päälle).

34 <http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1871257#fi>

Kelan sivuilta löytyvän laskurin avulla voi itse tehdä etukäteen arvioita mahdollisten tulojen vaikutuksesta peruspäivärahaansa. Laskurilla voi kokeilla esim. muutaman kympin tai satasen tulojen vaikutuksia peruspäivärahaansa. On myös helpompi neuvotella kokemusasiantuntijatoiminnasta saatavista korvauksista kun tietää omaan työttömyysturvaansa ja tilanteeseensa liittyvät ehdot sekä rajat.

https://easiointi.kela.fi/pplaskenta_app/PPLaskentaApplication?&lang=fi

Työttömyyskassojen www-sivuiltakin löytyvät yleensä ohjeet tai laskurit, joiden avulla voi tehdä arvioita mahdollisten tulojen vaikutuksesta ansiosidonnaisiin päivärahoihinsa.

Osa kokemusasiantuntijoista on työttömyysturvan ja tehtävistä maksettavien korvausten yhteensovittamiseen liittyvien haasteiden vuoksi päätyneet toimimaan vapaaehtoispuhjalta, mikä on monille myös keskeinen, vertaistoiminnan perinteestä nouseva periaate. Työttömyysturvalain (2 luku 4§) mukaan työttömyyskorvausta saava ihminen voi osallistua palkatta tavanomaiseen yleishyödylliseen vapaaehtois- ja talkootyöhön. Toisaalta todetaan kuitenkin, ettei työttömällä ole oikeutta päivärahaan, jos hän työskentelee palkatta yrityksessä tai sellaisissa tehtävissä, jotka yleisesti tehdään työsuhhteessa tai yritystoimintana.¹⁰

5.5 TOIMEENTULOTUKI

Kokemusasiantuntijatoiminnasta saadut palkkiot ja korvaukset voivat vaikuttaa toimeentulotuen laskentaan ja määrään. Toimeentulotuesta annetun lain³⁵ mukaan se on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki. Tuen tarkoituksena on turvata henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Oikeus saada toimeentulotukea syntyy vasta silloin, kun henkilö ei voi saada toimeentuloa ansiotyöllään tai yrittäjätoiminnallaan, toimeentuloa turvaavien muiden etuuksien avulla, muista tuloistaan tai varoistaan, häneen nähden elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla tai muulla tavalla. Jokaisella on toimeentulotukilain mukaan velvollisuus kykynsä mukaan pitää huolta itsestään ja omasta elatuksestaan sekä lain säätämässä laajuudessa puolisonsa, alaikäisten lastensa sekä ottolastensa elatuksesta. Toimeentulotuki kuuluu sosiaalihuoltolain³⁶ kunnalta edellyttämiin sosiaalihuollon palveluihin, joiden tarkoituksena on edistää ja ylläpitää yksilön ja perheen sekä yhteisön sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä.

35 1412/1997

36 710/1982, 1 §

Toimeentulotukilain mukaan tulot ja varat otetaan huomioon siltä ajanjaksolta, jolta tukea myönnetään. Esimerkiksi kokemusasiantuntijatoiminnasta saatu suurempi kertapalkkio voidaan kuitenkin jakaa eriin ja ottaa huomioon useampana kuukautena. Tämä voi perustua esimerkiksi siihen, että palkkio maksetaan vain kerran tai palkkion saamisen perusteeseen. Jos kokemusasiantuntijan palkkio ei ole ollut toimeentulotukea myönnettäessä tiedossa, se voidaan ottaa jälkikäteen tulona huomioon. Näin voi tapahtua esimerkiksi, jos kokemusasiantuntija ottaa vastaan lyhytaikaisen työn, hänellä on voimassa oleva toimeentulotukipäätös ja hän hakee toimeentulotukea tuota päätöstä seuraavien kahden kalenterikuukauden aikana. Tämä jälkikäteen tapahtuva tulojen huomioiminen ei kuitenkaan saa olla kohtuutonta ja tukea myönnettäessä on kerrottava, että tuloja voidaan ottaa huomioon myös taannehtivasti.³⁷

Toimeentulotuen laskennassa tuloina ei oteta huomioon vähäisiksi katsottavia ansiotuloja ja avustuksia. Kokemusasiantuntijatoiminnasta maksettavat satunnaiset, pienet palkkiot sekä verottomat korvaukset (toimintaraha, ahkeruusraha, enintään 12 euroa/pv) voidaankin rinnastaa näihin vähäisiin korvauksiin¹¹, joita ei tule huomioida toimeentulotukea laskettaessa. Tuloina ei myöskään oteta huomioon vähintään 20 prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 150 euroa kuukaudessa (ns. etuoikeutettu tulo). Etuoikeutettu tulo on hakijakohtainen. Ansiotuloksi katsotaan työsuhteen perusteella maksettava palkka ja siihen rinnastettava tulo sekä ammatinharjoittajana tai yrittäjänä hankittu tulo. Sen sijaan eläke tai muut ansiosidonnaiset etuudet eivät ole tässä kohdassa tarkoitettua tuloa.

Etuoikeutettu tuki lasketaan niin, että tuen hakijan ja perheenjäsenten yhteenlasketuista ansiotuloista vähennetään ensin etuoikeutettu tulo ja sen jälkeen työmatkamenot ja muut työssäkäynnistä aiheutuvat menot³⁸. Suurempien tulojen kohdalla, jolloin 150 euron enimmäisraja tulee täyteen, laskutavalla ei kuitenkaan ole asiakkaan kannalta merkitystä. Esimerkkinä tilanne, jossa toimeentulotukea hakeva kokemusasiantuntija saa palkkiota 100 euroa. Toimeentulotukilaskelmassa jätetään tällöin huomioimatta 20 % tulosta eli 20 euroa. Jos hän saa palkkiota 1000 euroa, toimeentulotukilaskelmassa jätetään huomioimatta 150 euroa, vaikka 20 % on 200 euroa. Asialla ei ole tässä tapauksessa ole merkitystä, koska kokonaistulot todennäköisesti nousevat yli normirajan eikä oikeutta toimeentulotukeen näin synny.

Käytännössä joissakin kunnissa säännöstä on sovellettu kaavamaisesti eikä etuoikeutettuna tulona ole otettu huomioon enempää kuin 20 prosenttia ansiotuloista.

37 Toimeentulotukilaki 15 §, (Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltamisesta, STM 2013, s. 82.)

38 Lain 11 §:n 2 momentin 3 kohdassa tarkoitettut menot

Sosiaali- ja terveysministeriö korostaa, että säännös on kirjoitettu ja myös tarkoitettu sovellettavaksi siten, että etuoikeutettuna tulona on mahdollista ottaa huomioon enemmänkin kuin 20 prosenttia ansiotuloista, kuitenkin enintään 150 euroa kuukaudessa. Varsinkin silloin, kun tuen saajan tulot ovat pienet, etuoikeutetun tulon prosenttiosuus voi perustellusti olla suurempi kuin 20 prosenttia. Joissain kunnissa etuoikeutetun tulon osuus toimeentulotuen laskennassa on voinut olla myös suurempi kuin 150 euroa.

Toimeentulotukiasioissakin kannattaa olla yhteydessä omaan sosiaalityöntekijään siinä vaiheessa, kun on lähdössä mukaan kokemusasiantuntijatoimintaan ja saamassa siitä korvauksia.

5.6 OPINTOTUKI

Jotkut kokemusasiantuntijoista ovat mukana palveluiden kehittämisessä tai vertais-tehtävissä päätoimisten opintojensa ohessa. Tällöin he voivat saada opintotukea³⁹, jonka tarkoitus on turvata opiskelun aikainen toimeentulo. Kokemusasiantuntijana saadut tulot vaikuttavat siihen, kuinka monelta kuukaudelta vuodessa opintotukea voi nostaa. Tuloina otetaan huomioon veronalaiset ansio- ja pääomatulot eli omat tulot, joskus myös vanhempien tulot sekä omaisuuden tuotto, veronalaiset sosiaalietuudet (opintorahaa tai muuta Kelan opintotukea lukuun ottamatta), ulkomailta saadut tulot, toimeentulon turvaamiseen tarkoitettut apurahat. Sen sijaan puolison tulot eivätkä omat, puolison tai vanhempien omaisuus tai varallisuus vaikuta opintotukeen.

Lisää tietoa löytyy täältä:

http://www.kela.fi/opiskelijan-omat-tulot_apuraha-ja-tyoharjoittelupalkka

TULOT OTETAAN YLEENSÄ HUOMIOON bruttona. Kela ei tutki tuloja opintotukea haettaessa, vaan hakijan täytyy itse huolehtia siitä, että tulot pysyvät sallituissa rajoissa. Vuositulorajan voi tarkistaa verkossa tai arvioida laskurilla. http://www.kela.fi/asioi-verkossa_opiskelijat_omat-tulot.

Vuosituloraja lasketaan henkilökohtaisesti jokaiselle vuodelle. Vuosituloraja määräytyy sen perusteella, moneltako kuukaudelta opintotukea nostetaan kalenterivuoden aikana. Tukikuukaudella tarkoitetaan kuukautta, jolta on saanut opintorahaa ja asumislisää tai jompaakumpaa niistä. Vuosituloraja lasketaan siten, että

39 Opintotukeen kuuluvat opintoraha, asumislisä ja opintolainan valtiontakaus. Opintotuen myöntämisen edellytyksiä ovat oppilaitokseen hyväksyminen, päätoiminen opiskelu, opinnoissa edistyminen ja taloudellisen tuen tarve.

jokaista tukikuukautta kohti voi olla tuloa 660 euroa ja jokaista tuetonta kuukautta kohti 1 970 euroa. Tulot voi saada milloin tahansa kalenterivuoden aikana, kunhan ne eivät ylitä vuositulorajaa. Jos esimerkiksi kokemusasiantuntijatoiminnasta saatavat tulot ylittävät vuositulorajan, opintotukea on maksettu liikaa ja sitä joudutaan perimään takaisin.

Palkkatyötä tekevä tai yrittäjänä toimiva kokemusasiantuntija voi opiskellessaan saada myös aikuiskoulutustukea. Sitä myönnetään Suomessa asuville palkansaajille tai yrittäjille, jotka kuuluvat Suomen sosiaaliturvan piiriin. Tuen saamisen ehdoista ja sen sekä kokemusasiantuntijana saatujen tulojen yhteensovittamisesta (soviteltu tuki) löytyy lisätietoa Koulutusrahaston sivuilta: <http://www.koulutusrahasto.fi/fi/etusivu/>

KIITOKSET

Tämän oppaan syntyminen on edellyttänyt monien eri ihmisten yhteistyötä, tietojen kokoamista sekä tarkistamista. Käsikirjoituksen työstäminen ideasta valmiiksi oppaaksi on ollut mahdollista Raha-automaattiyhdistyksen ja Kaste-ohjelman tuella. Olemme työstäneet opasta osana Kaste-rahoitteista Etelä-Suomen Mielen Avain –hanketta sekä RAY:n rahoittamaa Kuntoutussäätiön ”Kolmannen ja julkisen sektorin yhteistyö monialaisessa kuntoutuksessa” –hanketta ja sen tulosten juurruttamista. Kiitokset näille molemmille mahdollisuudesta tehdä pitkäjänteistä työtä tällä monitahoisella ja kiinnostavalla kokemusasiantuntemuksen kentällä. Mielenterveyden keskusliitolle kuuluvat kiitokset oppaan viimeistelystä ja julkaisemisesta yhteistyössä Kuntoutussäätiön kanssa.

Oppaan eri tietolähteet ja valmiiden tekstien tarkistamiseen aktiivisesti osallistuneet kokemusasiantuntijat, viranomaiset, järjestöaktiivit ja muut tahot ansaitsevat erityiskiitokset paneutumisesta, kommenteista, korjauksista ja hyvistä ehdotuksista. Käsikirjoitusta on myös kommentoitu sekä palvelujärjestelmässä että kolmannella sektorilla ja sektorirajat ylittävissä verkostoissa. Kommentteja ja korjauksia ovat tehneet Työ- ja elinkeinoministeriö, KELA, THL, Verohallinto, Etelä-Suomen aluehallintovirasto, Raha-Automaattiyhdistys ry, Espoon kaupungin päihde- ja mielenterveyspalvelukeskus Emppu, Vantaan kaupungin päihdepalvelut, Tampereen Aikuislääkärin keskus ja Järvenpään terveys- ja sosiaalitoimi. Kolmannen sektorin toimijoista oppaan kommentointiin ovat osallistuneet Muotialan työ- ja toimintakeskus ry, Kalliolan kannatusyhdistys ry, STOP Huumeille ry, Keski-Uudenmaan Klubitalot ry, A-klinikkasäätiön Verkottaja-hanke, A-kiltojen liitto ry ja KoKoA ry. Ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden yhteisistä verkostoista tekstien kommentointiin ovat osallistuneet valtakunnalliset MiePä Osa-verkosto, Kokemuskouluttaja-verkosto, Keski-Uudenmaan a-pajaverkosto sekä helsinkiläisten VeTy-verkosto. Kiitos oppaan valmistumisesta kuuluu teille kaikille. Ilman panostanne ja pitkämielistä selvittelytyötä tätä opasta olisi ollut mahdotonta saada aikaan.

Nyt kokemusasiantuntijatoiminnan perusaineokset ja eväät on vihdoin saatu yksiin kansiin. Tiedot perustuvat vuoden 2014 lopun ja 2015 alun tilanteeseen ja niissä voi tapahtua muutoksia hyvinkin pian. Tietojen päivittämiseksi ja niiden alkuperäislähteille pääsemiseksi oppaan loppuun on lähdeluettelon lisäksi koottu lista keskeisistä www-sivustoista, joista ne on koottu. Toivottavasti tämä tiivis ja painavaa tietoa sisältävä opas palvelee kaikkia kokemusasiantuntemuksen sekä yhteiskehittämisen parissa toimivia, niin kokemusasiantuntijoita kuin ammattilaisia.

LÄHTEET:

- Hanifi R (2011) Suomalaiset tekevät melko paljon vapaaehtoistyötä. Hyvinvointikatsaus 3/2011. Tilastokeskus. https://www.stat.fi/artikkelit/2011/art_2011-09-26_002.html
- Hankkila T (toim.) (2012) Epävakaudesta elämään. Kokemusasiantuntijat ja asiantuntijat kertovat. Prometheus-kustannus (2012)
- Hietala O (2013) Missä mennään, mihin vielä päästään? Kokemusasiantuntijatoiminnan koordinaatteja, etappeja ja karttamerkkejä. Esitys A-klinikkasäätiön Verkot-foorumissa Tampereella 28.11.2013. <http://projektit.a-klinikka.fi/huuko/sites/projektit.a-klinikka.fi.huuko/files/Outi%20Hietalan%20luentopowerit%207-11-2013.pdf>
- Hietala O & Mattila-Aalto M & Lehtoranta P & Henriksson M & Saarinen T & Sandelin I (2014) Kolmannen ja julkisen sektorin monialainen palveluyhteistyö kuntoutuksessa. KoJu-hankkeen loppuraportti. Kuntoutussäätiön työselosteita 45/2014. http://www.kuntoutussaatio.fi/files/1606/Tyoseloste_45-2014_KoJu.pdf
- Hietala-Paalasmaa O & Narumo R & Yrttiaho K (toim.) (2006) TRIO-projektin arviointi- ja loppuraportti: Kuntoutuja, ammattilainen vertainen – mielenterveyskuntoutuksen kolme asiantuntijaa. Raportit 1/2007 Mielenterveyden keskusliitto ry. http://mtkl-fi-bin.directo.fi/@Bin/431cea15aaed24d8729f881d8032aod/1404235998/application/pdf/10768/Trio_raportti2007.pdf
- Hyväri S & Salo M (toim.) (2009) Elämätarinoista kokemustutkimukseen. Mielenterveyden keskusliitto, Helsinki.
- Kostiainen E, Ahonen S, Verho T, Rissanen P, Rotko Tuulia (2014) Kokemukset käyttöön – kokemusasiantuntijatoiminnan kehittäminen. Työpaperi 36/2014, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print, Tampere.
- Kärkkäinen Anne (toim.) (2009) En valinnut tätä sairautta. Kokemustietoa mielenterveyden häiriöistä. Muotialan asuin- ja toimintakeskus.
- Nieminen A & Tarkiainen A & Vuorio E (toim.) (2014) Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177. Juvenes Print, Tampere. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522164353.pdf>
- Osallistava sosiaaliturva (2014). Työryhmän väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:11. STM 2014. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=DLFE-29505.pdf
- Paanetoja J (2013) Työsuhteista työtä vai työtoimintaa? Tutkimus vajaakuntoisen tekemän työn oikeudellisesta luonteesta. Väitöskirjatutkimus, Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/40216>
- Pallamo A-Ma & Ryttilähti K & Tynys M (2011) Hoitotyöntekijöiden kokemuksia vertaisohjaajien mukanaolosta psykoosipoliklinikan toiminnassa. Hoitotyön opinnäytetyö, Metropolia-ammattikorkeakoulu. <https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/35850/opinnaytetyo.pdf?sequence=1>

Peltoniemi M (2011) Normaali narkomaani. Kokemustutkimus huumeriippuvuudesta, hoidosta ja toipumisesta. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B/ Raportteja 49.

Rissanen P (2007) Skitsofreniasta kuntoutuminen. Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos. Sosiaalityön julkaisematon lisensiaatintyö. Julkaistu: Mielenterveyden keskusliitto.

Rissanen P (2013) Mitä on kokemusasiantuntijuus? Teoksessa Falk H, Kurki M, Rissanen P, Kankaanpää S & Sinkkonen N: Kuntoutujasta toimijaksi – kokemus asiantuntijuudeksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos Työpäpaperi 39/2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 14–19.

Salo M & Hyväri S (2012). Kokemalla kohdattu, tutkimalla tutkittu. Asunnottomien tehostettu tukiasuminen Tampereella. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 2/2012

Toimeentulotuki (2013) Opas toimeentulotukilain soveltajille. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2013:4. STM 2014. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511564&name=DLFE-25836.pdf

Valliluoto, Sari (2014) Vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksista ja esteistä. Kilpailu- ja kuluttajavirasto. Helsinki. <http://www.kkv.fi/globalassets/kkv-suomi/julkaisut/selvitykset/2014/kkv-selvityksia-4-2014-vapaaehtoistoiminta.pdf>

KOKEMUSASIAANTUNTIJAOPPAASSA HYÖDYNNETYT SÄHKÖISET/WWW-LÄHTEET (LUETTU 4.2.2015):

Ennakkoperintälaki 15 §

http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Elinkeinoverotus/Verohallinnon_yhtenaistamisohjeet_vuodel%2830837%29#2.2TynantajanennakonpidtyststoimittamattaksittelemtvliittmstitysnuorittamisestaaiheutuneetkustannuksetEPL15_

Erityisalojen matkat

http://www.vero.fi/fi-FI/Henkiloasiakkaat/Matkakulut/Erityisalojen_matkat%2831738%29

Etene (2014) Vapaaehtoistoiminnan etiikka Etenen kannanotto.

http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=703603&name=DLFE-6701.pdf

Fattaluutta-malli/STOP Huumeille ry

<http://www.stophuumeille.fi/index.php/fattaluuta>

<http://www.turun-a-kilta.fi/>

Huumevieroitusyksikkö Piikkisiili, Kouvola

<http://toimipaikka.a-klinikka.fi/ita/sites/toimipaikka.a-klinikka.fi.ita/files/Piikkisiiliesite2013.pdf>

Julkisesta työvoimapaivalvelusta annettu (1295/2002) laki

[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021344?search\[type\]=pika&search\[pika\]=julkisesta%20ty%C3%B6voimapaivalvelu](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021344?search[type]=pika&search[pika]=julkisesta%20ty%C3%B6voimapaivalvelu)

Kela

www.kela.fi/ajanvaraus

http://www.kela.fi/maara_peruspaivaraha-omat-tulot-vaikuttavat

http://www.kela.fi/ilmoita-tyottomyyden-jatkumisesta_jos-palkkatodistus-viipyy

https://easiointi.kela.fi/pplaskenta_app/PPLaskentaApplication?&lang=fi

http://www.kela.fi/opiskelijan-omat-tulot_apuraha-ja-tyoharjoittelupalkka

http://www.kela.fi/asioi-verkossa_opiskelijat_omat-tulot

Kokemusrarviointia

Tampereen kaupungin psykiatrian poliklinikoiden kokemusrarviointi

<http://mtkl.fi/index.php?s=kokemusarviointi>
<http://mtkl.fi/wp-content/uploads/2014/04/Laturi-kokemusarviointi-raportti.pdf>
<http://mtkl.fi/wp-content/uploads/2014/04/Lilinkotis%C3%A4%C3%A4ti%C3%B6n-kokemusarviointi-raportti.pdf>
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79975/eb7d170a-fe4a-4ab2-b096-21afc93a3f63.pdf?sequence=1>
<http://toimipaikka.a-klinikka.fi/ita/sites/toimipaikka.a-klinikka.fi.ita/files/Piikkisiliesite2013.pdf>

Kokemusasiantuntija Vantaan Korson terveysasemalla

https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/81891_Kokemusasiantuntija_Vantaan_Korson_terveysasemalla.pdf

Kokemuskouluttajat

www.kokemuskoulutus.fi

Kokemusneuvojapalvelua päihdeasioissa

<http://kokenet.fi/>

Koulutetut kokemusasiantuntijat, KoKoA ry

<http://www.kokemusasiantuntija.fi/>

Koulutusrahasto

<http://www.koulutusrahasto.fi/fi/etusivu/>

Kuntoutustuen ja työn yhdistäminen

www.takaisintoimeen.fi/kuntoutustuki-ja-tyo

Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja/kustannuskorvaukset

<http://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/toimeentuloturva/kustannuskorvaukset>

Laki eläkkeensaajan asumistuesta 14§

[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070571?search\[type\]=pika&search\[pika\]=%20asumistuki](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070571?search[type]=pika&search[pika]=%20asumistuki)

Laki yleisestä asumistuesta

[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1975/19750408?search\[type\]=pika&search\[pika\]=yleinen%20asumistuki](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1975/19750408?search[type]=pika&search[pika]=yleinen%20asumistuki)

Laki työkyvyttömyyseläkkeellä olevien työhönpaluun edistämisestä

<http://www.saadospalvelu.fi/fi/lainsaadanto/20090738>

Mainiemen kuntoutumiskeskus

<http://www.mainiemikk.fi/?sivu=Etusivu&p=/Etusivu/>

Matkakulujen vähentäminen verotuksessa

<http://www.vero.fi/fi-FI/Henkiloasiakkaat/Matkakulut>

Matkakustannukset verotuksessa- ohje palkansaajille

http://www.vero.fi/fi-FI/Henkiloasiakkaat/Matkakulut/Matkakustannukset_verotuksessa__ohje_pal%2812418%29

Mieli 2009 suunnitelma

<http://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/kansallinen-mielenterveys-ja-paihdesuunnitelma>

Mielen avain -hanke:

<http://www.mielenavain.fi/29>

Mielenterveyden keskusliitto

<http://mtkl.fi/palvelut/neuvontapalvelut/>
<http://mtkl.fi/index.php?s=liikuntavastaava>
<http://mtkl.fi/palvelut/maksulliset-koulutukset/>
<http://mtkl.fi/?s=vertaisohjaaja+koulutus>

Muotiala

<http://www.muotiala.fi/>

Palkka ja työkorvaus verotuksessa (2014)

http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Kansainvaliset_tilanteet/Palkka_ja_tyokorvaus_verotuksessa%2834425%29

Palkkatuki

http://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonantajalle/loyda_tyontekija/tukea_rekrytointiin/palkkatuki/index.html

Pohjanmaan Välittäjä –hanke

http://www.epshp.fi/pohjanmaahanke/kehittamistyö/valittaja_2013

Päihteistä toipuneen kokemusasiantuntijan vastaanotto terveysasemalla

<https://www.innokyla.fi/web/verstas438531>
http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/81891_Kokemusasiantuntija_Vantaan_Korson_terveysasemalla.pdf

Selvästi metsässä- projekti

www.a-kiltojenliitto.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=44&Itemid=141

Socca – Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus

www.Socca.fi

SOS syrjäytyneestä-osalliseksi sosiaalityön keinoin väliraportti 2011–2012

<http://files.kotisivukone.com/soshanke.palvelee.fi/SOS-koordinaatio/valiraportti.pdf>

Sosiaalihuoltolaki 27§.

[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710?search\[type\]=pika&search\[pika\]=sosiaalihuoltolaki](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710?search[type]=pika&search[pika]=sosiaalihuoltolaki)

Sote-palveluiden yhteiskehittäminen

http://www.kuntoutussaatio.fi/tutkimus_ja_kehittaminen/hankkeet/hankerekisteri/sote-palveluiden_yhteiskehittamista_kokemusasiantuntijoiden_vertaistoimijoiden_ja_ammattilaisten_verkostossa.264.xhtml
http://www.socca.fi/files/2572/Jonna_Vanhanen_9_11_2012_Kokemuksia_arvioivasta_tyotteesta_kaytannon_tyossa_%282%29.pdf
http://www.socca.fi/uutiset/uutisarkisto/kolumnit/asiantuntijoina_eika_asiakkaina.4771.news

Suomen päihdetyöntekijöiden yhdistys

<http://paihdetyontekijat-fi.directo.fi/>

Talkootyön verotus: Verohallintolaki (1557/1995) 2 § 2mom.

[http://www.vero.fi/fi-FI/Yritys_ja_yhteisoasiakkaat/Yhdistys_ja_saatio/Tuloverotus/Talkootyon_verotus\(10116\)](http://www.vero.fi/fi-FI/Yritys_ja_yhteisoasiakkaat/Yhdistys_ja_saatio/Tuloverotus/Talkootyon_verotus(10116))

Talous- ja velkaneuvonta Omille Jaloille.

<http://www.takuu-saatio.fi/omille-jaloille/>

Tuloverolaki

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535?search\[type\]=pika&search\[pika\]=verotus#L4P92](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535?search[type]=pika&search[pika]=verotus#L4P92)

Työhallinnon neuvonta

http://beta.te-palvelut.fi/te/fi/nain_asioint_kanssamme/te_palvelut/puhelinpalvelut/tyolinjat_yottomyysturva/index.html

Työmatkakustannusten korvaukset 2014-

http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/2014/Tyomatkakustannusten_korvaukset_veroituks%2831683%29

Työn suorittamisesta aiheutuneiden kustannusten korvaus ja kustannusten vähentäminen verotuksessa

http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Tulonhankkimiskulut_ansiituloista%2834452%29#6%20Ty%C3%B6n%20suorittamisesta%20aiheutuneiden%20kustannusten%20korvaus%20ja%20kustannusten%20v%C3%A4hent%C3%A4minen%20verotuksessa_

Työturvallisuuslaki, luku 6 5§

[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738?search\[type\]=pika&search\[pika\]=ty%C3%B6turvallisuuslaki](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738?search[type]=pika&search[pika]=ty%C3%B6turvallisuuslaki)

Työttömyysturvalaki

[https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290?search\[type\]=pika&search\[pika\]=ty%C3%B6tt%C3%B6myysturvalaki](https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290?search[type]=pika&search[pika]=ty%C3%B6tt%C3%B6myysturvalaki)

Työttömyysturvalaki 2 luku, 4§ <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290#a28.12.2012-1001>

Työttömällä oikeus ansaita 300 euroa kuukaudessa ilman etuuden pienentymistä.

Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 273/2013.

<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1871257#fi>

Valtiovarainministeriön asetus Verohallinnon suoritteiden maksullisuudesta

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20121042>

Vapaaehtoistyö, talkootyö. Työsuojeluhallinto

<http://www.tyosuojelu.fi/fi/vapaaehtois-talkooty>

Vapaaehtoisuutta ja osallisuutta- projekti

<http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/tyomuodot/vapaaehtoistyota-ja-osallisuutta/>

Varsinainen, toissijainen ja erityinen työntekemispaiikka

http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/2009/Tyomatkakustannusten_korvaukset%289973%29#Varsinainen,%20toissijainen1

Verohallinnon päätös ennakonpidätysvelvollisuudesta vapauttamisesta, 2009

http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_paatokset/Verohallinnon_paatosis_ennakonpidatysvelvo%289944%29

Verohallinnon yhtenäistämishjeet vuodelta 2013 toimitettavaa verotusta varten

[http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_verohjeet/Elinkeinoverotus/Yhtenaistamisohjeet/
Verohallinnon_yhtenaistamisohjeet_vuodel%2830837%29](http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_verohjeet/Elinkeinoverotus/Yhtenaistamisohjeet/Verohallinnon_yhtenaistamisohjeet_vuodel%2830837%29)

Vertaisohjaajaksi hakeutuminen

[http://www.hel.fi/www/Helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/mielenterveys-ja-paihdepalvelut/
erityispalvelut/tervalampi/vertaisohjaajat](http://www.hel.fi/www/Helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/mielenterveys-ja-paihdepalvelut/erityispalvelut/tervalampi/vertaisohjaajat)

Vertaisohjaajat psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa

<https://www.youtube.com/watch?v=jTerSwjRqFo>

MIELLEN AVAIN KOKEMUSASIAANTUNTIJA- KOULUTUSMALLI

Kokemusasiantuntijoiden kouluttaminen perustuu ajatukseen, että yksilö tarvitsee omakohtaisen kokemuksen rinnalle tietoja, taitoja ja valmiuksia, jotta voi toimia erilaisissa kokemusasiantuntijatehtävissä. Mielen avain -hankkeen kokemusasiantuntijakoulutusmalli pohjautuu Tampereen Muotialan asuin- ja toimintakeskuksen sekä Pohjanmaan Välittäjä-hankkeen kokemusasiantuntijakoulutusten hyviin käytäntöihin.

MIELLEN AVAIN -HANKKEEN KOKEMUSASIAANTUNTIJA- KOULUTUKSEN TAVOITTEET:

1. Antaa valmiuksia toimia kokemusasiantuntijana yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuoltoalan ammattilaisten kanssa
2. Lisätä osallisuutta
3. Tukea ja vahvistaa kuntoutumisprossia
4. Vaikuttaa asenteisiin ja leimautumiseen

SUOSITUKSET

Seuraavassa esitetään suosituksia liittyen kokemusasiantuntijakoulutuksen järjestämiseen ja sen sisältöön.

1. YHTEINEN LÄHTÖTILANNE JA NÄKEMYS

Kokemusasiantuntijakoulutus on yksilökohtainen prosessi, jossa tuetaan yksilön omien tavoitteiden muodostumista ja aktiivista toimijuutta. Kokemusasiantuntijakoulutusta järjestävän tahon tulee tiedostaa, että kokemusasiantuntijakoulutusmallin perustana on uudenlainen tapa ajatella. Ajattelutapa sisältää käsityksen perinteisestä poikkeavista työntekijän ja asiakkaan rooleista. Tärkeänä pidetään valta-asetelmien kyseenalaistamista, voimautumisen kokemusta, osallisuutta ja tasavertaisuutta.

Koulutus ei ole ammattitutkinto, mutta osa koulutuksen käyneistä on hakeutunut myöhemmin sosiaali- ja terveydenhuoltoalan ammatilliseen koulutukseen. Kokemusasiantuntijakoulutusryhmä ei myöskään ole psykoterapia- eikä kuntoutusryhmä, vaikka sillä on osallistujiin voimauttava ja kuntouttava vaikutus.

Suosittellemme, että osallistujilla on mahdollisuus keskustella heränneistä tunteista läheisen, ammattiauttajan tai ryhmänohjaajan kanssa. Jo olemassa olevien hoitosuhteiden on hyvä jatkaa koulutuksen rinnalla, mikäli se on yksilön tilanteen kannalta tarpeellista. Kokemusasiantuntijuus sekä mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakkuus eivät ole toisiansa pois sulkevia, vastakkaisia asioita.

2. KOKEMUSASIAANTUNTIJA - AMMATTILAINEN TYÖPARITYÖSKENTELY

Suosittellemme, että kokemusasiantuntija ja ammattilainen vastaavat työparina koulutuksen kaikista vaiheista. Työparityöskentelyn tulee perustua aitoon yhteistyöhön ja tasavertaisuuteen. Kumpikin osapuoli tuo työskentelyyn oman asiantuntemuksensa. Samalla mallinnetaan osallistujille uudenlaista työtapaa käytännössä. Taustaorganisaation on järjestettävä ohjaajille riittävä tuki, työnohjaus sekä aikaa keskustella koulutuksen etenemisestä.

3. HAKUPROSESSI JA VALINTAKRITEERIT

Suosittellemme, että hakukriteerit ovat avoimet ja selkeät. Koko hakuprosessin ajan on noudatettava sensitiivisyyttä. Haastattelussa painotetaan motivaatiota ja halua toimia ryhmässä. Diagnoosien kysymistä ei voida tässä yhteydessä pitää tarkoituksenmukaisena.

Hakulomakkeessa kysytään hakijalta:

- Miksi arvelet hyötyväsi koulutuksesta?
- Mitä esteitä osallistumisellesi olisi?
- Miten arvelet suhtautuvasi toisten tarinoihin ja taustoihin?

Haastattelutilanne perustuu dialogiseen keskusteluun, jossa rakennetaan yhdessä ymmärrystä siitä miten hakija hyötyisi koulutuksesta.

Suosittellemme että heille, jotka eivät tule valituiksi, ilmoitetaan asiasta puhelimitse sensitiivisyyttä noudattaen.

4. RYHMÄN RAKENNE JA KOKO

Suosittellemme, että koulutusryhmä muodostetaan mahdollisimman heterogeeniseksi niin, että se koostuu eri-ikäisistä mielenterveys- ja päihdekuntoutujista sekä

heidän läheisistään. Taustojen erilaisuus lisää ryhmän kokemustietoa, mahdollistaa näkökulmien laajentamisen, vähentää ennakkoluuloja ja muuttaa asenteita.

5. KOULUTUKSEN ALOITTAMINEN

Suosittelimme, että kokemusasiantuntijakoulutuksen alussa laaditaan arvot ja säännöt yhdessä, ja niitä konkretisoidaan käytännössä. Ohjaajan tulee osoittaa toiminnallaan, että sovituista säännöistä pidetään kiinni. Ryhmässä noudatetaan tasavertaista vuorovaikutusta ja toisten kunnioittamista.

Suosittelimme, että osallistujilta kerätään kirjalliset sitoumukset vaitiolosta. Luottamuksellisuuden merkityksestä on hyvä keskustella ja korostaa, että koulutuksen aikana kuultavat asiat jäävät ryhmän sisälle.

6. KOULUTUSSUUNNITELMA JA KOULUTUKSEN RAKENNE

Suosittelimme, että suunnitelma koulutuksen sisällöstä ja rakenteesta on laadittu valintaprosessia aloitettaessa. Näin hakijat voivat pohtia koulutuksen sisällön soveltuvuutta heille. Suunnitelmaan on jätettävä väljyyttä, jotta sisältöä voidaan muokata ryhmän palautteen ja tarpeiden mukaisesti.

Suosittelimme, että koulutuksen aikana tehdään yhteistyötä eri tahojen, kuten oppilaitosten, kuntasektorin ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

7. KOULUTUKSEN SISÄLTÖ JA OPETUSMENETELMÄT

Suosittelimme, että kokemusasiantuntijakoulutuksen opetusmenetelminä käytetään vuorovaikutuksellisia teorialuentoja, oman tarinan työstämistä ja käytännön harjoitteita. Suosittelemme myös tapaamisten, kehittämis-päivien, koulutuspäivien tai koulutusjaksojen järjestämistä yhdessä ammattilaisten kanssa. Oman kokemuksen ja teoreettisen tiedon yhdistämiseen liittyvistä asioista on keskusteltava ja korostettava kokemuksellisuuden säilyttämistä.

8. OMA TARINA

Kokemusasiantuntijan tehtäviin kuuluu usein oman tarinan kertominen. Tarina on kokemus-asiantuntijatoiminnassa tärkeä työkalu. Suosittelemme, että opiskelijoille avataan tarinan kertomisen merkitystä ja sen teoreettista viitekehystä. Tasa-vertaisen ilmapiirin luomiseksi suosittelemme, että koulutus käynnistetään ryhmän-ohjaajien omilla tarinoilla.

Tarinan kertominen tarkoittaa, että kokemusasiantuntija kertoo omakohtaisen kokemuksen siitä, millaista on olla ja elää psyykkisen sairauden ja/tai päihdeongelman kanssa tai niistä kärsivän läheisenä. Kokemusasiantuntijuudella ja tarinan kertomisella on erilaisia merkityksiä sekä kuulijoille että kokemusasiantuntijalle.

Tarinoiden kautta on mahdollista löytää yhteinen kieli, lisätä ymmärrystä ja tietoa, tuoda inhimillisyyttä sekä nostaa esiin konkreettisia asioita, jotka vaikuttavat jaksamiseen tai selviämiseen.

PEDAGOGINEN OTE

Suosittelimme, että koulutuksessa käytettäville vieraille kouluttajille kerrotaan etukäteen toiveita liittyen päivän teemaan ja tarkennetaan dialogisuuden merkitystä. Kokemusasiantuntijakoulutuksessa on tarjottava korkeatasoista ja ajantasaista asiantuntijatietoa ja tutkimustietoa.

KOULUTUKSEN PÄÄTTÄMINEN

Kokemusasiantuntijakoulutuksessa on tärkeää tuoda esiin, että koulutus ja ryhmän tapaamiset tulevat päättymään. Kokemusasiantuntijakoulutuksessa käsitellään ja jaetaan vaikeita, henkilökohtaisia asioita ja tunteita, joita ei välttämättä jaeta jokapäiväisessä elämässä. Koulutus voi olla osallistujille ajoittain rankka, mutta ryhmän vertaistuellinen voima kannattelee ryhmän jäseniä ja antaa toivoa. Ryhmän muodostama tuki sekä koulutuksen aikana koettu voimaantuminen tekevät koulutuksesta ja ryhmästä osallistujille merkityksellisen. Ryhmän päättämisen valmistelu onkin syytä aloittaa hyvissä ajoin.

ARVIOINTI

Jatkuvan ja systemaattisen palautteen kerääminen koulutukseen osallistujilta on tärkeää, jotta koulutusta voidaan kehittää ja laadunvarmistamiseksi. Suosittelemme, että jokaisen koulutuskerran jälkeen kerätään palaute kirjallisesti ja koulutusta muokataan palautteen sekä ryhmän tarpeiden pohjalta.

KOKEMUSASIAANTUNTIJAN ANSIOLUETTELO

(OPPAAN KOKOAJIEN EHDOTUS)

NIMI:

(etunimi, sukunimen käyttö riippuen ansioluettelon käytöstä/julkisuudesta ja omasta linjauksesta/henkilötietojen julkisuus)

IKÄ:

YHTEYSTIEDOT:

puhelinnumero (riippuen ansioluettelon julkisuudesta ja jakelusta. Jos toimintaa koordinoi joku ammattilainen tai vastuhenkilö, voi antaa tämän henkilön yhteystiedon, josta kokemusasiantuntijan tavoittaa)

KOTIPAIKKA:

ALUE/PAIKKAKUNNAT, JOILLA VALMIS TOIMIMAAN JA MATKUSTAMAAN:

KOKEMUSASIAANTUNTIJAN OSAAMINEN, KOKEMUSPOHJA:

- tarinamuotoon kirjoitettu oma historia, kokemus sairastumisesta ym. vaikeuksista, toipumisesta ja kuntoutumisesta sekä palveluiden käytöstä

KOKEMUSASIAANTUNTIJANA TOIMIMINEN:

- erilaiset tehtävät ja toiminnot, joissa ollut mukana, oma rooli ja vastuut niissä

OMA KIINNOSTUS KOKEMUSASIAANTUNTIJA- JA YHTEISKEHITTÄMISTEHTÄVIIN:

- millaisissa tehtävissä on itse halukas toimimaan? Missä palveluissa, yksiköissä, tilanteissa (esim. ryhmänohjaaminen ammattilaisen rinnalla/työparina tai itsenäisesti, asiantuntija-työryhmiin osallistuminen, luennot ja vertaisalustus jne.)?
- jos on osa-alueita, tilanteita tai palveluita, joissa ei ole valmis toimimaan, tästäkin on hyvä mainita.

TOIMINTAAN SITOUTUMINEN JA OSALLISTUMINEN:

- miten usein ja pitkään on valmis sitoutumaan toimintaan? (esim. viikoittain, satunnaisesti, seuraavan vuoden ajan, 1–3 vuotta)

TOIMINNASTA MAKSETTAVAT KORVAUKSET:

- tehtäväkohtaiset palkkio- ja korvaustoiveet (tai neuvotellaan tehtäväkohtaisesti, jos monia erilaisia tehtäviä)

MUUTA TÄRKEÄÄ:

- mitä haluat sanoa heille, jotka lukevat tätä ja miettivät yhteistyötä kokemusasiantuntijan kanssa?

ESIMERKKEJÄ KOKEMUSASIAN- TUNTIJOIDEN TYÖ- JA PALVELU- SOPIMUKSISTA SEKÄ TEHTÄVÄKUVAUKSISTA

ESIMERKKI A

SOPIMUS RYHMÄNOHJAUKSEN OSTAMISESTA KUNTOUTTAVAAN TYÖTOIMINTAAN

SOPIJAPUOLET

Tilaja: XXX kunta, sosiaalipalveluiden päällikkö XXX XXX

Palveluntuottajat: Kokemusasiantuntija ZZZ ZZZ

Yhteystiedot
Kujakatu 10 A 10
00XXo Kotikaupunki
040-40040040
kokemusasiantuntija@kolumbus.fi

VASTUU- JA YHTEYSHENKILÖT

Sopijapuolet nimittävät omat yhteyshenkilönsä, jotka seuraavat ja valvovat sopimuksen toteutumista sekä tiedottavat siitä oman organisaationsa sisällä. Sopimusta koskevat tiedonannot ja yhteydenpito tapahtuvat kirjallisesti joko postitse, faksilla tai sähköpostitse. Yhteyshenkilön vaihtumisesta on ilmoitettava toisen sopijapuolen yhteyshenkilölle viipymättä.

SOPIMUKSEN KOHDE

Sopimuksen kohteena on ryhmän ohjauksen hankinta. Ohjaajina toimivat kokemusasiantuntija koulutuksen saaneet henkilöt. Ohjaajat työskentelevät tilaajan ohjauksen ja valvonnan alaisuudessa.

SOPIMUSKAUSI

Sopimuskausi alkaa sopimuksen allekirjoittamisella ja kestää *XX.XX.2015 asti*. Tämän jälkeen ryhmänohjauksen jatkuminen sovitaan uudella sopimuksella.

HINTA

Ostopalvelun hinta on 20 euroa / tunti+ matkakorvaukset halvimman kulkuneuvon mukaan. Hinta sisältää laskutuksen ja toimistokulut.

Hinta on kiinteä koko sopimuskauden.

Laskutus- ja maksuehdot

Tuntiveloitukseen perustuvat suoritukset maksetaan kuukausittain jälkikäteen. Korvaukset suoritetaan laskua ja hyväksytyä suoritusta vastaan. Laskua koskevat huomautukset tehdään 14 vrk:n kuluessa siitä, kun sopijapuoli sai tietoonsa laskun perusteet.

Maksuehto on 30 pv netto laskun saapumisesta. Viivästyskorko on enintään korkolain mukainen.

TYÖAIKA

Ryhmänohjaus tapahtuu joka toinen viikko, kaksi tuntia kerrallaan (yhteensä 4 tuntia kuukaudessa).

VAITIOLOVELVOLLISUUS

Tämän sopimuksen allekirjoituksella palveluntarjoaja sitoutuu olemaan ilmaise-matta mitään toiminnassa saamiaan lakien tai asetusten mukaan salassa pidettäviä tietoja ulkopuolisille.

PALVELUN LAATUTASON SEURANTA JA RAPORTOINTI

Tilaaajan vastuuhenkilöt seuraavat erilaisin laadunvalvontamenetelmin palveluntuottajan toimintaa. Palveluntuottaja sitoutuu pyydettyä antamaan selvityksen toiminnastaan tilaajalle.

Tilaaajan tekemät huomautukset palveluiden toimittamisessa havaituista puutteista ja virheistä osoitetaan palveluntuottajan sopimuksessa mainitulle vastuuhenkilölle, joka ryhtyy välittömästi tarvittaviin toimenpiteisiin niiden korjaamiseksi.

Mikäli tilaaja ei ole tyytyväinen palveluntuottajan osoittamaan palveluun, tilaaja informoi tästä palveluntuottajan nimettyä vastuuhenkilöä. Mikäli henkilön toiminta ei palautteesta huolimatta korjaannu tilaajaa tyydyttäväksi, palveluntuottaja sitoutuu siihen että käynnistetään neuvottelu palvelun tuottajan ja tilaajan välillä. Mikäli neuvottelun tuloksena tilanne ei ratkea, käynnistetään neuvottelu palvelun ostamisen lopettamisesta.

Tilaaaja edellyttää hyvää palvelun laatua palvelun tuottajalta ja töiden keskeytyksestä neuvotellaan hyvissä ajoin etukäteen eli n. 1kk ennen.

1.1 REKLAMAATIOT JA ASIAKASPALAUTTEET

Reklamaatiot voidaan tehdä:

- kirjallisesti palveluntuottajan ilmoittamalle vastuuhenkilölle,
- sähköisesti palveluntuottajan ilmoittaman vastuuhenkilön tai reklamaatioiden ja asiakaspalautteiden vastaanottamiseen tarkoitettuun sähköpostiosoitteeseen
- puhelimitse palveluntuottajan ilmoittamalle vastuuhenkilölle
- muutoin suullisesti palveluntuottajan ilmoittamalle vastuuhenkilölle

Kirjallinen reklamaatio katsotaan tehdyksi, kun tilaaja on edellä mainituin tavoin antanut reklamaation sisältävän asiakirjan postin kuljetettavaksi ja sähköinen kun tilaaja on lähettänyt sähköpostin annettuun osoitteeseen. Suullisesti ja puhelimitse tapahtunut reklamaatio katsotaan tapahtuneeksi välittömästi sen antamisen jälkeen.

Palveluntuottaja on velvollinen kirjaamaan saapuneet reklamaatiot ja laatimaan niistä yhteenvedon, josta ilmenevät myös toimenpiteet, joihin reklamaatioiden johdosta on ryhdytty. Yhteenvedo on toimitettava tilaajalle puolivuositain.

ERIMIELISYYKSIEN RATKAISEMINEN

Sopimukseen liittyvät erimielisyydet ratkaistaan ensisijaisesti sopijapuolten välisin neuvotteluin. Mikäli neuvottelemalla ei päästä yhteisymmärrykseen, asia jätetään Tuusulan käräjäoikeuden ratkaistavaksi.

ALLEKIRJOITUKSET

Tätä palvelusopimusta on tehty kolme (3) yhdenmukaista kappaletta, yksi (1) kummallekin sopijapuolelle.

Kotikaupungissa XX.XX.2015

XXX KUNTA/

PALVELUNTUOTTAJA

XXXX XXXX

SOSIAALIPALVELUIDEN PÄÄLLIKÖ

ZZZ ZZZZ

KOKEMUSASIAANTUNTIJA

ESIMERKKI B

XXX:N SAIRAANHOITOPIIRIN KUNTAYHTYMÄ

Sairaalantie 100, 00800 Kotikunnat

Puh. 00-5000500

TYÖSOPIMUS

SOPIJAOSAPUOLET

XXXX sairaanhoitopiirin kuntayhtymä. Y-tunnus 00000-0

Toimintayksikkö 99999 Kokemuksesta tietoa, vertaisuudesta voimaa

Työntekijä Kaisa Kokemusasiantuntija + Sotu

Osoite Kotitie 1 00800 Kotikunnat

Puhelin 040 111 222 33

Tilinumero FI54 1234 5678 90

TYÖN SUORITUSPAIKKA

Sovittu työ suoritetaan henkilökohtaisesti ostajan tiloissa työnantajan johdon ja valvonnan alaisena.

SOVITTU TYÖ JA TYÖNKUVA

Kokemusasiantuntija- ja vertaisohjaajatoimintaan liittyvät tehtävät XXX shp:ssä. Sisältää mm. psykiatrian toimintayksikön toimialaan kuuluvien potilasryhmien ohjaamisen, luentojen pitämisen, toimimisen arviointi-, suunnittelu- ja kehittämistyöryhmissä sekä muut työnantajan osoittamat tehtävät.

VÄLINEET JA APUHENKILÖKUNTA

Sairaanhoitopiiri vastaa siitä, että työntekijän käytettävissä ovat ajanmukaiset ja tarkoitukseen soveltuvat välineet sekä asianmukaisesti koulutettu apuhenkilöstö.

TYÖSUHTEEN KESTO

Toistaiseksi

Määräajan; työsuhde on voimassa __1 / __1_2014 - 31/12 2014*

Osa-aikainen; työaika _____ h/vko tai _____ tai __ tarvittaessa

MÄÄRÄAIKAISUUDEN PERUSTE *

- Määräaikainen sijaisuuden tarve
- Äitiyslomasijainen
- Sairauslomasijainen
- Projektikohtainen tarve määräajan
- Muu syy** Tutkimus- ja kehittämishankkeeseen liittyvä tehtävä (99999)

PALKKA JA SEN MAKSAMINEN

Palkkio voi olla kk-palkka, päiväpalkka, tuntipalkka, suoritepalkka tms. Tähän merkitään yksikköpalkka ja yksikköjen lukumäärä, jos se on sopimushetkellä tiedossa. Muussa tapauksessa palkkasihteerille lähetetään luettelo suoritetuista toimenpiteistä jälkikäteen. Tässä yhteydessä on myös sovittava, miten korvaukset maksetaan, jos toimenpide jää suorittamatta toimenpiteen suorittajasta riippumattomasta syystä.

Suorituspalkka: Palkkio maksetaan toteutuneiden toimenpiteiden mukaisesti ja sen suuruus riippuu kulloisenkin tehtävän vaativuudesta ja kestosta (valmisteluun ja toimintaan käytetty aika). Palkkion suuruus: 7 € – 150 € / kerta.

Aikaperuste:

Palkka maksetaan seuraavan palkanmaksun yhteydessä. Palkat maksetaan kaksi kertaa kuukaudessa. Työsuhteeseen ei sisälly vuosilomaoikeutta eikä lomakorvauksia tai lomarahaa.

Sairausajan palkkaa ei makseta, jos palkkio maksetaan suoritusperusteisena. Palkka maksetaan työntekijän edellä ilmoittamalleen pankkitilille.

ENNAKONPIDÄTYS JA TYÖNANTAJAMAKSUT

Ennakonpidätys liitteenä olevan verokortin mukaan, lisäksi lakisääteiset työnantajamaksut.

MUUT ETUUKSET

Esim. matkakorvaukset, majoitus ja päiväraha erillisen ohjeen mukaisesti. Matkakulut korvataan erillisen matkalaskun mukaan.

VAITIOLOVELVOLLISUUS

Työntekijä sitoutuu noudattamaan potilaan yksityisyyden suojaa koskevaa lainsäädäntöä, kuntayhtymän sääntöjä ja olemaan käyttämättä hyväksi tai ilmaisematta tai luovuttamatta sivullisille mitä on saanut tietoon työssään. Vaitiolo- ja salassapitovelvollisuus on voimassa toistaiseksi.

MUUT EHDOT

Hyväksyn määräaikaisuuden perusteen ja työaika on osa-aikainen omasta pyynnöstäni.

ALLEKIRJOITUKSET

Kotikunnat ____/____ 20__

Työnantajan edustaja

Työntekijä

Nimen selvennys

Nimen selvennys

Virka-asema

Tätä sopimusta on tehty kolme saman sisältöistä kappaletta yksi työntekijälle, yksi päätöspöytäkirjaan ja yksi palkkasihteerille (Henkilöstötoimisto).

Kirjanpitomerkinnät palkkasihteerin kappaleeseen

Tili _____ Vastuuyksikkö _____

ESIMERKKI C

PÄIHDEKUNTOUTUSKESKUS XXXX

VERTAISOHJAAJAN TEHTÄVÄNKUVA (OSANA KESKUKSEN TYÖHÖNKUNTOUTUSTA)

Työelämävalmennusjakso, jossa pääsee tutustumaan sosiaalialan työhön. Tehtäviin kuuluu kuntoutujan tukena olemista, ohjaamista ja neuvontaa.

Vertaisohjaajat pitävät kuntoutujille ryhmiä, joissa jaetaan kokemuksia päihdekuntoutumisesta ja vertaisohjaajien omia toipumiskokemuksia.

Työelämävalmennusjakso kestää 6 kk, jonka jälkeen on mahdollista jatkaa 6 kk:n ajan palkkatuetussa työssä.

Jaksot on tarkoitettu päihdekuntoutuskeskuksessa kuntoutuksessa olleille, jotka ovat kiinnittyneet päihdeettömään elämään, sitoutuneet täysraittiuteen ja käyneet vähintään yhden intervallijakson. Vertaisohjaksi on mahdollista hakeutua seuraavan prosessin kautta:

1. Vertaisohjaajana toimimisesta kiinnostunut intervallikuntoutuja ottaa yhteyttä omaan työntekijäänsä päihdekuntoutuskeskuksessa. He yhdessä arvioivat kuntoutujan mahdollisuuksia ja valmiuksia toimia vertaisohjaajana. Tämän jälkeen he ottavat yhteyttä kuntoutujan avoimuuden työntekijään. Seuraavaksi he ottavat yhteyttä yhteisön johtavaan sosiaalityöntekijään. Vertaisohjaajuuden aloittamisen edellytyksenä on asunto / päihdeettömyyttä tukeva asumismuoto kotikaupungissa.
2. Vertaisohjaaja kertoo seuraavaksi toimenkuvastaan, tehtävistään ja kokemuksestaan.
3. Kuntoutuja kutsutaan haastatteluryhmään, jossa käydään läpi sopimus johon tulee sitoutua, vertaisohjaajan toimenkuva, sitoutuminen oman päihdeongelman hoitamiseen (esim. avohoitokontaktit ja vertaisryhmiin kiinnittyminen) ja täysraittiuden vaatimus.
4. Sopimukset allekirjoitetaan sen yhteisön esimiehen kanssa, jossa suunniteltu toiminta tapahtuu.

SOPIMUS

Tämän sopimuksen tarkoituksena on kuvata päihdekuntoutuskeskuksessa XXX toteutettavan työhönkuntoutuksen periaatteita sekä laitoksen tiloissa väliaikaisesti majoittuvien oleskelukäytäntöjä. Työhönkuntoutuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä päihdekuntoutusjakson jälkeistä Työvoimanpalvelukeskuksen tai TE-toimiston järjestämää kuntouttavaa työtoimintaa, työkokeilua, työharjoittelua /

työelämävalmennusta tai kuntoutuskeskuksen järjestämää vapaaehtoistyötä. Työhönkuntoutus on osa kokonaiskuntoutusta. Tavoitteena on saada rytmiä arkielämään, kiinnittyä vertaistukeen, opetella vastuunottamista, hankkia ja arvioida työelämäntaitoja ja suunnitella tulevaisuutta. Työhönkuntoutusjakson on tarkoitus johtaa johonkin uuteen työ-, opiskelu- tai tukimuotoon ja yleisesti ottaen parempaan elämäntilanteeseen. Hallinnollisesti kuntouttavasta työstä vastaa kuntoutuskeskuksen johtaja ja käytännön töiden organisoimisesta vastaa lähiesimies:

1. Päihteettömyys

Työhönkuntoutusjakso Päihdekuntoutuskeskuksessa on tarkoitettu päihdekuntoutujille, jotka sitoutuvat päihteettömään elämäntapaan. Päihteidenkäyttö ja välitys sekä päihtyneenä oleminen keskuksen alueella on kiellettyä ja johtaa aina alueelta poistamiseen ja työhönkuntoutussopimuksen purkamiseen. Mikäli keskuksessa joku käyttää päihteitä, on minulla velvollisuus ja oikeus ilmoittaa asiasta henkilökunnalle. Olen velvollinen pyydettäessä puhaltamaan alkometriin ja antamaan seulat.

2. Väkivallattomuus

En käytä fyysistä, henkistä tai sosiaalista väkivaltaa. Kaikenlainen väkivallan käyttö tai sillä uhkaaminen johtaa aina keskuksen alueelta poistamiseen ja työhönkuntoutussopimuksen purkamiseen.

3. Avohoito

Minulla on selkeä jatkokuntoutussuunnitelma, joka sisältää avohoitokontaktin (A-klinikka, psykiatrinen poliklinikka jne.) sekä kiinnittymisen johonkin vertaistoimintaan (AA, NA, A-kilta jne.). Sitoudun noudattamaan avohoidon kanssa yhteistyössä tehtyä suunnitelmaa.

4. Vastuu yhteisöstä

Sitoudun toimimaan yhteisökuntoutuksen mukaista kannustavaa ja keskustelevaa ilmapiiriä ylläpitäen ja toipumiskulttuuria kunnioittaen. Työtehtävissä kuulemani asiat ovat luottamuksellisia, enkä kerro niitä muille.

5. Omaisuudesta huolehtiminen

Huolehdin keskuksen omaisuudesta, en aiheuta sille vahinkoa enkä hävitä sitä. Sitoudun korvaamaan palauttamatta jääneen omaisuuden. Olen vastuussa omista

tavaroistani ja lähtiessäni sitoudun ottamaan omaisuuteni mukaan. Mikäli omaisuuttani jää laitokseen, siirtyy niiden omistusoikeus kolmen kuukauden kuluttua kuntoutuskeskukselle.

7. Työhönkuntoutukseen osallistuminen

Osallistun sovittuun työtoimintaan ja noudatan työpisteessäni ja keskuksessa sovittuja käytäntöjä ja aikatauluja. Kaikkien poikkeusten, kuten poissaolojen osalta, olen yhteydessä lähiesimieheeni.

Sitoudun yllämainittuihin työhönkuntoutumisen ja majoittumisen ehtoihin.

Aika ja paikka

Työhönkuntoutuja

Päihdekuntoutuskeskuksen työntekijä

PALKKAA VAI TYÖKORVAUSTA - OHJE MAKSAJALLE

Toiselle tehdystä työstä maksettu korvaus on yleensä joko työntekijälle maksettavaa palkkaa tai yrittäjälle maksettavaa työkorvausta.* Tässä ohjeessa selvitetään palkan ja työkorvauksen eroja verotuksen kannalta. Nämä käsitteet on syytä tunnistaa, sillä palkan maksajan velvollisuudet ovat erilaiset kuin työkorvauksen maksajan velvollisuudet. Palkasta on toimitettava ennakonpidätys⁴⁰ ja yleensä maksettava työnantajan sosiaaliturvamaksu.

Työkorvauksesta ei tarvitse maksaa työnantajan sosiaaliturvamaksua. Ennakonpidätys on toimitettava, jos saajaa ei korvauksen maksuhetkellä ole merkitty ennakkoperintärekisteriin. Rekisterimerkinnän voi tarkistaa yritys- ja yhteisötietojärjestelmän tietopalvelusta, www.ytj.fi.

Käsitteet on määritelty niin, että työkorvausta on työstä, tehtävästä tai palveluksesta maksettu korvaus, joka ei ole palkkaa. Epäselvissä tapauksissa on siis ensin selvitettävä, täyttääkö maksettu korvaus palkan tunnusmerkit. Jos näin ei ole, kysymyksessä on työkorvaus.

40 Palkaksi katsottavasta korvauksesta on toimitettava verokortin mukainen ennakonpidätys ja maksettava työnantajan sosiaaliturvamaksu. Ellei verokorttia esitetä, on ennakonpidätys 60 %. Yhdistyksen lukuun tehdyssä työssä tulee usein kyseeseen monen työntekijän yhteispalkkio. Ellei palkkion saava yhdistys esitä selvitystä työhön osallistuneista ja palkkion jakautumisesta heidän kesken, toimitetaan ennakonpidätys kokonaispalkkiosta 50 % suuruisena. Mikäli pidätyksen toimittamisen jälkeen selvitetään, miten palkkio on jakautunut, verovirasto jakaa tulon ja ennakonpidätyksen suorituksen saajien kesken (VeroHp ennakonpidätyksen toimittamistavoista ja määrästä 30.12.2004, 7/2005).

PALKKA TYÖSUHTEESSA

Palkkaa on työ- ja virkasuhteessa⁴¹ tehdystä työstä maksettu korvaus. Lisäksi eräät ennakkoperintälaissa luetellut palkkiot (ks. edempänä Henkilökohtaiset palkkiot) ovat palkkaa, vaikka työsuhdetta ei muodostuisikaan. Pohdittaessa sitä, onko kysymyksessä palkka vai työkorvaus, on syytä kiinnittää erityistä huomiota seuraaviin seikkoihin.

TYÖN JOHTO JA VALVONTAOIKEUS

Työnantajalla on oikeus johtaa ja valvoa työntekijän työtä. Hän voi antaa työn tekemiseen liittyviä yksityiskohtaisiakin määräyksiä ja ohjeita. Hänellä on myös oikeus valvoa, että työ tehdään sovitulla tavalla.

Yrittäjältä taas ostetaan valmis työn lopputulos. Tällöin toimeksiantaja voi valvoa toimeksiannon edistymistä ja varmistaa ohjeillaan, että lopputulos on tilauksen mukainen. Jos tehty suoritus ja tilaus poikkeavat toisistaan, toimeksiantajalla on oikeus vaatia sopimuksen mukaista suoritusta sekä mahdollisesti korvausta.

SOSIAALITURVA

Työnantaja on eri lakien nojalla velvollinen huolehtimaan työntekijän sosiaaliturvasta. Hänen on maksettava eläke- ym. vakuutusmaksuja. Hänen on maksettava palkkaa loman ja sairauden ajalta. Yrittäjälle maksetaan vain tehdystä työstä laskun mukaan. Laskutus voi perustua esim. kokonaishintaan tai tuntiveloitukseen.

Yrittäjä huolehtii itse vakuutuksistaan (esim. YEL/MYEL, tapaturmaturva) ja loma-ajan toimeentulostaan.

TYÖSUHTEeseen KUULUVAT EDUT

Työnantaja voi antaa rahapalkan lisäksi palkansaajalle myös muita etuja. Tällaisia ovat esim. luontoisedut kuten auto-, ravinto- ja puhelinetu. Työnantaja voi myös järjestää työpaikkaterveydenhuollon ja erilaista virkistys- ja harrastustoimintaa.

Yrittäjälle maksetaan vain työn lopputuloksesta sovittu hinta. Laskussa voidaan eritellä, miten hinta muodostuu.

41 Työsopimuslaissa työsuhteen tunnusmerkkinä on työnantajan johto ja valvonta. Lisäksi merkittävää on työtehtävän henkilökohtainen suorittaminen. Sitoutuminen työn henkilökohtaiseen suorittamiseen voi ilmetä siten, että työn teettäjä nimeää työn suorittajat tai että työ edellyttää erityistä ammattitaitoa tai pätevyyttä, jolloin työn teettäjä tosiasiallisesti rajaa työn suorittajien piiriä nimeämiseen rinnastettavalla tavalla. Henkilökohtainen suoritusvaatimus taas viittaa työn johdon ja valvonnan olomassaoloon. Oikeuskäytännössä työn johdon ja valvonnan säilyminen työn teettäjäällä on katsottu merkitsevän työstä maksettavan palkkion käsittelyä työn suorittajan palkkana.

VASTUUT JA TAKUUT

Työnantajalla on ns. isännän vastuu palkansaajan työstä. Jos ulkopuoliselle aiheutuu vahinko, korvausvaatimus kohdistuu ensisijaisesti työnantajaan.

Yrittäjä vastaa itse työnsä laadusta. Hän voi antaa esim. määräaikaisen takuun ja korjata veloituksetta tänä aikana ilmenneet virheet.

TYÖVÄLINEET JA MATERIAALIT

Pääsääntö on, että työnantaja hankkii tarvittavat työvälineet ja materiaalit. Eräillä toimialoilla on kuitenkin tapana, että työntekijällä on omat käsityökalut (esim. työsuhteessa olevat kirvesmiehet).

Yrittäjällä on omat työvälineet ja hän hankkii ainakin osan materiaaleista itse. Kalliiden työkoneiden hankinnasta aiheutuu riski, joka ei ole tyypillistä työsuhteelle.

TYÖSKENTELYPAIKKA

Yrittäjällä on yleensä omat toimitilat. Joillakin toimialoilla yrittäjänkään ei ole mahdollista työskennellä muualla kuin työn tilaajan tiloissa. Tällaisia aloja ovat esim. talon- ja laivanrakennusalat. Samoin työn luonne saattaa edellyttää osittaista työskentelyä tilaajan tiloissa. Tällainen ala on esim. ATK-suunnittelu, jossa projektipalaverit pidetään toimeksiantajan tiloissa. Myös tietoturvallisuus voi vaatia työskentelyä toimeksiantajan tiloissa. Toisaalta myös työsuhteessa tehty etätö on yleistynyt.

Tämän vuoksi työskentelypaikkaa voidaan käyttää kriteerinä vain silloin, kun ei löydy perustetta sille, että työn tekijä työskentelee toimeksiantajan tiloissa. Jos hän tästä huolimatta työskentelee toimeksiantajan tiloissa, tämä tunnusmerkki puoltaa tulkintaa, että kysymyksessä on työsuhde.

HENKILÖKOHTAISET PALKKIOT

Palkkaa ovat myös

- kokouspalkkiot,
- henkilökohtaiset luento- ja esitelmäpalkkiot, hallintoelimen jäsenyydestä saadut palkkiot,
- toimitusjohtajan palkkiot,
- avoimen ja kommandiittiyhtiön yhtiömiehen nostamat palkat sekä
- korvaus luottamustoimesta.

Luetellut suoritukset ovat palkkaa, vaikka työsuhdetta ei olisikaan syntynyt.

* Harvinaisempi vaihtoehto on käyttökorvaus. Sitä maksetaan, kun työn tekijälle on syntynyt tekijänoikeus työn lopputulokseen. Maksajan kannalta käyttökorvaukseen sovelletaan samoja sääntöjä kuin työkorvaukseen. Vain vuosi-ilmoitusmerkinnöissä on eroja.

(Aiemmin Verohallinnon julkaisu) Palkkaa vai työkorvausta, dnro 2118/31/2004

ESIMERKKEJÄ PALKKIOKÄYTÄNNÖISTÄ JA -SUOSITUKSISTA

ESIMERKKI A

KOKEMUSASIAANTUNTIJOILLE MAKSETTAVAT PALKKIOT XXX:N SAIRAANHOITOPIIRISSÄ (2013)

Esim: Toimiminen asiantuntijana kuntien / kuntayhtymien / shp:n erilaisissa suunnittelu-, kehittämis- ja arviointityöryhmissä.

Palkkiossa huomioidaan ajankäyttö ja työn vaativuus.

Työryhmän vaativuuden, ajankäytön ja osallistumisen mukaan palkkio voi olla useita kymmeniä euroja / kerta + matkat

Min. 15 euroa / kerta + matkat

(shp:n kehittämistyöryhmissä maksetaan 15 eur. / kerta + matkat)

(kuntien mt- ja päihdestrategiatyöryhmissä 30 eur. / kerta + matkat)

SHP psykiatrisen toiminta-alueen johtoryhmä 30 eur. / kerta + matkat)

Esim. osallistuminen kehittämishankkeen johtoryhmän / ohjausryhmän kokouksiin (esim. TUKE-hankkeen jory)

Palkkio 12 euroa / kokous + matkat

Esim. vertaisohjaajana ryhmässä psykiatrian toiminta-alueen ryhmissä (sairaala ja avohoito):

Vertaisohjaajana ammattihenkilön työparina esim. 1x / vko tai harvemmin kokoontuvissa ryhmissä

1 x 45 min = alkaen 7,50 euroa + matkat

60 min. = alkaen 10 eur. + matkat

1½ tuntia = alkaen 15 euroa jne..+ matkat

Esim. vertaisohjaajana suljetussa teemaryhmässä ammattilaisen työparina, koontumisia saattaa olla 1 – 4 x /vko. Yleensä kestävät 1½ kerrallaan, joten palkkio alkaen 15 euroa kerta (huomioitava tehtävän vaativuus) + matkat

1 kokonainen tunti = 10 euroa + matkat

Esim. tukihenkilönä toimiminen: Määräaikainen, muutaman kerran sovittu tapaaminen (ei elinikäinen tai vuosikautia jatkuva tukihenkilötoiminta, se on vapaaehtoista).

15 euroa / kerta + matkat

Esim. kokemusasiantuntijatoiminnan esittely koulutuspäivien tauoilla (posterit, esitteet, infopöytä):

30 euroa / koko päivä + matkat

(ja yleensä myös mahdollisuus osallistua koulutusohjelman mukaisiin luentoihin)

Esim. kokemuskouluttajana toimiminen: Palkkio on porrasteinen vaativuuden ja käytetyn ajan mukaan:

Luento oppilaitoksessa 2 x 45 min

Amk:lla ja muilla oppilaitoksilla on omat taksat

Luento esim. shp:ssä 2x 45 min yht. alkaen noin 30 €. + matkat

(valmistelu alkaen 10 euroa ja esitys alkaen 20 €.)

Luento valtakunnallisessa / kansainvälisessä seminaarissa

valmistelu alkaen 50 € ja esitys 50 €. = alkaen yht. 100 €. + matkat

Esim. Avohoidossa maksavat 30 euroa / kerta osallistumisesta ryhmään, mutta kyseessä on kertaluonteinen osallistuminen eli tavallaan verrattavissa luento.

Lehtijutuista ei ole tarkkaa palkkiota määritelty. Se riippuu paljon jutun laajuudesta, vaativuudesta yms.

Oppilaitokset:

Kokemusasiantuntijoille maksetut palkkiot ammattikorkeakoulussa 25–30€

Jos kokemusasiantuntija omaa seuraavat koulutusohjat, ammattikorkeakoulu maksaa suurempaa palkkiota:

AMK koulutus 50 €

ylempi korkeakoulututkinto 50 €

tohtori 60 €

ESIMERKKI B

XXX:N KAUPUNKI

KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN JA VERTAISTOIMIJOIDEN PALKITSEMINEN

TAUSTAA

Kansallisen mielenterveys- ja päihdesuunnitelman 2009–2015 (Mieli 2009) linjausten mukaan yhtenä kehittämiskohteena on kokemusasiantuntijoiden ja vertaistoimijoiden osallistuminen enenevästi mielenterveys- ja päihdetyön suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Tavoitteena on asiakkaiden tarpeiden nykyistä parempi huomioon ottaminen.

Kokemusasiantuntija tai vertaistoimija on henkilö, jolla on omakohtaista kokemusta sairaudesta, sen hoidosta ja kuntoutumisesta. Usein heillä on myös koulutusta ao. tehtävässä toimimiseen. Käytännön työssä he toimivat yhteistyössä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kanssa. Kokemusasiantuntija tai vertaistoimija voi olla esim. ryhmien ohjaajana, osallistua ryhmään vertaisena, toimia tukihenkilönä tai ottaa osaa palvelujen suunnitteluun. Heidän asiantuntemustaan myös hyödynnetään hoito- ja toimintakäytäntöjen kehittämisessä sekä asiantuntija-arvioissa.

PALKKION MAKSUN PERIAATTEET, PALKKION MÄÄRÄ JA MAKSUTAPA

Palkkio maksetaan edellyttäen, että siitä on sovittu etukäteen ennen tehtävän suorittamista.

PALKKIOLUOKAT

- luentopalkkio tai muu konsultaatioluonteisesta tehtävästä maksettava palkkio (esim. asiantuntijatyöryhmän kokous)
 - tehtävän vaativuudesta riippuen 15 e – 90 e; keskimääräinen suositus 20 e/kerta
 - palkkio sisältää kaikki tehtävästä aiheutuneet kustannukset (esim. luennon valmisteluun käytetty aika, matkakustannukset)
- ryhmäohjaajan (ns. vertaisohjaaja) palkkio, sisältää mahdollisesti useampia ohjauskertoja
 - tehtävän vaativuudesta ja ohjauskerran pituudesta riippuen 10 € – 30 €/kerta.
 - palkkio sisältää kaikki tehtävästä aiheutuneet kustannukset.

Palkkiota ei makseta vapaaehtoistoiminnasta, tukihenkilötoiminnasta, vaikeavammaisten avustajatehtävistä, yhteisön edustajana toimimiseen liittyvistä tehtävistä

(järjestöt, yhdistykset, säätiöt), tuetun työllistämisen tehtävistä tai hankerahoituksella tuettuun toimintaan liittyvistä tehtävistä.

Palkkiot maksetaan tililtä 8888888, toimintoalueelta 999999. Psykiatriassa sosiaalisen kuntoutuksen määrärahoja ei voi käyttää tähän tarkoitukseen.

MAKSUTAPA:

- jos kyseessä on muu kuin kertaluonteinen työsuoritus, esim. ryhmäohjaajana toimiminen, niin palkkion saajan kanssa tehdään toimeksiantosopimus (Lv 666), joka lähetetään henkilöstöhallintoon
- kertaluonteisesta tehtävästä (esim. luento tai muu siihen rinnastettavissa oleva asiantuntijatehtävä) ei tarvitse tehdä toimeksiantosopimusta
- toimeksiantosopimuksen tekee asiasta päättävävaltuudet omaava esimies
- varsinaisessa palkkion maksussa käytetään lomaketta Lv 333
- palkkion saaja toimittaa verokorttinsa ja perustietoilmoituksen (Lv 444) joko suoraan henkilöstöhallintoon tai antaa ne toimeksiantajalle suljetussa kirjekuoressa edelleen henkilöstöhallintoon toimitettavaksi.

Jos on tarkoituksenmukaista, niin palkkio voidaan maksaa maksuosoituksena. Maksuosoituksen (Lv 222) kirjoittaa asiasta päättävävaltuudet omaava esimies. Palkkion saaja hakee rahat kaupungin rahatoimiston kassalta, tai se voidaan maksaa palkkionsaajan tilille. Henkilöllisyystodistus on esitettävä varoja nostettaessa. Verottoman korvauksen määrä on 12 e/pv.

LIITTEET

toimeksiantosopimus Lv 666

palkkionmaksulomake Lv 333

perustietoilmoitus Lv 444

maksuosoitus Lv 222

ESIMERKKI C

KOKOA - KOULUTETUT KOKEMUSASIAANTUNTIJAT RY:N HALLITUKSEN ANTAMAT SUOSITUKSET KOKEMUSASIAANTUNTIJOIDEN PALKKIOIKSI:

- Ryhmänohjaaminen 100 euroa / 6 tuntia tai 20 euroa /tunti + matkakulut
- Luento (30–45 min) tai paneeliin osallistuminen 100 euroa / kerta + matkakulut
- Kokouspalkkio (2–3 tuntia) 50 euroa + matkakulut
- Edustaminen messuilla, seminaareissa ja muissa tilaisuuksissa 80 euroa / 6 tuntia (40 euroa / 3 tuntia) + matkakulut

Muistutamme että palkkiot sovitaan aina tapauskohtaisesti kokemusasiantuntijan ja toimeksiantajan välillä ja että nämä summat ovat vain suosituksia. Kokemusasiantuntijalle maksettavan palkkion tulisi vastata muiden asiantuntijoiden palkkioita ja korreloida tehtävän vaativuuden kanssa. <http://www.kokemusasiantuntija.fi/17>

PALKKATUKI TYÖTTÖMÄN TAI VAJAAKUNTOISEN KOKEMUS-ASIAANTUNTIJAN PALKKAAMISEEN

PALKKATUKI TYÖNANTAJALLE

Työnantaja voi saada palkkatukea palkatessaan työttömänä työnhakijana olevan kokemusasiantuntijan, jonka työllistymistä vaikeuttaa esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyys, ammattitaidon puute, vamma tai sairaus. Palkkatuki on harkinnanvarainen ja perustuu työttömän työnhakijan tarpeisiin. Viime kädessä TE-toimisto arvioi, kuinka hyvin palkkatuettu työ parantaa kokemusasiantuntijan ammattitaitoa, osaamista ja työmarkkina-asemaa. Se päättää myös palkkatuen määrän ja tukiajan keston. Palkkatukea voidaan myöntää määräaikaiseen tai toistaiseksi voimassa olevaan työsuhteeseen sekä oppisopimus- tai työvoimakoulutukseen.

Palkkatukea voivat saada yritykset, yksityisen sektorin työnantajat kuten yhdistykset, säätiöt ja kotitaloudet sekä kunnat ja kuntayhtymät. Valtion virastolle tai laitokselle voidaan osoittaa työllisyysmäärärahaa työttömän työnhakijan palkkaamiseen. Työnantajan pitää maksaa työehtosopimuksen mukaista tai kyseiselle työlle tavanomaista ja kohtuullista palkkaa. TE-toimisto voi antaa työnhakijana olevalle kokemusasiantuntijalle Duuni-kortin tai alle 30-vuotiaille Sanssi-kortin omatoimiseen työnhakuun. Kortti osoittaa, että työnantaja voi saada palkkatukea palkkauskustannuksiin.

Palkkatuen kesto perustuu työttömän työnhakijan tarpeisiin. Pääsääntöisesti palkkatukea saa enintään 10 kuukautta. Jos palkattava on saanut yli 500 päivää työttömyysetuutta, voidaan palkkatukea myöntää enintään 24 kuukaudeksi. Palkkatukea voidaan myöntää siksi ajaksi, kun tuella palkattavan vamma tai sairaus vaikeuttaa työllistymistä, kuitenkin enintään 24 kuukaudeksi kerrallaan. Oppisopimukseen tukea voi saada koko koulutuksen ajaksi.

Palkkatuki koostuu perustuesta ja lisäosasta. Vuonna 2014 perustuen suuruus oli 32,66 euroa/päivä. Perustuen lisäksi voi saada lisäosaa, jos TE-toimisto arvioi, että perustuki ei korvaa riittävästi palkattavan heikompaa tuottavuutta. Lisäosa on

korkeintaan 60 prosenttia perustuesta. Palkkatuen saa täysimääräisenä, jos tuella palkattavan säännöllinen työaika palkanmaksujakson aikana on vähintään 85 prosenttia alan säännöllisestä työajasta. Jos työaika on vähemmän, palkkatuki suhteutetaan työaikaan. Palkkatukea maksetaan enintään viideltä päivältä kalenteri-viikossa.

Korkeinta korotettua palkkatukea on tuki, jota on korotettu 61–90 prosentilla perustuen määrästä. Esimerkiksi 90 %-illa korotettu tuki vuonna 2014 on 62,66 euroa/päivä. Korkeinta korotettua palkkatukea voi saada, jos tuella palkattava on oikeutettu työmarkkinatukeen ja hän on saanut vähintään 500 päivää työttömyys-etuutta. Korkein korotettu palkkatuki voidaan myöntää täysimääräisenä myös osa-aika-työhön. Sitä voi saada enintään 12 kuukauden ajan.

Kokemusasiantuntijatoiminta voi olla osa sosiaalisen yrityksen toimintaa. Sosiaaliselle yritykselle voidaan myöntää korkeinta korotettua palkkatukea enintään 24 kuukaudeksi. Tietyissä tilanteissa sosiaaliselle yritykselle voidaan myöntää palkkatuki korotettuna lisäosalla niin, että palkkatuen määrä on 50 prosenttia palkkauskustannuksista, kuitenkin enintään 1 300 euroa kuukaudessa.

Palkkatukea ei voida myöntää kokemusasiantuntijan työllistämiseen esimerkiksi silloin, jos tuki vääristää kilpailua. Tukea ei ole mahdollista maksaa myöskään silloin, kun samoista tai samanlaisista tehtävistä on irtisanottu tai lomautettu työntekijöitä tuotannollisista tai taloudellisista syistä tai heidän työaikaansa on lyhennetty hakemusta edeltävänä 12 kuukauden aikana. Kokemusasiantuntijan palkkatuettu työ ei myöskään saa johtaa siihen, että työnantaja irtisanoo tai lomauttaa muita työntekijöitä tai heidän työolosuhteensa tai etuutensa heikkenevät. Palkkatukea ei makseta, jos työsuhde on alkanut jo ennen päätöstä palkkatuen myöntämisestä. Työnantaja ei myöskään saa saada tuella palkattavan henkilön työllistämiseen samalta ajalta muuta valtion tukea.

Palkkatukea haetaan siltä TE-toimistolta, jonka toimialueella työpaikka sijaitsee tai jonka alueella asuvia kokemusasiantuntijoita tuella on tarkoitus palkata.

Palkkatukeen liittyvissä asioissa on paras kääntyä TE-toimiston puoleen siinä vaiheessa, kun sen käyttöä osana kokemusasiantuntijan työllistämistä aletaan suunnitella. Lisätietoa työntajalle maksettavasta palkkatuesta löytyy TE-palvelujen sivuilta osoitteesta:

http://www.te-palvelut.fi/te/fi/tyonantajalle/loyda_tyontekija/tukea_rekrytointiin/palkkatuki/index.html

TYÖSUHTEESSA OLEVAN KOKEMUS- ASIAANTUNTIJAN TYÖMATKA- KUSTANNUKSISTA MAKSETTAVIEN KORVAUSTEN VEROVAPAAUS JA VERONALAISUUS: KESKEISET KÄSITTEET JA PERUSTEET

Työsuhteessa olevalle kokemusasiantuntijalle matkakustannuksista maksettujen korvausten verovapaus tai veronalaisuus riippuu siitä, katsotaanko kyseessä olevan työmatkan *varsinaiselle, toissijaiselle vai erityiselle* työpaikalle. Korvaukset eivät ole verovapaita silloin, kun matka on tehty varsinaiselle työpaikalle. *Varsinainen työpaikka* on paikka, jossa kokemusasiantuntija työskentelee vakituisesti. Lyhytaikaisessakin työsuhteessa – esimerkiksi muutaman tunnin luennointi – työskentelypaikka voi siis olla kokemusasiantuntijan varsinainen työpaikka. Tällöin matkakulujen vähennys tehdään kuten kenen tahansa asunnon ja työpaikan välisestä matkasta omavastuineen ja näistä matkoista työnantajalta saaduista korvauksista on maksettava veroa. Toisaalta monen kokemusasiantuntijan työn liikkuvuuden vuoksi hänellä ei välttämättä ole vakituista työskentelypaikkaa. Silloin kokemusasiantuntijan varsinaisena työpaikkana voidaan pitää esimerkiksi paikkaa, josta hän hakee työmääräykset⁴².

Työmatkakulujen omavastuut määritellään vuosittain. Vuonna 2015 se on esimerkiksi 750 euroa ja vähennyksen enimmäismäärä 7 000 euroa. Matkakulut ilmoitetaan aina kokonaan eikä omavastuuosuutta vähennetä veroilmoituksessa itse⁴³. Jos kokemusasiantuntija ottaa työttömyyसाikana vastaan työtehtäviä, matka-

42 Verohallinnon www-sivut: Henkilöasiakkaat > Matkakulut > Matkakustannukset verotuksessa http://www.vero.fi/fi-FI/Henkiloasiakkaat/Matkakulut/Matkakustannukset_verotuksessa___ohje_pal%2812418%29

43 Lisätietoa matkakulujen verovähennysoikeudesta löytyy täältä: <http://www.vero.fi/fi-FI/Henkiloasiakkaat/Matkakulut>

kulujen omavastuu on pienempi. Työttömänäkin hän maksaa itse matkat varsinaiselle työpaikalle ja ilmoittaa niistä syntyvät kulut veroilmoituksessaan. Jokainen täysi työttömyyskorvauskuukausi (= 21,5 korvauspäivää) pienentää omavastuuosuutta 70 euroa (55 euroa vuonna 2014). Omavastuu on kuitenkin vähintään 140 euroa (110 euroa vuonna 2014). Verohallinto laskee myös työttömän omavastuuosuuden, joten sitä ei tule vähentää itse kun ilmoittaa matkakuluja.

Toissijainen työpaikka on saman työnantajan tai tämän kanssa samaan intressipiiriin kuuluvan yhteisön vakituinen toimipaikka, joka sijaitsee toisella paikkakunnalla (kunnassa) kuin kokemusasiantuntijan ensisijaisena pidettävä varsinainen työpaikka. Matkasta toissijaiselle työpaikalle voidaan verovapaasti korvata matkustuskustannukset ja kohtuulliset majoittumiskustannukset mutta ei päivärahaa eikä ateriakuluja. Vain palkansaajalla voi olla toissijainen työpaikka.

Päivärahan saaminen edellyttää, että erityinen työntekemispaikka on yli 15 kilometrin etäisyydellä siitä paikasta, mistä matkaan on lähdetty. Työmatka voi alkaa asunnolta, työasunnolta, toissijaisella työskentelypaikkakunnalla olevasta majoituspaikasta, varsinaiselta tai toissijaiselta työpaikalta. Jos palkansaaja käy saman työmatkan aikana eri kohteissa, etäisyysvaatimus täyttyy koko työmatkan osalta, jos kauimpana oleva kohde on yli 15 kilometrin etäisyydellä lähtöpaikasta. Lisäksi erityisen työntekemispaikan on oltava yli 5 kilometrin etäisyydellä kaikista edellä luetelluista paikoista. Kunnan rajan ylittäminen ei ole edellytyksenä verovapaan päivärahan maksamiselle.

Korvausten verovapautta määriteltäessä työnantajaan rinnastetaan myös tietyt henkilökohtaisten palkkioiden maksajat, vaikka korvauksen saaja ei olisikaan työsuhteessa maksajaan⁴⁴. Tällaisia henkilökohtaisia, kokemusasiantuntijoillekin mahdollisia palkkioita ovat kokouspalkkiot, henkilökohtaiset luento- ja esitelmäpalkkiot sekä luottamustoimesta saatu korvaus, ja niiden yhteydessä maksettu matkakustannusten korvaukset ovat verovapaita.

Nämä sinänsä melko harvinaiset *työsuhteessa olevan* kokemusasiantuntijan matkakulujen korvausten verotusta koskevat peruslinjaukset on seuraavassa kuvassa koottu kaavioksi, jonka avulla tilannetta voi hahmottaa.

44 Ennakkoperintälain (1118/1996, EPL) 13 §:n 1 momentin 2 kohta

KUVA Työsuhteessa olevan kokemusasiantuntijan tehtävään liittyvät matkat ja niistä syntyvistä kustannuksista saatujen korvausten verotus

ESIMERKKI VAITIOLO- VELVOLLISUUS-SITOUKSESTA (MIELEN AVAIN -HANKE)

SOPIMUS VAITIOLOVELVOLLISUUDESTA

Kokemusasiantuntija noudattaa Mielen avain -hankkeen kokemusasiantuntija-koulutuksessa vaitiolovelvollisuutta eli ei paljasta ulkopuolisille koulutuksessa kuulemiaan asioita. Vaitiolovelvollisuus koskee myös koulutuksen jälkeistä aikaa.

ALLEKIRJOITUKSET JA PÄIVÄMÄÄRÄ

Työnantajan edustaja Kokemusasiantuntija

Nimen selvennys

Nimen selvennys

Tätä sopimusta on tehty kaksi saman sisältöistä kappaletta, yksi kokemusasiantuntijalle ja yksi Mielen avain -hankkeelle.

LOPPUVIITTEET

- 1 Verohallinnon www-sivut: syventävät vero-ohjeet > Palkka ja työkorvaus verotuksessa (Dnro A32/200/2014, annettu 10.10.2014, voimassa toistaiseksi).
http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Kansainvaliset_tilanteet/Palkka_ja_tyokorvaus_verotuksessa%2834425%29
- 2 Veronalaista tuloa eivät ole kunnan, sosiaali- tai terveydenhuoltoa harjoittavan muun julkisyhteisön tai yleishyödyllisen yhteisön kehitysvammaiselle, mielenterveyspotilaalle, päihdehuollon asiakkaalle taikka muulle sosiaalihuollon asiakkaalle järjestämästä työ- tai päivätoiminnasta maksettu keskimäärin päivää kohden enintään 12 euron suuruinen toiminta- tai muun niminen avustus, jolla tuetaan asiakkaan hoitoa, kuntoutumista tai yhteiskuntaan sopeutumista. Tuloverolaki, neljäs luku, 92§, kohta 23.
- 3 Verohallinnon www-sivut > Verohallinnon ohjeet > Syventävät vero-ohjeet > Verohallinnon yhtenäistämisohteet vuodelta 2013 toimitettavaa verotusta varten > 2.2 Työnantajan ennakonpidätystä toimittamatta käsittelemät välittömästi työn suorittamisesta aiheutuneet kustannukset (EPL 15 §) 2.2.2.1 Verovapaat kustannusten korvaukset: tuloverolain 71-73 §:ssä säädetty erikseen maksetut matkustamiskustannusten korvaus, päiväraha, ateriakorvaus ja majoittumiskorvaus.
- 4 Jos kokemusasiantuntija toimii freelancerina, hän saa vähentää verotuksessaan kustannukset selvityksen mukaan tai Verohallituksen yhtenäistämisohteen mukaiset määrät. Freelance-työntekijällä tarkoitetaan henkilöä, jolla on vuoden aikana, samanaikaisestikin, useita työn- tai toimeksiantajia. Jos freelancer on työsuhteessa ja tekee työmatkan, hänelle voidaan korvata matkakustannukset kuten muillekin palkansaajille. Jos taas hänelle maksetaan työ- tai käyttökorvausta, korvaukset ovat veronalaisia. Luonnolliselle henkilölle maksetuista matkakustannusten korvauksista ei kuitenkaan tarvitse toimittaa ennakonpidätystä silloin kun ne on maksettu kustannuspäätöksen mukaisesti (Verohallinnon päätös ennakonpidätysvelvollisuudesta vapauttamisesta 1 § 17 kohta). Freelancer saa vähentää verotuksessaan kustannukset selvityksen mukaan tai Verohallinnon yhtenäistämisohteen mukaiset määrät.
- 5 Esimerkiksi rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetussa laissa (1015/2005) tarkoitetuissa sovittelutehtävissä työskentelee henkilöitä, jotka eivät saa palkkaa, mutta heille maksetaan arviomääräinen kulukorvaus ja pitemmistä matkoista matkakustannusten korvaus matkalaskun perusteella. Verohallinnon www-sivut: syventävät vero-ohjeet > Henkilöasiakkaan tuloverotus > Työmatkakustannusten korvaukset verotuksessa > luku 4.9.3: Maksetaan vain matkakustannusten korvauksia (Diaarinumero: A19/200/2014, annettu 7.2.2014, voimassa toistaiseksi) http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Henkilöasiakkaan_tuloverotus/Työmatkakustannusten_korvaukset_verotuks%2831683%29#4.9Erityiskysymyksi_x
- 6 *Ennakkoperintälaki* 15 §
http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Elinkeinoverotus/Verohallinnon_yhtenäistämisohteet_vuodel%2830837%29#2.2Tynantajanennakonpidtysttoimittamat_taksittelemtvlittmstitynsuorittamisestaaiheutuneetkustannuksetEPL15_

- 7 Tulonhankinnassa käytettävien tietokoneiden hankinnasta aiheutuvat menot voidaan vähentää. Yleensä tietokone on myös omassa tai perheen yksityiskäytössä. Tällöin vähennystä ei voida tehdä yksityiskäytön osalta.

Tietokoneiden vähennysoikeuden määränä voidaan pitää seuraavia prosenttiosuuksia hankintamenosta.

- 0 % kun ei näyttöä laitteiden käytöstä työssä
- 50 % kun näyttöä työkäytöstä
- 100 % kun näyttö pääasiallisesta työkäytöstä. Tällöin tietokonetta on käytetty esimerkiksi huomattavien sivutulojen hankinnassa.

Tulonhankinnassa käytettyjen tietoliikenneyhteyksien (esim. laajakaistaliittymä) maksuihin sovelletaan samoja prosenttiosuuksia. Tietokoneen hankintameno vähennetään 25 % vuotuisin menojäännöspositiivisesti. Jos tietokoneen ostohinta on alle 1 000 euroa, hankintamenosta vähennyskelpoiseksi katsottava osuus voidaan kuitenkin vähentää kerralla.

<http://portal.vero.fi/public/default.aspx?uielements=2&nodeid=9210>

- 8 Työturvallisuuslaki, luku 6 §
<http://www.tyosuojelu.fi/fi/vapaaehtois-talkootyo>
- 9 Laki työkyvyttömyyseläkkeellä olevien työhönpaluun edistämisestä (voimassa 31.12.2016 saakka)
<http://www.saadospalvelu.fi/fi/lainsaadanto/20090738>
- 10 Työttömyysturvalaki 2 luku, 4§ <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290#a28.12.2012-1001>
- 11 Toimeentulotukea määrättäessä ei oteta huomioon tiettyjä tuloja. Näistä säädetään toimeentulotukilain 11 §:n 2 ja 3 momenteissa. Näitä vähäisiä korvauksia ovat työvoimapalveluista annetun lain mukainen ylläpitokorvaus, Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain (566/2005) mukainen ylläpitokorvaus tai sosiaalihuoltolain 27 e §:n mukaisesta työtoiminnasta tai vastaavasta toiminnasta maksettava etuus tai korvausta sekä työmarkkinatuen korotusosa tai muutosturvallisä, ansiosidonnaisen päivärahan korotettu ansio-lisä ja muutosturvan ansio-osa. Näistä saa tarkempaa tietoa toimeentulotuen oppaasta (Toimeentulotuki 2013, s. 133) http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1850826

Kokemusasiantuntija osallistuu palvelujärjestelmässä käytännön asiakas- ja potilastyöhön, sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä ammatillisen koulutuksen kehittämiseen. Kokemusasiantuntijatoiminnan merkitys on siinä, että kuulemalla todellisiin kokemuksiin perustuvia tarinoita ammattityöntekijät saavat tietoa sairastamisesta, kuntoutumisesta ja kuntoutujien arjesta. He voivat näin ymmärtää paremmin asiakkaidensa palvelujen sisältöön, vuorovaikutukseen ja järjestelmän toimivuuteen kohdistuvia odotuksia sekä tarpeita. Kokemusasiantunte-
mus on avuksi myös asiakaslähtöisyyden ja -osallisuuden vahvistamisessa, osana laajempaa palveluiden yhteiskehittämistä. Lisäksi kokemus-tieto voi olla hyödyksi järjestelmän pirstaleisuuden ja avun saatavuuteen liittyvien ongelmien korjaamisessa.

Kokemusasiantuntijatoiminnan on havaittu tukevan siihen osallistuvien hyvinvointia sekä kuntoutumista. Se on kokemusasiantuntijalle voimaannuttavaa esimerkiksi siksi, että se tuo tunteen omien, vaikeidenkin kokemusten merkityksellisyydestä. Oman haasteensa toimintaan muodostaa se, miten kokemusasiantuntijoiden siitä saamat korvaukset yhdistetään heille maksettuihin sosiaalietuuksiin sekä miten niitä verotetaan.

Oppaassa kuvataan etupäässä julkisella sektorilla sekä päihde- ja mielen-terveyskentällä tapahtuvan kokemusasiantuntijatoiminnan lähtökohtia, koulutusta ja työtehtäviä, kokemusasiantuntijan asemaa ja korvauskäytäntöjä sekä näiden suhdetta sosiaaliturvaetuuksiin. Opas palvelee kaikkia kokemusasiantuntemuksen sekä yhteiskehittämisen parissa toimivia ja sitä opettelevia, niin kokemusasiantuntijoita kuin ammattilaisia.

Kuntoutussäätiö

